

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
TA'LIMNI RIVOJLANTIRISH RESPUBLIKA
ILMIY-METODIK MARKAZI

MASHG'ULOTLARDA INTERFAOL USULLAR

nomli metodik qo'llanma

O'zbekiston Respublikasi
Ta'limni rivojlantirish respublika
ilmiy-metodik markazi

MASHG'ULOTLARDA INTERFAOL USULLAR

metodik qo'llanma

Siz bugun
mashg'ulotga
tayyormisiz?

Toshkent — 2024

O'zbekiston Respublikasi Ta'limni rivojlantirish respublika ilmiy metodik markazi huzuridagi Ilmiy-uslubiy kengashining 2025-yil 21-aprel kuni 1-sonli yig'ilish bayoni bilan nashrga tavsiya etilgan.

Ushbu metodik qo'llanma O'zbekiston Respublikasi Ta'limni rivojlantirish respublika ilmiy-metodik markazi direktori v.v.b. Yuliya Risyukovaning umumiy tahriri ostida nashrga tayyorlandi

Mualliflar: S. Mo' minov, G. Alimova, M. Yakubjanova

Mas'ul muharrir:

M.Tillayeva - O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Ijtimoiy himoya milliy agentligiga qarashli Buxoro shahar alohida ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ixtisoslashtirilgan 123-sonli maktab-internati o'qituvchi-defektologi, surdotarjimon.

Taqrizchilar:

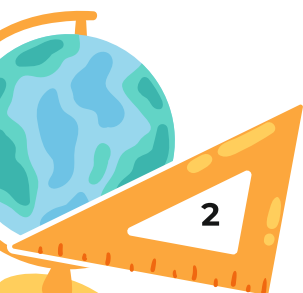
Takako Homma Yaponiya Kokushikan universiteti Adabiyot fakulteti, Ta'lim kafedrası dotsenti.

F.Qodirova Toshkent viloyati Chirchiq davlat pedagogika instituti Pedagogika fakulteti "Maxsus pedagogika" kafedrası mudiri, professor.

S.Xasanova O'zbekiston Respublikasi Ta'limni rivojlantirish respublika ilmiy-metodik markazi bo'lim boshlig'i.

N.Ochilova Jizzax viloyati Sharof Rashidov tumani 36-sonli umumta'lim maktabi maxsus pedagogi.

"Mashg'ulotlarda interfaol usullar" metodik qo'llanma maktabgacha ta'lim muassasalari hamda umumta'lim maktablariga jalb qilingan alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar bilan ishlashda maxsus pedagoglarga guruhli hamda individual mashg'ulotlarda korreksion rivojlantiruvchi usullari yuzasidan ko'rsatmalar taqdim etilgan.

KIRISH

Har qanday davlatning ijtimoiy siyosatida voyaga yetmagan, alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni ijtimoiy jihatdan qo'llab-quvvatlash, ayniqsa ularga ta'lim berish, alohida e'tibor va g'amxo'rlik ko'rsatish, shuningdek, ularni jamiyatda o'z o'rinlarini egallashlariga ko'maklashish alohida ahamiyat kasb etadi.

So'ngi yillarda O'zbekistonda inklyuziv ta'limni rivojlantirish uchun alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini takomillashtirish hamda ularga ko'rsatiladigan ta'lim xizmatlari sifatini yaxshilash borasida muayyan ishlar amalga oshirilmoqda.

Xususan, alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga munosib sharoit yaratish, ular ijtimoiy moslashuviga ko'maklashish borasida normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilindi.

Yangi tahrirda qabul qilingan **“Ta'lim to'g'risida”**gi Qonunga ham inklyuziv ta'lim haqida modda kiritildi.

Yangi tahrirdagi Konstitutsiyaning:

50-moddasida “Ta’lim tashkilotlarida alohida ta’lim ehtiyojlariga ega bo’lgan bolalar uchun inklyuziv ta’lim va tarbiya ta’minlanadi” jumlasining kiritilishi diqqatga sazovordir.

Alohida ta’lim ehtiyojlari bo’lgan bolalarni o’z sog’lom tengdoshlari bilan birgalikda umumta’lim maktablarida bilim olishi, do’stona muhitni, teng huquqligining kafolatlanishi, turli xil zo’ravonlik hamda kamsitishlikka yo’l qo’ymaslik, shu bilan birga bir sinfda bir xil sharoitda ta’lim-tarbiya olishi ko’zda tutilgan.

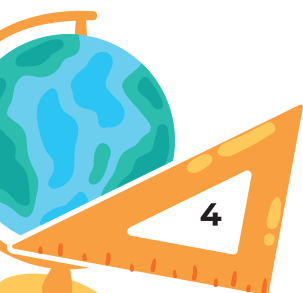
Ushbu qo’llanma maktabgacha ta’lim tashkilotlari tarbiyachi, maxsus pedagoglari hamda umumta’lim maktablarida tashkil etilgan inklyuziv sinflarda faoliyat ko’rsatadigan boshlang’ich sinf o’qituvchilari, maxsus pedagoglar uchun mo’ljallangan bo’lib alohida ta’lim ehtiyojlari bo’lgan bolalar bilan yakka hamda guruhli ishlash usullari yuzasidan tavsiyalar berib boriladi.

Qo’llanma amaldagi o’quv reja va dastur, darsliklar asosida tashkil qilingan bo’lib, alohida ta’lim ehtiyojlari bo’lgan bolalarning shaxsiy qiziqish hamda qobiliyatlari inobatga olinib yaratilgan.

Bunda bolalarning guruhli, yakka mashg’ulotlarda bajaradigan vazifalari, savollarga beradigan javoblari, uy vazifasini bajarishi, yangi dars mavzusiga tayyorlanishi bolalarning imkoniyati va qobiliyatlariga moslashtirilgan holda ishlangan.

Umumta’lim maktabida tashkil qilingan inklyuziv sinflardagi boshlang’ich sinf o’qituvchilari va maxsus pedagoglar oddiy bilim beruvchigina bo’lib qolmasdan ta’lim jarayoni va sifatini ta’minlovchi asosiy tashkilotchi hisoblanishi har tomonlama ochib berilgan.

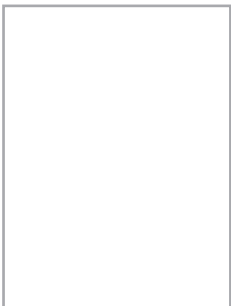
Shuningdek, alohida ta’lim ehtiyojlari bo’lgan bolalarni kritik (tanqidiy) fikrlash (critical thinking), kreativlik (creative thinking), muloqot qilish kommunikatsiya (communication), jamoaviy ishlash ko’nikmasi kooperatsiya yoki kollaboratsiya (coordinating with others) ko’nikmalari rivojlanadi.

UMUMTA'LIM MAKTABI INKLYUZIV TA'LIM SINFIGAQABUL QILINGAN ALOHIDA
TA'LIM EHTIYOJLARI BO'LGAN BOLA HAQIDA MA'LUMOT

Bola tilidan maxsus pedagog yordamida yoki ota-onasi to'ldirishi mumkin.

KOMMUNIKATIV PASPORT

Mening ismim _____

Men yilda tug'ilganman _____

Hozir men _____ yoshdaman

Hayotimdagi va oilamdagi muhim insonlar:

- _____

- _____

- _____

- _____

- _____

- _____

Mening orzularim...

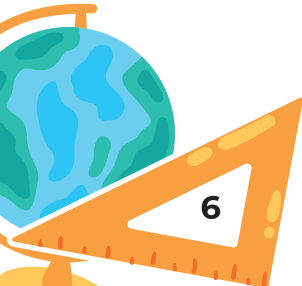
	Mening qiziqishlarim

	Menga yoqadigan narsalar

	Menga yoqmaydigan narsalar

Mening kuchli tomonlarim

Mening zaif tomonlarim

Men o‘zim qiladigan narsalar:

Men yordam bilan nima qilaman:

Men uchun qilinadigan ishlar:

Men haqimda boshqa muhim ma’lumotlar:

Shaklni to‘ldirgan shaxs

Sana -----

ALOHIDA TA'LIM EHTIYOJLARI BO'LGAN BOLALAR HAQIDA QISQACHA TA'RIF

Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning har biri individual xususiyatlar va kompetensiyalarga ega bo'lib, ularni ijtimoiylashuvida ichki dunyosidan kelib chiqib kundankunga rivojlanayotgan va o'zgaruvchan dunyo bilan hamnafas bo'lish imkonini beradigan ta'lim jarayonini tashkil qilish zarurdir. Ular uchun barcha uchun umumiy bo'lgan ta'lim xizmatlari bilan bir qatorda individual xizmatlarni ham tashkil qilish zaruriyati mavjuddir.

Inklyuziv ta'lim sinflari pedagoglari ruhiy rivojlanishda orqada qolgan bolalar bilan ishlash jarayonida ularning xususiyatlarini bilib olishi zarur bo'ladi.

Ya'ni:

Har bir shaxsning nogironligi o'ziga xos bo'lsada, ularni tashxislash, ehtiyojlarini aniqlash va ta'limni yanada to'g'ri tashkil etish, rahbarlik qilish uchun ularning umumiy xususiyatlari va ta'lim ehtiyojlariga qarab tasniflab amalga oshiriladi.

Ular aqliy qobiliyatlari bo'yicha o'rtacha sog'lom bolalardan ikki barobar past bo'lganligi sababli konseptual, ijtimoiy va amaliy moslashish qobiliyatlarida kamchiliklar yuzaga keladi. Shuning uchun ular inklyuziv va individual ta'lim xizmatlariga muhtoj bo'lgan bolalar qatoriga kiradi.

Ruhiy rivojlanishda orqada qolgan bolalar:

- akademik tushunchalarni kech o'rganadi;
- diqqatini jalb qilishi qiyin va tartibsiz bo'lganligi uchun davomiy kuzatish, rag'batlantirish zarur;
- shaxsiy manfaatlarni tushunmaydi, tushunsa ham qisqa yoki vaqtinchalik;
- berilgan ma'lumotlarni qiziqish bilan eshitadi lekin uzoq vaqt eslab qola olmaydi;
- qo'lga ushlanadigan qattiq, hajmi ko'proq narsalarni oson eslab qoladi, shuning uchun bunday ma'lumotlarni yaxshi tushunishadi;
- ma'lumotlarni qabul qilishi sekin bo'ladi, uzoq vaqt ketishi mumkin;
- umumlashtira olmaydi;
- o'rgatishning birdan bir usuli parchadan butunga qarab ketishdir;
- o'rganish tezligi juda ham sekin;
- eshitgan narsalarini tez unutadi, xotiralari juda ham zaif;
- so'z boyligi kam;
- boshqa shaxslar bilan suhbat jarayoni ravon emas;
- o'qigan jumlasini aytib berishda qiyinchilikka uchraydi;
- hissiyoti va fikrlarini ifoda qila olmaydi.
- o'z meni uchun ishonchi kam;
- mustaqil harakat qilishda ikkilanishadi;
- yangi vaziyatlarga duch kelganda tortinadi;
- issiq ob-havoga umuman bardosh bera olmaydi, tezda charchaydi;
- juda kam va kech do'stlik o'rnatadi;
- mas'uliyat olishdan qochishadi;
- o'zlaridan kichkina bolalar bilan o'ynashni afzal ko'rishadi;
- tadbirlardan o'zini tortadi;
- mashg'ulot jarayonida tengdoshlari bilan guruhga qo'shilib ketishi qiyin;
- o'yin faoliyatida liderlik qiziqishidan ko'ra guruhdagi boshqalarga bo'ysunishga moyil;
- o'yin hamda jamiyat qoidalarga tushunishi qiyin.

Eshitishda muammosi 60 Db gacha bo'lgan, rivojlanishida qo'shimcha buzilishlar bo'lmagan bolalar:

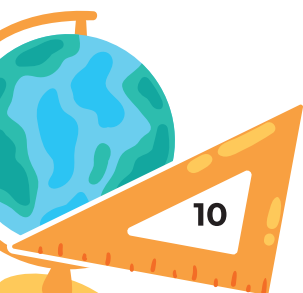
- Ular nutqni o'zlashtirish, tildan foydalanish va eshitish sezgirligini qisman yo'qotish tufayli muloqot qilishda qiyinchiliklarga duch keladi.
- bizning nutqimizdan aniq tovushlar bilan farq qiladi;
- muloqot davomida tovushlar sakraydi, so'zlarni noto'g'ri talaffuz qiladi;
- so'ragan savolingizga javob berishi uchun ko'proq imo-ishoradan foydalanadi;
- aynan kimning ovozi ekanligini ajratishi qiyin;
- jismoniy harakatlarda (o'tirish, yugurish, yurish) muvozanat buzilishlari kuzatiladi;
- boshqa shaxslarning ovozlariga befarqlik bilan qaraydi;
- sinfda dars jarayonida ovoz o'zgarishlarini unchalik payqamaydi;
- gapirish jarayonida so'zlarni qayta-qayta takrorlash holati kuzatiladi;
- ma'ruzachi nutqini eshita olishidagi muammolarni inobatga olib aniq ko'rinadigan qilib gapirish;
- suhbatlashish jarayonlari aniq va ravon bo'lishi;
- hamma berilgan ko'rsatmalarni ham noto'g'ri tushunishmaydi;
- diktant olish jarayonida ko'plab imloviy xatolar kuzatiladi;
- nima aytilayotganini tushunish uchun ular karnay yoki tovush manbasiga (masalan, televizor) yaqin turishadi;
- quloq og'rig'idan doimiy shikoyat qiladi;

Ko'rishida muammosi bo'lgan bolalar

(ko'rish qobiliyatining buzilishi 0,1 gacha bo'lgan, rivojlanishida qo'shimcha buzilishlar bo'lmagan bolalar)

Ularda qanday farqlar mavjud:

- gapirayotganda imo-ishora va mimikalardan kam yoki umuman foydalanmaydi;
- notanish predmetni ushlab ko'ribgina tushuncha hosil qila oladi;
- mustaqil harakat qilish qobiliyatida cheklanishlar mavjud;
- ko'rish qobiliyatining yetishmasligi natijasida boshqa sezgi organlari yordamida qoplashga harakat qilishadi;
- foydalanadigan materiallarga ko'zlarini yaqin masofaga olib kelib qaraydi va o'qiydi;
- obyektlarni ham qo'llari bilan ushlab ko'rib tanishib chiqadi;
- mayda shriftdagi yozuvlarni o'qishlarda qiynaladi;

- bir xil nuqtaga uzoq va davomiy qarashadi;
- harakatlanib turgan biror obyektни ko'zlari bilan kuzatish jarayonida muammolar kuzatiladi;
- ranglarni farqlay olmaydi;
- ko'zini ishqalashi, qisib qarashi kabi jismoniy alomatlar kuzatiladi;
- uzoqda joylashgan shaxslar gapirmasa taniy olmaslik, predmetlarni bir biridan farqlashda doimiy qiyinchilik kuzatiladi;
- gohida o'zini chiroyli ta'sirli ma'noda gapirayotgandek hisoblaydi, tanqid qilinsa tanqidga qarshi xatti-harakatlar kuzatiladi.

Tayanch-harakat apparatida muammosi bo'lgan bolalar

(bolalar serebral falaji, skolioz, poliomyelit, miopatiya, osteomyelit, amputatsiya, bo'y o'sishining yetishmovchiligi - pakanalik)

Turli xil kasalliklar, baxtsiz hodisalar va genetik muammolar tufayli mushaklar, skelet, asab tizimi va bo'g'imlarning o'z vazifalarini bajara olmasligi natijasida yuzaga kelishi mumkin.

Shular natijasida maxsus hamda korreksion xizmatlar berilishi tavsiya qilinadi.

- mustaqil harakat qilish qobiliyati, ko'nikmalari hamda ularni muvofiqlashtirishda cheklanishlar mavjud;
- harakatlanishdan ikkilanib, passiv pozitsiyaga o'tib olishni afzal ko'rish holati ko'p kuzatiladi;
- ko'pincha charchoqdan shikoyat qiladi;
- muvozanat buzilishlari kuzatiladi;
- yurish va tik turish uchun maxsus jihozlar zarur bo'ladi;
- qo'l, oyoq va shu kabi qo'shma og'riqlardan shikoyat qiladi.

Nutqida og'ir muammosi bo'lgan bolalar

(alaliya, dislaliya, afaziya, rinolaliya, dizartriya, psixik-nutqiy rivojida sustlik, duduqlanish)

Ular tildan foydalanish jarayonida nutqni o'zlashtirishi, muloqot qilishdagi qiyinchiliklar tufayli maxsus ta'lim xizmatlariga muhtoj bo'lgan shaxslardir.

- ovozlar sakraydi yoki ichida harflarni tashlab yuborishadi ("Eshik" o'rniga "e..ik" kabi;
- o'zi yaxshi ayta oladigan so'zni yaxshi talaffuz qila olmaydigan so'zga almashtirib aytadi (misol uchun tiq-tiq so'zini aytadi, shuni uchun soat so'zini o'rniga tiq-tiq deydi);

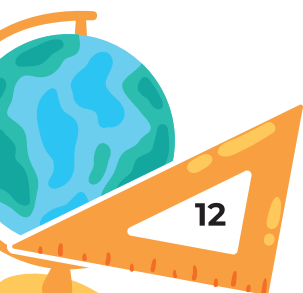
- so'zdagi tovush o'rniga boshqa tovush hosil qiladi (masalan; "Ari" o'rniga "ayiq", "mashina" o'rniga "araba", "kitob" o'rniga "kipat" kabi);
- ovozlari g'ayrioddiy bo'ladi, so'zlarni "Bbb-mo'ri" kabi talaffuz qilishi mumkin;
- suhbat davomida yuzning tarangligi, qoshlarning harakatlanishi, boshning keskin harakatlari kabi istalmagan imo-ishoralar kuzatiladi;
- noto'g'ri nafas olish va qat'iyatsiz bilan gapirish natijasida so'zlarni gapirishda g'alati stresslarning paydo bo'lishiga olib keladi;
- suhbatlar cheklangan va ularda so'zlarning repertuari yetarli emas;
- to'xtovsiz ovoz chiqargani bilan mazmunli nutq chiqmaslik holati kuzatiladi;
- ayrim holatlarda nutq chiqarish vaqtida ovozi zaif chiqadi;
- fikrini ifodalash jarayonida so'zlarni o'rniga imo-ishora va boshqa harakatlardan foydalanadi;
- Bunday bolalarning nutqi jinsi va yoshiga mos kelmaydi.

Somatik kasalliklar

(psixofizik va nutqning rivojlanish darajasi yoshiga mos kelmaydigan bolalar)

Yozilgan yoki og'zaki aytilgan vazifalarni tushunishi, ma'lumotlardan foydalanish, zarur bo'lganda qidirish jarayonlarida, shuningdek tinglash, gapirish, o'qish, yozish, imlo, diqqatni jamlash yoki matematik operatsiyalarni bajarishda qiyinchiliklarga duch kelganligi sababli maxsus ta'lim xizmatlariga muhtoj bo'lgan bolalardir.

- o'qish tezligi va sifat xususiyati bo'yicha tengdoshlaridan orqada;
- harflarni talaffuz qilish jarayonida qiynaladi;
- so'zlarni bittalab harflarga ajratish jarayonida qiyinchilik kuzatiladi;
- o'qigan narsasini tushunishga qiynaladi;
- harflardan so'zlar, so'zlardan esa gaplar yasay oladi;
- yozish vaqtida jarangli va jarangsiz tovushlarni ajratishda qiynaladi;
- yozish jarayonida so'zlarni bir biriga qo'shib yubormaydi, alohida alohida yoza oladi;
- sinf doskasidan hamda o'qituvchi tomonidan aytilgan gaplarni daftarlariga yozishda qiynaladi;
- yozuvlari o'qib bo'lmaydigan va bu xunuk bo'lishi mumkin;
- qalam bilan ruchkani ushlashda qiyinchiliklar mavjud;
- imlo va tinish belgilaridan foydalanishda xatolar qiladi;
- matematik hisob-kitob qilishi sekin, barmoqda hisoblash orqali jarayondan chiqishi mumkin;

- muammoni yechim sifatida ko'radi, ammo qayta ko'rib chiqish xususiyatiga ega emas;
- arifmetik belgilarni o'rganishga qiynaladi;
- sumkalari va kiyimlarini tartibsiz saqlaydi;
- daftar va kitoblardan yomon foydalanadi;
- daftar, qalam kabi har xil o'quv qurollarini ko'p yo'qotadi;
- yozish vaqtida sarlavha qo'yishni bilmaydi, keraksiz chiziqli tortadi, bo'sh joy qoldiradi;
- vaqtni hisob-kitob qilishni va vaqtga o'rganishda qiynaladi;
- kun, oy, yil, fasllarni aralashtiradi;
- tinglaydi, o'qiydi, ammo o'qigan hikoyasini aytib berish so'ralganida hikoyaning boshi va oxirini eslay olmaydi;
- suhbat vaqti iliq munosabat o'rnatishda qiyinchiliklarga uchraydi;
- abstrakt tushunchalarni tushunishda qiyinchiliklarga uchraydi;
- mayda qo'l motorikasiga oid bo'lgan vazifalarni bajarishda qiyinchiliklarga duch kelishadi (masalan, tugmachalarni qadash, qaychi ishlatish va munchoqlarni bog'lash).

Xulq-atvor va ruhiyatning qo'pol buzilishlarisiz autistik spektri buzilgan bolalar

Ijtimoiy o'zaro ta'sir, og'zaki va og'zaki bo'lmagan muloqot, qiziqishlar va faoliyatdagi cheklovlar, erta bolalik davrida paydo bo'ladigan va ushbu xususiyatlar tufayli maxsus ta'lim xizmatlariga muhtoj bo'lgan bolalardir.

- nutqiy rivojlanishi sust;
- nutqida ravonlik yo'q;
- fikrini tushuntirib berishda qiyinchiliklarga duch keladi;
- berilgan topshiriqlarni bajarishda kattalar qo'llaridan ushlab turishni afzal ko'radi;
- ko'z orqali aloqani o'rnatishdan qochishadi;
- chaqirilganda yoki u bilan aloqa o'rnatishni xohlaganingizda reaksiyaga kirishmaydi;
- qarama-qarshi aloqa yaratmoqchi bo'lsangiz sekin munosabatda bo'ling aks holda qichqirishi, predmetlarni otish kabi reaksiyalarga kirishishi mumkin;
- gaplashayotganda ko'proq imo-ishoradan foydalanadi;
- maqtov so'zlariga juda kam yoki umuman javob bermaydi;
- his-tuyg'ularni (baxt, qayg'u, istirob va boshqalar) ifoda qilishdan o'zlarini tortadi;
- tengdoshlar bilan birgalikda o'yin faoliyatiga kirib keta olmaydi;
- taqlid qilish ko'nikmalari rivojlanmagan;

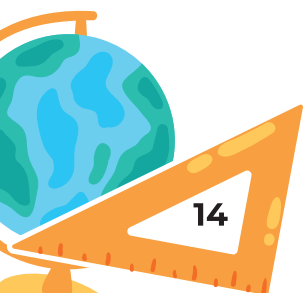

- aylanuvchi obyektlarga qiziqishi yuqori (mashina g'ildiragi kabi);
- atrofida aylanish, tebranish va sakrash kabi takrorlanadigan xatti-harakatlarga ega;
- odatiy yig'laydi, qichqiradi yoki baqirib tashlaydi;
- ular qo'llari bilan ko'kragiga urishi, barmoqlari yoki qo'llarini silkitish yoki harakatlantirishi, qo'llarini tishlash, o'zlariga zarar yetkazish kabi xatti-harakatlarni namoyon qilishi mumkin;
- barcha ishlarni yolg'iz qilish yoqadi;
- boshqa shaxslar aytgan gapni xuddi o'zidek o'ziga takrorlaydi;
- og'riq, issiq va sovuqni farq qila olmaydi.

Diqqat yetishmasligi giperaktivlik

Uning yoshi va rivojlanish darajasiga mos kelmaydigan diqqat yetishmasligi, giperaktivlik va impulsivlik alomatlarini kuzatilganligi sababli yetti yoshga to'lmasdan oldin kamida olti oy qisqa muddatli maxsus ta'lim xizmatlariga muhtoj bo'lgan bolalardir.

- bir yerda o'tira olmaydi, doimiy ravishda harakat qilib turadi;
- doimiy gapiradi, qichqiradi, boshqalar bilan munosabatga kirishishi qiyin;
- qimmatbaho o'yinchoq mashinalari, o'quv qurollarini tezda yo'qotadi;
- ko'pincha to'g'ridan-to'g'ri gaplashganda tinglamaydi;
- guruh bo'lib, guruh ichida ishlashga qiynaladi;
- boshqalarga qarama-qarshi harakatlar, chalg'itish, bahs-munozara qilish kabi xatti-harakatlar qilishga qiynaladi;
- o'z ishlarini rejasiz, tartibsiz davom ettiradi;
- doimiy g'amxo'rlik qilishni xohlaydi.

MAXSUS YORDAM KO'RSATISH XONALARIDA KORREKSION YORDAM KO'RSATISH USULLARI

Maxsus pedagoglar maxsus yordam ko'rsatish xonalarida o'quvchilar bilan korreksion-pedagogik ishlarni olib boruvchi va muvofiqlashtiruvchi asosiy mutaxassis hisoblanadi.

Mashg'ulotlarning mazmuni va metodlarini tanlaydi, alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga korreksion-pedagogik, tibbiy yordam ko'rsatilishini muvofiqlashtiradi, boshqa mutaxassislar bilan hamkorlikda umumiy mashg'ulotlarni, kichik guruhlarda va alohida-alohida mashg'ulotlarni olib boradi. Zarurat bo'lganda o'quvchilar bilan qo'shimcha yakka tartibda mashg'ulotlar tashkil etiladi.

Maxsus yordam ko'rsatish xonasida bolalarning ta'lim samaradorligi va ehtiyojlariga mos keladigan jihozlar va o'quv materiallari bilan ta'minlanadi.

Inklyuziv ta'lim amaliyotida alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar ta'limini rivojlantirish uchun quyidagilarga e'tibor berish kerak:

- ta'lim jarayonida barcha bilan birdek munosabatda bo'lishi;

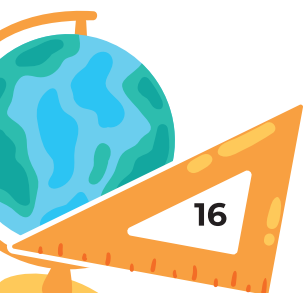
- hamma bilan bir xil hurmat va e'tibor bera olishi;
- yordamchi qurilmalarni qanday foydalanishni o'rgatish ko'nikmasiga ega bo'lishi;
- o'quvchilar nima deyayotganini tushunmasa o'zini tushungandek tutmasdan, uning aytganlarini takrorlashini so'rashi kerak.

Maxsus pedagogning ruhiy rivojlanishida muammosi bor o'quvchisi bo'lsa!!!

- o'quvchingizni sinf od tomoniga o'tkazing, shunda u doskani hamda sizni osongina ko'ra oladi;
- o'quvchiga har bir dars mavzuni, jarayonni va kutilayotgan narsalarni aniq tushuntiring;
- har bir darsning boshida avval o'rganilgan mavzularni qisqacha ko'rib chiqing va dars oxirida muhim mavzu mazmunini umumlashtiring;
- dars davomida o'quvchi uchun yangi atama va lug'atlarni tushuntirib bering;
- sinf ichki tartib qoidalari yozilgan ko'rgazmali qurollarni tayyorlang;
- berilgan topshiriqlarni bajarilishi uchun guruhlarda ishtirok etishini qo'llab-quvvatlang;
- o'quvchiga erisha oladigan va mas'uliyat yuklaydigan vazifalar bering;
- o'quvchiga savol berganda mavzularni takrorlab olish imkoniyatini bering;
- o'tilgan mavzularni mustahkamlash, ularni imtihonga tayyorlash uchun mavzu mazmuniga mos savollar tayyorlang;
- mashg'ulot davomida muvaffaqiyatsizlikka uchrasa yoki siz bergan ko'rsatmalarni tushuna olmasa, uning reaksiyalariga e'tibor bering va shunga qarab zarur choralarni ko'ring, kerak bo'lganda ko'rsatmalarni takrorlang;

Maxsus pedagogning ko'rishida muammosi bo'lgan o'quvchisi bo'lsa!!!

- ular bilan muloqot qilishdan oldin o'zingizni, keyin esa sinfdagi boshqa o'quvchilar bilan tanishtiring;
- sinfdagi boshqa o'quvchilarga ham ko'rishida muammosi bo'lgan bolalarning xususiyatlari hamda mustaqil harakatlanish ko'nikmalarini ta'minlaydigan chora-tadbirlarni belgilang;
- o'quvchingizni stoliga osongina kirib-chiqib olishi ularni sinfning o'rta tomonidagi old qatorga o'tkazing;
- sinfdagi yorug'lik muhim ahamiyatga ega ekanligini inobatga olib juda yorqin nurdan foydalanmaslikka ahamiyat bering;

- sinfdagi buyumlar, asbob-uskunalar va jihozlarning joylashishini nazorat qiling, o'zgartirilsa o'quvchingizga xabar bering;
- agar o'quvchini sinfda yolg'iz qoldirmoqchi bo'lsangiz, avval unga ayting va chiqish joyini tasvirlab bering, uni stol, stul turli xil predmetlar kabi tegishi mumkin bo'lgan narsalarni yonida qoldirmang;
- ko'rishida muammosi bo'lgan o'quvchi bilan birga o'tiradigan partadoshiga moslashishi hamda tengdoshini qo'llab-quvvatlashi, ijobiy xulq-atvori, sa'y-harakatlarini mukofotlash haqida ma'lumot bering;
- o'quvchiga murojaat qilayotganingizda "Menga buni bering" deb ayt mang. Misol uchun "Menga o'ng qo'lingiz yonidagi qalamni bering" kabi aniq ko'rsatmalar bering;
- sinf doskasidan mavzularni yozish vaqtida og'zaki ham ifoda qiling;
- dars davomida uning qiziqishidan kelib chiqib kamida bir yoki ikkita savol bering;
- matematika, texnologiya, tasviriy san'at, musiqa kabi fanlaridan natijalarni baholashda natijaga emas, balki amalga oshirilgan harakatlarni baholang;
- dars davomida o'quvchi mavzuni tushunishi uchun kalkulyator, kompyuter va boshqa yordamchi texnologiyalardan foydalanishga ruxsat bering;
- erishgan natijasi, yutuqlarini mukofotlang;
- ijtimoiylashuv hamda muloqotchanlikni oshirish maqsadida alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni sinfdoshlariga moslashishi uchun tadbirlar tashkil qilish, tashkil qilingan tadbirlarda ishtirok etishini ta'minlang;
- bolani maktabga moslashishidagi qiyinchiliklarini bartaraf etish uchun maxsus pedagog oila bilan hamkorligini ta'minlang.
- o'quvchini qiziqishidan kelib chiqib baholang, o'quvchini nima qila olmasligiga emas, nima qila olishiga e'tiboringizni qarating va qilayotgan ishlariga darhol ijobiy fikr bildiring.

Maxsus pedagogning eshitishida muammosi bo'lgan o'quvchisi bo'lsa!!!

- eshitishida muammosi bo'lgan bolani doskani, o'qituvchini, tengdoshlarini ko'rib turishi uchun oyna tomondan birinchi va ikkinchi partada o'tirishini tavsiya qilining;
- o'quvchi bilan gaplashayotganda ko'z bilan aloqa qiling;
- juda baland ovozda yoki shivirlab gapirmang, ovoz ohangingiz va gapirish tezligingiz normal ekanligini inobatga oling;
- gaplashayotganda tushunarli va qisqa jumladan foydalaning;
- suhbat vaqti atrof-muhit shovqinli bo'lmasligiga ahamiyat bering;

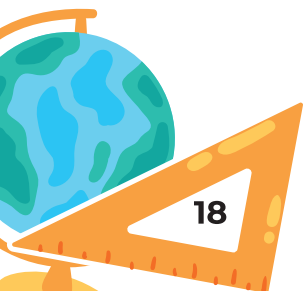
- gapirayotganda og'zingizni qo'lingiz yoki qog'oz kabi boshqa narsalar bilan yopmang;
- o'quvchi bilan gaplashayotganda, o'quvchining labdan o'qishiga to'sqinlik qiladigan elementlar (mo'ylovlar, ko'zni qamashtiruvchi taqinchoqlar, yorug'likni aks ettirish va hokazo) yo'qligiga ishonch hosil qiling;
- doskada yozayotganda, orqangiz bilan o'quvchiga burilib gapirganda e'tiborli bo'ling, gap mazmuniga tushunmay qolishi mumkinligiga ahamiyat bering;
- asosan imo-ishora yoki yuz ifodalari bilan gapirishdan qoching;
- gaplashayotganda pauzalardan qoching;
- agar o'quvchi siz ishlatgan so'zni tushunmasa, uning o'rniga boshqa so'zdan foydalaning yoki iloji bo'lsa amaliy mazmunini ko'rsatib tushuntiring;
- yordamchi texnologiyalardan (naushniklar, lupalar, proyektor, ovoz yozish moslamasi, taqdimotlar, filmlar va boshqalar) foydalaning;
- darsni boshlashdan oldin o'quvchining eshitish apparati ishlayotganligini tekshiring.

Maxsus pedagogning tayanch harakatida muammosi bo'lgan o'quvchisi bo'lsa!!!

- tayanch harakatida muammosi bo'lgan o'quvchini maktabning birinchi qavatida joylashgan sinfda o'qishini ta'minlang;
- sinfda iloji boricha mustaqil harakatlanishiga imkon beradigan chora-tadbirlar tuzilganligiga ishonch hosil qiling (zinapoyalar, tutqichlar va eshik ostonalari uchun mos panduslarni qurish, hojatxonalar);
- sinfga osongina kirishi va chiqishi mumkin bo'lgan joyga joylashtiring;
- o'quvchining partada o'tirishi, yurishi, mustaqil harakatlanishi uchun nogironlik aravachasi, moslashtirilgan qalam va boshqalarni ta'minlash va ular qo'llab-quvvatlovchi asboblardan foydalanishlariga ishonch hosil qiling;
- kerak bo'lganda yordam so'rashni va shu vaqti xushmuomalalik bilan javob berishni o'rganing;
- o'quvchingiz yozma ravishda qiyinchilikka uchrayotgan bo'lsa og'zaki jihatini bayon qilib bering.

Maxsus pedagogning nutqida og'ir muammosi bo'lgan o'quvchisi bo'lsa!!!

- o'quvchi bilan gaplashayotganda xotirjam va sabrli bo'ling;
- har qanday vaziyatda o'quvchi bilan muloqot qilishga tayyor ekanlingizni sezdiring;
- o'quvchi gapirishni istamaganda uni majburlamang;

- agar o'quvchi gapirishda qiynalsa, uning gapini tugatmang, so'z qo'shmang, suhbatiga aralashmasdan ko'z bilan aloqada bo'ling;
- haddan tashqari imo-ishoradan foydalanib yubormaslik zarur;
- bergan savolingizga javob olish uchun yetarlicha vaqt bering;
- o'quvchi bilan muloqotni osonlashtiradigan jihozlardan (kompyuter va boshqalar) foydalanishni qo'llab-quvvatlang;
- uning ijobiy xatti-harakatlarini mukofotlang;
- agar bolani nima deganini tushunmasangiz, uning aytganlarini takrorlashni so'rang, ikkinchi takrorlashdan keyin ham tushunmasangiz, uni qog'ozga yozishni so'rang;
- sinfdagi mashg'ulotlarda to'liq ishtirok etishi uchun unga yetarli vaqt bering;
- mashg'ulotlarda ishtirok etishni istamasa, uni gapirishga majburlamang, o'zini xohlagan vaqtida ifoda etishiga imkon bering;
- bolaning oila a'zolari, mutaxassislar bilan hamkorlikda til va nutqdagi qiyinchiliklarini bartaraf etish uchun strategiyalarni aniqlang;
- sinfdagi boshqa o'quvchilar bilan birgalikda til va nutq ko'nikmalarini, o'ziga bo'lgan ishonchini rivojlantirishga yordam beradigan chora-tadbirlarni belgilang;
- bolani o'zi erishayotgan natijalariga qarab baholang, ya'ni o'quvchi nima qila olmasligiga emas, nima qila olishiga e'tibor qarating.

Maxsus pedagogning ruhiy rivojlanishda orqada qolgan o'quvchisi bo'lsa!!!

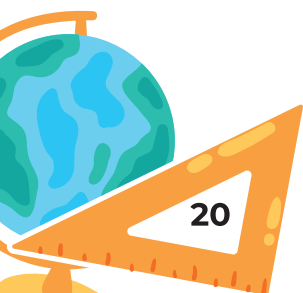
- ushbu o'quvchining aqliy nuqsonlari yo'qligini inobatga olib dars davomidagi qiyinchiliklarini inobatga olib individual ta'lim rejalarini (IEP) tuzing;
- dars jarayonida o'zini imkoniyatlarini namoyon qila olmasa ham o'zini boshqa sohalarda namoyon qilishiga imkon bering (yordamchi ishlarda faol bo'lishi mumkin);
- odatda o'z e'tiborini ma'lum bir faoliyatga yo'naltirishda muammolarga duch kelganligi sababli, maqsadli xatti-harakatlar asosida faol ishtirok etishi mumkin bo'lgan tadbirlarni rejalashtiring va amalga oshiring;
- o'quvchingizni sinfning eshigidan kirgan joydagi birinchi partaga o'tirishini tavsiya qiling;
- har bir darsning mavzusi, olib borish jarayoni va kutilayotgan natijani aniq tushuntiring;
- har bir darsning boshida o'rganilishi rejalashtirilgan mavzularni qisqacha ko'rib chiqing va dars oxirida muhim mavzularni umumlashtiring;

- o'quvchiga qo'ldan keladigan erishishi mumkin bo'lgan vazifa (burch, mas'uliyat) bering;
- o'tilgan mavzularni mustahkamlash va imtihonga tayyorlash uchun mavzu mazmuniga mos savollar tayyorlang;
- o'z fikrlarini og'zaki ifoda etishida qiynalsa yozma javob berishini so'rang yoki aksincha, zarur bo'lsa qo'shimcha vaqt bering;
- agar yozma ravishda ifoda etishda qiynalayotgan bo'lsa, og'zaki, qisqa yoki bo'sh joyni to'ldirish kabi vazifalarni tanlang;
- dars jarayonida mavzuni tushunish uchun yordamchi texnologik qurilmalardan foydalanishga imkon bering;
- oila a'zolari hamda mutaxassislar bilan hamkorlikda davomiy strategiyalarni aniqlang;
- uyda o'quvchining o'qishdagi xulq-atvorini (mustaqil ishni boshlash, boshlangan ishni davom ettirish va tugatish, rejalashtirilgan o'qish, uy vazifasi) nazorat qilishni so'rang;
- o'quvchini erishgan muvaffaqiyatlariga qarab baholang, ya'ni nima qila olmasligiga emas, nima qila olishiga e'tibor qarating;
- ijtimoiy muloqot va o'zaro ta'sirni oshirish sinfdoshlariga moslashishi uchun o'quvchingizga mos tadbirlarni rejalashtiring, ammo u xohlamasa tadbirlarda ishtirok etishga majbur qilmang.

Maxsus pedagogning diqqat yetishmasligi hamda giperaktiv o'quvchisi bo'lsa!!!

- eshikdan kirgan tomondagi devor yon tomonidagi oldingi qatorga o'tirishini taklif qiling;
- sinfda giperaktiv o'quvchining yonida o'tirgan tengdoshini kirishuvchanligiga ishonch hosil qiling;
- oldin o'tilgan mavzularni tez-tez ko'rib chiqing;
- yozuv vazifalarini bajarishda tengdoshini unga yordam berishiga, yozgan ma'lumotlarini tekshirishga ruxsat bering, kerak bo'lsa, unga ovoz yozish moslamasi yordamida darsni yozib olishga ruxsat bering;
- uy vazifalarini tayyorlayotganda unga kompyuter va internetdan foydalanish ruxsat bering;
- vaqtni to'g'ri taqsimlashi aniq harakat qilishini ta'minlaydigan vazifalarni bering (masalan: qalamni chiqarish, doskani o'chirish);
- sinfda o'quvchi diqqatini bo'ladigan materiallarni sinfning orqa tomoniga joylashtiring;

- sinf ichida individual, guruhli mashg'ulotlar olib boradigan burchaklar tashkil qiling;
- yozishda muammolar kuzatilsa og'zaki imtihon bilan baholang;
- matnni o'qish vaqtida muhim qismlarni rangli qalam bilan belgilang;
- sinf ichki qoidalarini o'zida aks ettirgan, qoidalar vizual ravishda kiritilgan taxtalardan foydalanishni so'rang;
- dars davomida o'quvchining e'tiborini oshirish uchun og'zaki rag'batlantirish yoki jismoniy mashqlarni rejalashtiring;
- berilgan ko'rsatmani o'quvchi tomonidan tushunilganligini aniqlash uchun, ko'rsatmani takrorlashni so'rang;
- uy vazifalarini oson qismlarga ajrating va bajarilganda har bir qismni mukofotlang;
- ularga sizning yordamingizga muhtojligini ko'rsatadigan belgi berish imkonini taqdim eting (masalan: oq qog'ozni olib, qo'lingni havoga ko'tar va boshqalar);
- vazifasini har kuni bajarganligini tekshirib, fikr bildiring;
- tengdoshlari tomonidan o'quvchini ijtimoiy qabul qilinishini ta'minlashi uchun aniq mas'uliyatlarni bering;
- tanaffus vaqtida o'quvchini o'ynashi yoki sayr qilishi mumkin bo'lgan ko'ngilli do'stlarini tayinlang;
- nomaqbul xatti-harakatining oldini olish uchun, hozirgi xatti-harakatlari o'rniga kerakli ko'rsatmalar bering (masalan: doimiy qalam aylantirayotgan o'quvchingizga qalamni aylantirishni aytish o'rniga, "daftaringizni oching" deb ayting);
- sinfda o'quvchining harakatchanligini nazorat ostida ushlab turish uchun muntazam ravishda butun sinf ishtirokida dam olish mashqlarini bajaring;
- imtihonlarda kichik tanaffuslar va qo'shimcha vaqt bering;
- o'quvchini o'z taraqqiyotiga qarab baholang, ya'ni o'quvchi nima qila olmasligiga emas, nima qila olishiga e'tibor qaring.

Maxsus pedagogning autistik spektorida buzilishi bo'lgan o'quvchisi bo'lsa!!!

- yangi o'quvchini sinf va maktab muhiti bilan tanishtiring;
- sinfdagi boshqa o'quvchilarga autizmli o'quvchingiz haqida va uning turli xatti-harakatlariga qanday munosabatda bo'lish yuzasidan umumiy tushuncha haqida ma'lumot bering;
- eshikdan kirgan tomondagi devor yon tomonidagi oldingi qatorga o'tirishini taklif qiling;
- sinf ichki qoidalarini o'zida aks ettirgan, qoidalar vizual ravishda kiritilgan taxtalardan foydalanishni so'rang;

- autizmli bolalar ba'zi maxsus ko'nikmalarga ega bo'lishi mumkinligini (erta o'qish va yozish, matematik operatsiyalar va boshqalar) tengdoshlariga ushbu xususiyatlari yuzasidan xabar berib qo'yish lozim;
- o'quvchining shaxsiy xususiyatlarini inobatga olgan holda, ko'z bilan aloqa qilish, sinfda to'g'ri o'tirish va oddiy ko'rsatmalarga rioya qilish kabi o'qitish qobiliyatlarini birinchi o'ringa qo'ying;
- sinf ichida uning ishlashiga mos mas'uliyat bering;
- o'quvchining ijobiy xulq-atvorini taqdirlang, agar uning nomaqbul xatti-harakatlari do'stlari va o'ziga zarar etkazadigan darajada bo'lmasa e'tibor bermang;
- o'quvchi bilan muloqotda salbiy iboralardan (yo'q, tegmang, saqlaning, qo'lingni tort, o'tir, baqirma kabi) qoching;
- autizmli bolalar ish faoliyatini tengdoshlari bilan solishtirish o'rniga, uning individual rivojlanishga ahamiyat bering;
- sinfdagi shovqinni iloji boricha kamaytirishga ahamiyat bering, chunki o'quvchingiz baland tovushlar va shovqinlardan bezovtalanishi mumkin;
- o'rgatiladigan ko'nikmalar oddiydan murakkabgacha bo'lgan tartibda bo'lishiga ishonch hosil qiling;
- sinfda bajargan harakatlaringizni og'zaki ifodalang (masalan: men bo'rni olib, taxtaga gorizontaal chiziq chizaman);
- foydalanadigan jumalaringiz sodda va qisqa ekanligiga ishonch hosil qiling va ularni imo-ishoralar va yuz ifodalari bilan ko'proq e'tiborga oling;
- o'quvchining xususiyatlarini hisobga olgan holda savol va ko'rsatmalaringiz qisqa bo'lishiga ishonch hosil qiling;
- sabab-oqibat munosabatlarini o'rnatishda yordam berish uchun harakatlar, rasmlarni o'z ichiga olgan kartalar va fotosuratlarini ko'rsatish orqali hikoyalarni aytib bering va o'quvchingizdan ularni xuddi shunday aytib berishini so'rang;
- o'quvchingizni maktab oshxonasi va bozor kabi joylarga olib borish orqali sinfdan tashqaridagi muhit bilan aloqada bo'lishiga ishonch hosil qiling;
- takroriy yoki buzg'unchi salbiy xatti-harakatlarni kamaytirish uchun maxsus o'qitish usullaridan foydalaning;
- o'quvchining ota-onasi yoki yaqinlarini sinfdan tashqarida kutish kabi choralar bilan o'quvchining maktabga moslashishini ta'minlang;
- o'quvchining nomaqbul xatti-harakatlarini masalan, narsalarga tegish yoki obyektini qo'yib yubormasligini inobatga olib, bu narsalarni qutiga solib, dars oxirida yoki kun oxirida olib berish mumkin;
- o'quvchini erishgan natijasiga qarab baholang, ya'ni o'quvchi nima qila olmasligiga emas, nima qila olishiga e'tibor qarating.

MASHG'ULOTLARDA INTERFAOL USULLAR VA METODLAR

Mashg'ulotlar o'quvchining qiziqish va qobiliyatlaridan kelib chiqib tayyorlanishi kerak. Har bir bosqich alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni motivatsiyalarini oshiradigan, rag'batlantiruvchi so'zlardan foydalangan, o'z-o'ziga ishonchni shakllantirishga yordam beradigan bo'lishi kerak. Dars mavzulari bolaning imkoniyatlariga qarab tahlil qilinib, bosqichma-bosqich o'qitilishi kerak. Mashg'ulotlar yakunida uning muvaffaqiyati uchun og'zaki va yozma ravishda fikr bildirilishi kerak.

Asosiy urg'u shaxsiyatga emas, balki xatti-harakatlardagi xatoga qaratilishi kerak. Uning bajarilishiga mos topshiriqlar berilishi kerak, u muvaffaqiyatsizlikka uchraganida uni tashlab ketmaslik kerak. Ularning sa'y-harakatlarini qadrlash kerak. O'tkazilgan izlanishlarda oila va yaqinlardan yordam olinishi zarur.

Bundan tashqari, siz mashg'ulotlar davomida alohida yondashuv va usullardan foydalanmoqchi bo'lganingizda:

- bevosita o'qitish usuli;
- transfer yondashuv;
- tabiiy o'rganish;
- xulq-atvor orqali yondashuv;
- tengdosh orqali ta'lim berish;
- kooperativ o'rganish;
- model bo'lish;
- kashfiyotlar orqali o'rganish;
- ko'p sensorli o'qitish faoliyatini rejalashtirish;
- ta'limda kompyuterdan foydalanish usullari.

a) **Bevosita o'qitish usuli:** Alifbe, o'qish, matematika va tabiiy fanlari va tushunchalarini o'rgatishda qo'llaniladi. Bu usulda o'qitiladigan mavzu yoki tushunchaga batafsil baho berilib, aniq maqsadlar yoziladi. So'ngra har bir o'qitish bosqichi uchun o'quv maqsadlari tayyorlanadi, shu jumladan tushuncha yoki mavzuga oid ijobiy va salbiy misollar keltiriladi. Ko'rsatmalar aniq berilishi kerak. "Daftaringizga yoza olasizmi?" o'riga "Buni daftaringizga yozing" deb. Shu orqali yoza olmaslik tanlovi bekor qiladi.

b) **Transfer yondashuv:** Bu yondashuvda o'quvchining oldingi tajribalarida o'rgangan qoidalardan kelajakda duch keladigan o'xshash xarakterdagi muammoni hal qilishda foydalanish qobiliyati ishga tushiriladi. Bu foydalidir, chunki u oldingi bilimlarni yangi o'rganish uchun ishlatish va o'rganilgan narsalarni kundalik hayotda qo'llash imkonini beradi;

c) **Tabiiy o'rganish:** O'qituvchi bolaning faoliyatini yuzaga chiqaradigan muhitni tashkil qiladi. Bolaning nutqini yaxshilash uchun savollar berib, javob berishi uchun vaqt beradi. Agar kutilgan javob olsa, o'qituvchi uni mustahkamlaydi. Istalgan javob olinmasa, unga qo'shimcha maslahat va yana vaqt beradi.

d) **Xulq-atvor orqali yondashuv:** U bolaning xohlagan xatti-harakatini kuchaytirish yoki istalmagan xatti-harakatlarni o'chirish tamoyiliga asoslanadi. Har bir o'quvchida qiziqish va qobiliyati turlicha bo'lganligi sababli kuchaytiruvchi ta'sir ham har xil bo'lishi lozim. Shuning uchun o'qituvchi-pedagoglar alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning xulq-atvoridan kelib chiqib yondashadi. Oddiygina misol armatura bo'lsagina beton mustahkam bo'ladi.

e) Tengdosh orqali ta'lim berish: Bu alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan o'quvchini normal rivojlanayotgan tengdoshi bilan bog'lashni va o'quvchiga ko'nikmalarni egallashga yordam berishda namuna sifatida harakat qilishga yordam beradi. Ushbu yondashuv inklyuziv ta'limning asosidir.

f) Kooperativ o'rganish: Mavzularni guruhlariga bo'lib o'rgatish jarayonini o'z ichiga oladi. Bu orqali akademik muvaffaqiyat va ijtimoiy o'zaro ta'sir ko'nikmalariga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Ayniqsa inklyuziyada ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirishni ta'minlashning muhim usuli hisoblanadi.

g) Model bo'lish: Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan o'quvchilarni taqlid qilish orqali rivojlantirishdir. Modellar taqdim etish orqali o'rgatiladi. Atrofidagi odamlar bola egallashi kerak bo'lgan ko'nikmalar uchun ijobiy modelga aylanadi.

h) Kashfiyotlar orqali o'rganish usuli: O'qituvchi o'zini markazdan olib tashlaydi va bolani o'zini boshqaruvchi pozitsiyaga tortadi. U bergan savollari va keltirgan misollari bilan bolani bilim olishga tayyor qiladi. Maqsad bolalarga mavzuni tahlil qilish va fan yuzasidan o'z oldiga qo'ygan maqsadlariga erishishga imkon berishdir.

i) Ko'p sensorli o'qitish faoliyatini rejalashtirish: Bu intellektual rivojlanishida muammosi bo'lgan bolalarni tarbiyalashda samarali strategiyadir. Chunki bunday bolalarda aqliy rivojlanishi orqada bo'lsa ham unda ko'rish, eshitish, taktil, hid va ta'm sezgilarining mavjudligidir.

j) Ta'limda kompyuterdan foydalanish: Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan o'quvchilarga tushunchalarni o'rgatish va boshqa bilim hamda ko'nikmalarga ega bo'lishda samarali usuldir. Bundan tashqari, kompyuter dasturlari orqali bolalarga dars mazmuni, rang, shakli va harakatchanlik xususiyatlarini ham aniqlashga yordam beradi. Bu diqqatni jamlashga yordam beradi.

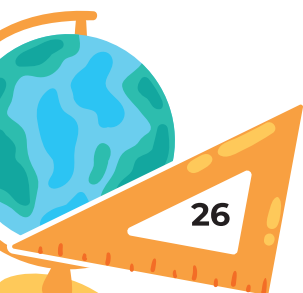

ALOHIDA TA'LIM EHTIYOJLARI BO'LGAN BOLALARGA O'QISH VA YOZISHNI O'RGATISH USULLARI

Bir harf odamni, bir odam dunyoni o'zgartiradi.

Ta'lim – bilim berish, malaka va ko'nikmalar hosil qilish jarayoni, bolalarni hayotga va mehnatga tayyorlashning asosiy vositasi. Ta'lim jarayonida ma'lumot olinadi va tarbiya amalga oshiriladi. Ta'lim tor ma'noda o'qitish tushunchasini anglatganda u faqat turli tipdagi o'quv yurtlarida o'qitish jarayonini emas, oila, ishlab chiqarish va boshqa sohalarda ma'lumot berish jarayonini ham bildiradi. Undan tashqari ta'lim shaxslarga turmush tarzini egallashga yordam beradigan barcha ijtimoiy jarayonlarni ham o'z ichiga oladi. Bu ijtimoiy jarayonlardan til kundalik hayotimizning ajralmas qismidir. Bu odamlar o'rtasidagi muloqotni ta'minlaydigan eng muhim va asosiy vositadir.

Til – bu his-tuyg'ularni, fikrlarni va istaklarni uzatish imkonini beradi. Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga o'qish va yozish ko'nikmalarini kerakli darajada va standartlarga mos ravishda ta'minlashga alohida e'tibor qaratilayotgan masala.

Bolaning hayotini boshida amalga oshiriladigan birlamchi o'qish va yozishni o'rgatish barcha darslarning asosini tashkil qiladi. O'qimaydigan, o'qiganini tushuna olmaydigan o'quvchi o'z fikrini yozma ravishda ifoda eta olmaydi. Darslarda faol ishtirok etib, muvaffaqiyat qozona olmaydi. O'qish va yozish ko'nikmalarini egallash maktab hayotiga, hatto keyingi hayotga ta'sir qiladigan xususiyatga ega. To'g'ri va tez o'qigan, o'qiganlarini to'g'ri talqin eta oladigan, og'zaki va yozma ravishda yaxshi muloqot qila oladigan o'quvchilar hayoti davomida muvaffaqiyat qozonishi tabiiy holat.

Boshlang'ich sinfda o'qishni muvaffaqiyatli yakunlashda o'qituvchining roli yuqori bo'lib o'qish va yozishni o'rganishda qiynalayotgan bolada o'qishdan qo'rqish hissi paydo bo'lishi mumkin. U o'qish va yozishga salbiy munosabatda bo'lishi mumkin. O'qish va yozishni o'rgatishda qo'llaniladigan usulni tanlash o'qish va yozish ko'nikmalarini yetarli darajada o'zlashtira olmaydigan bolalar uchun muhimdir. O'qituvchi o'rta sinflarda o'qish va yozish ko'nikmalarini yetarli darajada o'zlashtira olmaydigan o'quvchilarning aqliy va jismoniy rivojlanish xususiyatlarini hisobga olgan holda o'qish va yozishni o'rgatishda qo'llaniladigan usullarni tanlashga e'tibor berishi kerak.

Yuqori sinflarda o'qish va yozishda qiynalayotgan o'quvchilarning birinchi o'qish va yozish ko'nikmalarini shakllantirish hamda o'qishni o'rgatishda ushbu maqola o'qituvchilarimizga foydali bo'ladi deb o'ylaymiz.

O'quvchilarning o'qish va yozish ko'nikmalarini egallash qobiliyati ularning birinchi tayyorgarlik darajasiga ham bog'liq bo'ladi. Hatto o'qituvchi o'quvchilarning tayyorgarlik darajasidan kelib chiqib, o'rta sinflarda ham turli sabablarga ko'ra o'qish va yozish ko'nikmalarini egallay olmay qolgan o'quvchilarga o'qish va yozishni qaysi usullar bilan o'rgatishini hal qilishi kerak bo'ladi.

Birinchi o'qish va yozishni o'rgatish bolaning o'z his-tuyg'ularini, fikr va taassurotlarini og'zaki va yozma ravishda ifoda eta olishiga qaratilgan. Shu bilan birga, boshlang'ich o'qish va yozishni o'rgatishning maqsadlaridan biri o'quvchilarning atrof-muhit bilan samarali muloqot qila olishini ta'minlash. O'quv muhitini yaratuvchi o'qituvchilarimiz o'quvchilarning til rivojlanish xususiyatlarini, tayyorgarligini hisobga olgan holda sinf muhiti va o'quv faoliyatini tashkil qilsagina, til o'rgatish samarali ta'minlanadi.

Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning birinchi sinfda o'qish va yozishni o'rgana olmasligining bir qancha sabablari bor:

Birinchi sabab bolaning intellektual rivojlanishidagi muammolar hisoblanadi. Ma'lumki, har bir bola ham genetik jihatdan aqliy darajasi bilan bir biridan farq qiladi. Bu farq tufayli ba'zi o'quvchilarning o'qish va yozishni o'rganishi odatdagi iqtidorli o'quvchilarga nisbatan kechikish holatlariga olib keladi. O'quvchilarning aqliy rivojlanishini inobatga olgan holda, o'qituvchilarimiz bu bolalarga o'qish va yozishni o'rgatishda sabr-toqatli bo'lishlari, ular bilan birinchi sinfda olib boriladigan ishlarni uchinchi sinfga qadar tashkil qilishlari, o'qish va yozishda orqada qolgani uchun ularni haqorat qilib, ta'limdan uzoqlashtirmasliklari, balki bolalar tomonidan ko'rsatayotgan har bir muvaffaqiyat uchun ularni rag'batlantirib borishi zarur.

Ayrim o'qituvchilarning o'qish va yozishga o'rgatishdagi kasbiy qobiliyatsizligi ham muhim omil hisoblanadi. Bu kamchilik nafaqat alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan o'quvchilarimiz uchun qiyinchilik tug'diribgina qolmay, balki sog'lom o'quvchilarimizning o'qish va yozishni o'rgatishlarida ham buzilishlarga olib keladi. Oddiy qobiliyatli o'quvchilarimiz keyingi darslarda o'qituvchi sabab bo'lgan buzilishlarni to'ldirib ketishi mumkin bo'lsa-da, bu borada alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan o'quvchilarimiz hozirgi bosqichida qolib ketishlari mumkin.

Umumiy ta'lim va tarbiya jarayonidagi shoshqaloqlik, natijasida birinchi sinfning birinchi choragini o'zidayoq barcha o'quvchilar o'qish va yozishni o'rganishini qiyinlashtiradi. Eng asosiysi alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan o'quvchilarimiz o'rganishdan uzilib, sifat va savodxonlik ko'nikmalarini pasaytirib, o'quvchilarimizni o'qishdan uzoqlashtiradi. Hech qanday sog'lom raqobat muhiti shakllanmaydi.

Savod o'rgatishda raqobat muhitiga qo'yiladigan muhim omil shundan iboratki, o'qituvchi ilg'or o'zlashtiruvchi o'quvchilar bilan ishlashda davom etadi va qolgan o'quvchilarga e'tibor bermay qo'yadi. Garchi bu yondashuv juda noto'g'ri bo'lsada, bu keng tarqalib ulgurgan. O'qituvchi o'z ishini faol o'quvchilarga qarab tashkil qilib, o'qituvchi qolganlarini e'tiborsiz qoldiradi, deyarli ularni tashlab yuboradi. Bunday yondashuvda oddiy vaqtda o'qish va yozishni o'rgana olmaydigan bolalar soni sezilarli darajada oshadi. O'z holiga tashlab qo'yilgan bu o'quvchilar normal sharoitda erisha olgan muvaffaqiyatlarini ham ko'rsata olmaydilar, chunki ular o'rganishdan uzilib qolgan bo'ladi.

Juda oz sonli alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar ijtimoiy ko'nikmalar va boshqa fanlarda normal muvaffaqiyatga erishgan bo'lsada, ular o'qish, yozish yoki matematikada muayyan o'rganish qiyinchiliklariga duch kelishi mumkin. Bu holatni o'qituvchilar o'z vaqtida payqab, tushunishlari kerak. Bu vaziyatda o'quvchilarimizga o'qish va yozishni o'rgatishda sabrli bo'ling va ularning o'ziga bo'lgan ishonchi yuqori bo'lishi kerak. Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan o'quvchilarni o'z yosh guruhlari bilan o'z vaqtida o'qish va yozish ko'nikmalarini egallashi uchun alohida yondashuvlarni hisobga olgan holda amalga oshirilishi kerak.

Bu bolalarni o'qish va yozishni noldan boshlagan deb hisoblamaslik kerak. Ularning har biri ma'lum bir o'qish va yozish tajribasiga, kechikish sabablariga ega. Bunday guruhga dars beradigan o'qituvchi o'z guruhidagi o'quvchilarning muammosini alohida va guruh sifatida tekshirishi, kuzatishi, tahlil qilishi va aniqlashi kerak.

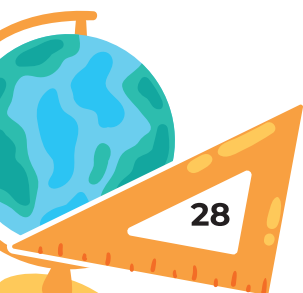
O'qituvchi oddiy harf, bo'g'in, so'z va jummalarni o'rgatish bilan vaziyatni aniq belgilab olishi kerak. Bu vaziyatda o'qituvchining tajribasi va muammoni aniqlash va hal etish ko'nikmalari ahamiyat kasb etadi va bu uning ishini yo'naltiradi va muvaffaqiyatiga ta'sir qiladi.

Aniqlash mashqlari:

a, e, i, k, s, p, t, l kabi harflarni taniy olish;

al, at, ak, ek, it, ot, as kabi yopiq bo'g'inli;

Ali, atir alo, ot, aka kabi gaplarni o'qish va yozish orqali amalga oshirilishi mumkin.

Bu mashg'ulotlar osondan qiyinga, jumladan, boshqa harflarga qarab tartiblashi, o'quvchilar nuqtalarni aniqlashi kerak. Shundan keyin, guruhning umumiy darajasi aniqlanib, ishni ma'lum bir dastur tuzish orqali boshlash kerak. Tuzilayotgan dastur individual farqlarga javob berishi va bolalar uchun umumiy bo'lishi kerak. Dastlab o'qish darajasi juda past bo'lgan bolalar uchun noldan yoki ba'zi biridan boshlash masalasi bo'ladi. O'qish va yozish qobiliyatiga ega bo'lgan o'quvchilar uchun u eslab qolish, takrorlash va mustahkamlash xususiyatlarini ko'rsatishi kerak.

O'qish va yozishni o'qitishni boshlashdan oldin o'qituvchining tayyorgarligi:

1. Boshlang'ich o'qish va yozishni o'rgatishda gap, so'z, bo'g'in va harf davrlarida qo'llanilishi mumkin bo'lgan o'yinlar;
2. O'qish vositalarini tuzish (ertaklar, hayvonlar haqidagi hikoyalar, she'rlar, hazillar va boshqalar);
3. Rasmlar va rasimli kitoblar jamlash;
4. Xalq og'zaki ijodidan yod olish;
5. Tayyorgarlik davrida bajariladigan o'quv mashqlarini (dam olish daqiqalari) aniqlash;
6. Yil davomida o'qitiladigan jumalarni aniqlash va sanab o'tish. **Jumlalarni tanlashda e'tiborga olish kerak bo'lgan fikrlar:**
 - a) 26 ta harfdan foydalanish (katta va kichik harflar),
 - b) ma'lum turdagi so'zlarning mavjudligi (ot, fe'l, sifat, son va boshqalar),
 - c) tinish belgilaridan foydalanish (.,?;),
7. Yillik reja uchun vazifalarni taqsimlash,
8. Yillik rejada vaqtni to'g'ri taqsimlash (ishning keraksiz cho'zilishining oldini olish);
9. Darsni tayyorlash: ko'rgazmali qurollarni osadigan joylarini aniqlash, o'rganiladigan gapni osib qo'yish uchun doskaning yuqori chetidan joy yasash, sinfdagi ayrim o'quv qurollarining nomlarini yozib, osib qo'yish (eshik, deraza, stol, shkaf, bayroq, taxta... va hokazo);
10. O'qish va yozishni o'rgatishda qo'llaniladigan turli xil vositalar bilan ta'minlash (katta va kichik ko'rgazmali qurollar, g'ildirak, qum stoli, bo'g'in jadvali va boshqalar.
11. Gap o'rgatishdan oldin o'quvchilarning ota-onalari bilan yig'ilish o'tkaziladi va tahlil usuli ularga tushuntiriladi. Bu orqali ota-onalarni ham harflarni o'rgatishiga yordam beradi va uyda ularning to'g'ri tushuntirishga yordam bo'ladi.

Tayyorgarlik bosqichi

Bu davrda maktab boshlanishi bilan bolalarni boshlang'ich savodxonlikka tayyorlash va rag'batlantirish maqsad qilingan va quyidagi ishlar amalga oshiriladi:

1. Rasmni ko'rsatish va alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni rasmlar haqida gapirishga da'vad qilish;
2. Ertaklar, latifalar, hikoyalar o'qish va aytib berish,
3. Bolalar bilan birgalikda qofiyalar, topishmoqlar, she'rlar va qo'shiqlar kuylash va o'ynash;
4. Kichik sayohatlar qilish;
5. Rasmlar kitoblarni ko'rib chiqish;
6. Nutq qobiliyatini oshirish;
7. Dam olish daqiqalarini tashkil qilish (chapdan o'ngga qarab turish va qo'lni ishlatish);
8. Ko'rish, eshitish va nutqni tekshirish;
9. Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni o'z do'stlari bilan tanishishga undash va do'stlashish ko'nikmalarini shakllantirish;
10. Maktab va sinf qoidalarini tanishtirish va ularning bajarilishini ta'minlash.

Bolani o'qish va yozishni o'rgatish uchun tayyorlaydigan asosiy elementlardan yana biri chiziq, shakl va harf mashqlaridir.

Yozish ko'nikmasini shakllantirishda qo'l mashqlari deb ataladigan mashq mavjud bo'lib, ikki bosqichda tartibsiz va muntazam ravishda mashq qilishimiz mumkin bo'ladi.

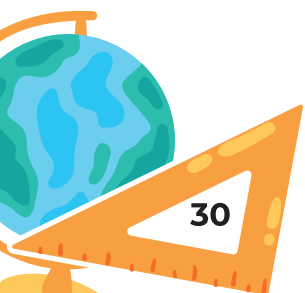
tartibsiz qo'l mashqlari: bolani ma'lum bir chiziq naqshlari bilan cheklamasdan erkin ishlashga imkon beradi.

Bu bolaga erkin imkoniyatlar beriladigan davr hisoblanib muntazam qo'l mashqlari (harf va shakl): Bu mashqlarni tanlashda bolaning yaqin atrof-muhitini hisobga olish kerak. Bolaning hayoti bilan bog'liq bo'lgan narsalar, jihozlar va o'yinchoqlar e'tiborga olinishi kerak.

Yozishni o'rgatishda qalamni ushlab turish, qog'oz va bolaning o'tirish holati

Adabiyotlarda aytilishicha, barmoqlar soni bo'yicha qalamni ushlab turish eng keng tarqalgan va qabul qilingan usuldir. Bu o'rta barmoq bilan qo'llab-quvvatlanadigan bosh va ko'rsatkich barmog'i bilan ushlashdir. Qog'oz pozitsiyasi o'ng qo'l o'quvchilar uchun chapga, chap qo'l o'quvchilar uchun esa o'ngga moyil bo'lishi kerak. Bolalarni tik o'tirish yoki partaga ortiqcha suyanish emas, balki tanani qulay qiladigan tegishli burchak ostida o'tirish haqida ogohlantirish kerak. O'ng va chap qo'lli o'quvchilar uchun bilak tutqichi turli xil ko'rinishda paydo bo'lishi mumkin. O'quvchilarning qo'l mushaklarini qulay qiladigan tutqich ularning yozishga bo'lgan ishtiyoqiga ham ijobiy hissa qo'shadi.

Gap o'rgatish davri

O'qitishda quyidagi ketma-ketlikka rioya qilish kerak (birinchi so'zdan boshlab):

1. Ko'rsatmasdan o'rgatiladigan gapga e'tibor qaratish (Tegishli qisqa hikoya, ertak, hazil va boshqalar bilan);
2. Gap o'qituvchi tomonidan (plakatlarni ko'rsatmasdan) o'quvchilarga qaratilishi kerak.
3. Gap tabiiy ovozda o'qiladi, shunda o'qish chapdan o'ngga tartibda o'qiladi (ko'p marotaba);
4. O'qituvchi o'quvchilarga ko'rsatib o'qish o'rgatiladi (har xil yo'llar bilan: jamoaviy, yakka tartibda, qizlar, o'g'il bolalar, ikki yoki uch kishilik guruhlarda va hokazo);
5. Duskada yakka tartibda chiqarib navbatma-navbat bolalar o'qitiladi. Bola doska tomondan turib sinf tomondagi bolalarga ko'rsatgan holda o'qiydi. O'qish usuli va soni qanchalik ko'paytirilsa, gapning xotirada qolishi shunchalik oson bo'ladi.
6. Bolalar bilan savol-javob qilish: "Ushbu plakatda nima yozilganligini ko'rishni xohlaysizmi?" savol bilan yoki boshqa yo'l bilan yana e'tiborini qarating;
7. Harflarning yozilishiga e'tibor berib, gap asta-sekin doskaga yoziladi. Shu bilan birga, so'z oralig'i va tinish belgilarini ham ko'rsating;
8. Yozish jarayoni tugagach, boladan nima yozganini so'rash kerak, agar javob olinmasa, savol boshqasiga berilishi kerak. Keyin u bilan birgalikda o'qiladi.
9. O'qituvchi doskadan o'girilib, bolaning yozganlarini barmog'i bilan havoda yozadi. Shu bilan birga, o'quvchilar barmoqlarini bir qatorda, keyin esa havoda yozishni uddalaydi.
10. Gap turli yozuv uslublari qo'llash orqali yoziladi: barmoq bilan havoda, burun bilan, bosh va qo'l bilan havoda, tumanli deraza oynasida barmoq bilan, barmoq bilan doskada, yerda va hokazo. Har bir yozma mashg'ulot oxirida bolaga yozganlarini o'qishga undaladi.
11. Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar yozish amallarini bajarayotganda, o'qituvchi o'quvchilarning qo'l harakatlarini kuzatib borishi, ularda xato va xatolikka yo'l qo'ymasligiga ishonch hosil qilishi kerak.

Tasodifiy holatda ko'rsatiladigan yordam berish usullari:

12. Tayyorlangan kichik plakatlar tarqatiladi;
13. Gap kichik plakatdan o'qiladi. Kichkina plakatga qarab, o'qilgan qator berkitiladi;
14. Bolalarga barmoqlarini havoda va chiziqda, ko'zlarini yumgan holda, plakatlarga qaramasdan yozish tavsiya etiladi. Unutganlarga ko'zlarini ochib, plakatga qarashga ruxsat beriladi.

15. Doscaga yozilgan gap o'chiriladi, kichik plakatlar olib tashlanadi, bosh harflar teskariga aylantiriladi va o'quvchilardan daftarlariga yozishlari so'raladi. (unutganlarga alohida katta plakat ko'rsatish mumkin. Yozishni bilmaydiganlar soni ko'paysa, butun sinfga ko'rsatiladi).
16. Yozish jarayoni tugagach, nima yozilganligi tekshiriladi. Bolalar o'zlarining kichik qog'ozlarida nima yozganlarini solishtiring. Ularni tahlil qilib, kamchiliklarini topib, xatolarni tuzating.

Birinchi jummalarni o'rgatishda har bir o'quvchining bir xil o'lchamda, ozodalik bilan yozishini kutmaslik, chiziqdan oshib ketgan harflarga yo'l qo'yish, vaqt o'tishi bilan esa bu tajribasizliklar yaxshilanib borishini unutmaslik kerak.

Yangi jummalarni o'rgatishdan oldin, avval o'rgatilgan narsalarni takrorlash kerak. Bu o'qish va yozish shaklida yana sodir bo'ladi.

So'z davri (gap tahlili)

So'z davri — bu o'qitiladigan gaplardagi o'xshash so'zlar bolalarning ko'pchiligi (75%) tomonidan qo'llaniladi. Bu so'z davridan boshlanadi. U bo'g'in davrida ham davom etadi. U harf davrida tugaydi.

Yana bir o'lchovga ko'ra, 10-15 ta gap o'qitiladigan lug'at davri keldi. Bu normal holat bo'lib noyabr oyining o'rtalarida sodir bo'ladi. Gapni o'rgatish jarayonida tayyorlangan jadval yordamida qaysi gapni boshlash kerakligi aniqlanadi. Sinfning aksariyat qismi eng yaxshi o'rgangan jumla tahlil qilina boshlaydi.

Aniqlangan gapni tahlil qilishda quyidagi tartib bajariladi:

1. Gapning katta qismi doskaga osilib, birgalikda va yakka tartibda o'qiladi.
2. O'qituvchi katta plakatdagi so'zlarni ko'rsatib, gapni sekin o'qiydi. Ulardan nima bo'layotganiga e'tibor berish so'raladi.
3. Gap daftarga yoddan yoziladi va tekshiriladi.
4. O'qituvchi turli rangdagi bo'rlar bilan doskaga gap va so'zlarni yozadi, o'quvchilar esa rangli qalamlar bilan daftarga yozadilar. Ularning har biri so'z deyiladi.
5. Gapdagi so'zlarning boshqa gaplarda ham borligini aniqlash so'raladi. Agar mavjud bo'lsa, uni toping va xuddi shu so'zlarni yozish aytiladi. Doscaga bir-birining ostiga gaplar yoziladi.

Ali qara. Ali qara.

Ali, otga qarang

Ali, otga qarang.

6. Doskadagi barcha narsalar o'chiriladi. O'qituvchi katta qog'ozga so'zlari va tinish belgilari orasiga perpendikulyar chiziqlar chizadi. Tinish belgilari so'z tarkibiga kirmasligi tushuntiriladi (chiziqlar rangli qalam bilan chizilgan).

Ali, | otga | qara |.

7. Xuddi shu jarayon bolalar tomonidan kichikroq qog'ozlarda amalga oshiriladi va tekshiriladi.
8. Katta qog'ozlar chizilgan joylaridan buklanib, so'zlarning soniga qarab uchburchak yoki kvadrant shaklida shakllantiriladi va keyin aylantiriladi.
9. Gap tiklanadi va birinchi so'z kesiladi. U baland ovozda o'qiladi va o'rgatiladi. Kesilgan so'z boshqa gapning tegishli joylariga keltirilib o'qiladi va so'z doskaga yoziladi.
10. Barcha so'zlar kesilganda so'zlar alohida o'qiladi va aralashtiriladi. U avvalgi holatiga tiklanadi.
11. So'zlar daftarga birin-ketin yoziladi.
12. Tahlil qilingan gaplar soni ortib borishi bilan shu gaplardan olingan va moslashtirilgan so'zlar bilan gaplar tuziladi. Har kuni matnlar tayyorlanadi va o'qiladi.

Bo'g'in davri (so'z tahlili)

Bo'g'in davri o'quvchilar so'z ichidagi o'xshash bo'g'inlarni taniy olish darajasiga yetganlarida boshlanadi. So'z davrini davom ettirib, bo'g'in davriga yaqinlashar ekanmiz, turli so'zlardagi bir xil bo'g'inlarga e'tiborni qaratib, o'quvchilarni shu davrga tayyorlash maqsadga muvofiq bo'ladi. Bo'g'in davri bilan bir qatorda so'z davri va gap o'rgatish ham davom etadi. So'zlarni tahlil qilish o'quvchilar juda yaxshi biladigan bir yoki ikkita so'zdan iborat bo'lgan jumalardan boshlanadi. Bunday gaplarni tanlashda so'zlardagi bo'g'inlarning vazifaviy, ya'ni bo'g'indan yangi so'z yasashga mos kelishiga e'tibor berish kerak.

Bo'g'in davrining boshida o'quvchilar boshqa davrlarga qaraganda uzoqroq vaqt davomida tushunishda qiyinchiliklarga duch kelishlari mumkin. Bu imkoniyatni hisobga olish kerak.

So'zlari tahlil qilinadigan gap aniqlangandan so'ng, tahlilda quyidagi tartib amalga oshiriladi:

1. Tahlil qilinadigan gapning parchalari doskaga osilib o'qiladi.
2. Tarqatma materiallardagi so'zlar teskari buriladi, gaplar aytiladi va tekshiriladi.
3. Tarqatma materiallar tuzatiladi va so'zlar aralashtiriladi va o'qiladi.
4. Birinchi so'zdan boshlab har bir so'z bo'g'inlarini ko'rsatib, birma-bir o'qiladi. Sizda nechta so'z bor savoli berilib, bir vaqtning o'zida o'qilishi va aytilishiga e'tibor qaratiladi.
5. Bolalar bir xil o'qishga undaladi.
6. Bolalar xuddi shu jarayonni rangli qalamlar bilan daftarlarida bajaradilar.

7. Katta ko'rgazmali qog'ozdagi so'zlarning bo'g'inlari orasiga vertikal chiziq tortiladi. Bolalar kichik qog'ozlarga ham rasm chizishadi.
8. Birinchi so'zdan boshlab, bo'g'inlar chizilgan joylardan buklab o'qiladi. Chizilgan joylardan kesilib, bo'g'inlarga bo'linadi. Kichik qog'ozlar bolalar tomonidan kesiladi.
9. Hosil bo'lgan bo'g'in o'qiladi. Boshqa mos bo'g'inli yoki ko'p bo'g'inli so'zlarning boshi va oxirigacha keltiriladi va o'qiladi.
10. So'z tahlilidan olingan bo'g'inlarni o'qituvchi doskaga, o'quvchilar esa daftarlariga yozadilar.
11. Xuddi shu jarayon boshqa so'zlarni bo'g'inlarga ajratish orqali takrorlanadi. Oldingi bo'g'inlardan foydalanib, so'zlardan yangi so'zlar, gaplar va tegishli matnlar tuziladi va ular o'qiladi va yoziladi.

O'qituvchi tahlil qilinadigan so'zlarni oldindan belgilab berishi va shu so'zlarni tahlil qilib olingan bo'g'inlardan yangi so'z va gaplar yasashga tayyorgarlik ko'rishi kerak.

Bo'g'in davrini mazmunli qiladigan narsa bo'g'inlardan yangi so'z va gaplar yaratishdir. Turli bo'g'inlarni birlashtirib, ma'nosiz so'zlarni yaratishga emas imkon qadar mazmunli so'zlarni yaratishga, gaplar tuzishga, matnlarni tartibga solishga harakat qilish kerak.

Harf davri (bo'g'in tahlili)

Harf davrida o'quvchilarning aksariyati (75%) o'qitiladigan bo'g'inlardagi bir xil harflarni taniydi va tushuna oladi. Bu odatda mart oyining o'rtalarida sodir bo'ladi.

Harf o'rgatish bo'g'in davri to'liq tushinib bo'linmaganga qadar boshlanmasligi kerak. Harfni tanib olish davriga yetganda, ba'zi bolalar o'qish mexanizmini tushunib olishadi va harflarning nomlarini bilmasdan o'qishni boshlaydilar.

Harfni tanib olish o'qish va yozishni osonlashtiradigan omil emas. Agar u matnga o'tkazilsa, u o'qishni qiyinlashtiradigan va tushunish bilan o'qishga to'sqinlik qiladigan elementga aylanishi mumkin.

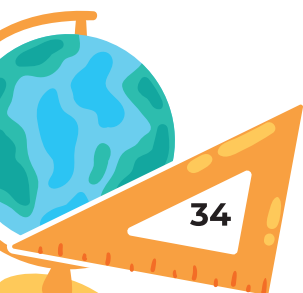
O'qishni osonlashtiradigan narsa harf emas, bo'g'indir. Shu sababli harflarni tanib olishga shoshilishning hojati yo'q. Harf davriga yetgandan so'ngra, ko'pchilik unlilar bo'g'in sifatida kiritilgan bo'ladi. Bularni harf davrida qayta ko'rib chiqish va 6 ta unli tovush hosil qiladigan bo'g'inlarni tahlil qilishga alohida ahamiyat berish kerak.

Undoshlar tovushlar bilan bo'g'inlar hosil qilish davrida eng muhim narsa harflarning nomlarini o'rgatishdan ko'ra, harflarning tovushlarini eshittirish va ularning shakllariga e'tiborni jalb qilishdir.

O'qish-yozish mexanizmi juda yaxshi tushunilgunga qadar harflarning nomlarini aytmaslik maqsadga muvofiq bo'ladi.

Xatni o'qitishda quyidagi ketma-ketlikka rioya qilish kerak:

1. Berilishi rejalashtirilgan harfni o'z ichiga olgan so'zning katta qismi doskaga osib qo'yiladi (agar so'z ko'p bo'g'inli bo'lsa, qismlarga bo'lib-bo'lib).

2. Agar so'z bir bo'g'in bo'lmasa, bo'g'inga bo'lib o'qiladi.
3. O'rgatiladigan harfni o'z ichiga olgan bo'g'in ko'rib chiqiladi, tovushni ta'kidlaydigan tarzda o'qiladi.
4. Bo'g'inlar harflarga bo'linadi. Biz o'rgatmoqchi bo'lgan harf e'tiborga olinadi va uning tovushi beriladi. Bolalar buni aytishi shart bo'ladi.
5. O'rgatayotgan harfimiz boshqa bo'g'inda unlilardan oldin yoki keyin qo'yilib o'qiladi va yoziladi (ash, osh, ish, sha, she, shi, kash, qish, tosh... va hokazo). Xuddi shu harfning bosh harfini o'z ichiga olgan boshqa bo'g'inga urg'u beriladi va bu ikki shakl bir xil tovushni chiqaradi.

O'rgatish harflari bir-birining ustiga chiqmasligi kerak, ya'ni bir harf to'liq tushunilgunga qadar boshqa harfga o'tkazilmasligi kerak. O'qitishda alifbo tartibiga rioya qilish shart emas.

Gap, so'z, bo'g'in va harf bilan tanishtirish mashqlari bajarilgach, o'quvchilar erkin o'qish mashg'ulotlarini boshlashi mumkin.

Birinchi o'qish-yozish mexanizmining uzluksizligini ta'minlashda o'quvchining faolligini oshirish uchun o'qituvchi tomonidan tayyorlangan matnlar bolalarga mos keladigan kitoblaridan foydalangan holda amalga oshirilishi kerak.

Birinchi o'qish va yozish davri tugagandan keyingina bolaning mukammal o'qish va yozish qobiliyati kuzatiladi. Shuni unutmaslik kerakki, o'qituvchining o'qish va yozishni o'rgatishdagi muvaffaqiyati dars berishda oldindan tayyorgarlik ko'rishiga bog'liq. Undan tashqari alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga nisbatan mehrli bo'lishi, darsni o'yin asosida tashkil qilishi va kuchli sabriga bog'liq.

Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarda o'qish va yozishni shakllantirishda hikoya usuli

Bu usulni bolalarning saviyasiga mos hikoyadan boshlaymiz, so'ngra hikoyani tashkil etuvchi gaplar tahlil qilinib bo'g'in, tovushlar o'rgatiladi. Ushbu usulda mazmunli matndan boshlash o'qish va yozishni yanada jozibador qiladi, chunki u o'quvchilarga matndagi voqealarni his qilish va ular o'rtasidagi munosabatlarni tushunish imkonini beradi.

Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni o'qish va yozishni o'rganishda qiyinchiliklarga duch kelishlarining asosiy sabablari:

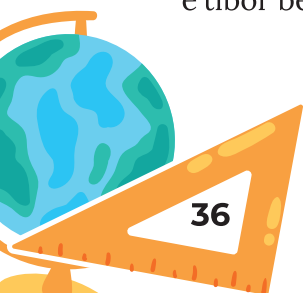
- xulq-atvorining buzilishidagi muammolar;
- tayyorgarlik bosqichidagi muammolari;
- uslubiy masalalar;
- birinchi o'qish va yozish usullari.

Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning turli noodatiy xatti-harakatlarini kamaytirish usullari:

- e'tibor bermaslik;
- bolani noodatiy xatti-harakatlarini biror vazifa bilan yopib ketish;
- sog'lom bolalarga to'g'ri tushuntirish;
- ma'lum bir voqea yoki vaziyatlarda bolaning odatiy xatti-harakatlar ketma-ketligiga reaksiyasini kutish, uning holatini o'zgartirish, xotirjamlikni saqlash va muloqot qilish uchun imkoniyatlar yaratish (masalan, kutubxonaga kirganda baland ovozda gapirishidan oldin bolaga ovozni baland qilib gapirmaslik, bosiq bo'lishini aytish);
- **Oldini olish** (bo'lishi mumkin bo'lgan salbiy vaziyatning oldini olish uchun tarixda xuddi shunday vaziyatda sodir bo'lgan voqeani aytib berish);
- **Kutilayotgan xatti-harakatlarga oid ko'rsatmalar bilan ta'minlash** (masalan, Do'stining ruxsatisiz qalamini olib qo'yish zo'ravonlik hisoblanishini, shuning uchun bolaga darsda do'stlaringiz bilan til topishish yaxshi xulq ekanligi aytiladi);
- **Nomaqbul xatti-harakatlar o'rniga muqobillarni taklif qilish** (Misol uchun, bolaning nomaqbul xatti-harakat qilishga tayyorligini ko'rganingizdan so'ng, darhol shunday deb ayting: "Keling, bu masala bo'yicha nima qilishimiz mumkinligini birgalikda muhokama qilaylik" deb aytish. Bu xatti-harakatlarning ijobiy variantlarini taklif qilish shu shaklda bo'lishi mumkin);
- **Stimul o'zgarishi** (predmetlarni olib tashlash, o'rnini almashtirish, ko'chirish, keraksizini olib tashlash, voqealar vaqti va joyini o'zgartirish, boshqa atrof-muhit stimullarini tartibga solish. Misol uchun, bola sinfga kelganda o'yinchoqlarini doimo shkafda bo'lishini xohlasa, bu o'yinchoqni yopiq shkafga qo'yish mumkin);
- **Tanaffus berish** (bu salbiy xatti-harakatni ko'rsatadigan bola bilan muomala qilishda qisqa tanaffus qilishni anglatadi. Bu, ayniqsa diqqatni jalb qiladigan xatti-harakatlarda juda samarali bo'lishi mumkin. Agar siz bolaga jismonan g'amxo'rlik qilishingiz kerak bo'lsa ham, u bilan gaplashmasligingiz kerak. Qisqa vaqt ichida bolaga biron bir e'tibor berishni to'xtating. U bilan gaplashmang, uni urishmang. Diqqatingiz markazidan uni qochiring, ko'z bilan aloqa qilishni ham to'xtating. Yuz ifodalariningizda ham g'azab belgilarini ko'rsatmang. Salbiy xatti-harakat to'xtagach, bolaga ko'p e'tibor berishda davom eting.

Odat tusiga kirib qolgan noodatiy xatti-harakatlarini oldini olish (bu odat tusiga aylanib qolgan xatti-harakatlarning davomiyligini bosqichma-bosqich kamaytirish jarayonidir. Masalan, o'quvchilardan biri matematika darsida oyoqlarini stolni tagiga cho'zganicha, boshini devorga suyab o'tiribdi. O'qituvchi "To'g'ri o'tir!" deb ogohlantirdi. Biroq, bola dastlab bir oz qaddini rostladi, keyin u yana odatiy holatiga o'tib oldi. Bu vaziyatda o'qituvchi bolaning o'tirishiga e'tibor bermasdan, ogohlantirmasligi lozim. Bola normal holatga o'tishi bilan unga e'tibor berib, uni mukofotlang, rag'batlantiring).

Bolaning odatiy xatti-harakatlarini oshirish. Odatda o'qituvchi tomonidan savol berilsa bola savolga qo'l ko'tarib javob beradi. Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalardan savol so'ralganda bergan javobi uchun sinf doskasiga "+" belgisini qo'yish yoki bolani o'zi xohlagan ish yoki narsalar, belgilar bilan almashtirish imkonini beradi. Shunday tartibda, o'qituvchi tegishli xatti-harakatni kuchaytiradi va nomaqbul xatti-harakatlar esa o'z o'zidan kamayadi.

Amerikada o'tkazilgan Milliy o'qish panelida bolalarga o'qishni o'rganishda beshta muhim komponent borligi ta'kidlandi.

- nutqdagi tovushlarni eshitish, tanib olish va mohirona foydalanish qobiliyati;
- yozma va og'zaki nutqdagi tovushlar o'rtasidagi munosabatni tushunish va undan foydalanish ko'nikmalari;
- berilgan parchani to'g'ri, tez va mos ifoda bilan o'qish qobiliyati;
- nutq va tinglash jarayonida so'zlardan unumli foydalanish, bosma so'zlarni tanib olish va ulardan foydalanish ko'nikmalari;
- matndan ma'lumot olish yoki parchani tushunish ko'nikmalarini o'z ichiga oladi.

Ularning ta'kidlashicha, intellektual rivojlanishida muammosi bo'lgan bolalarning o'qishni o'rganishdagi muammolari ko'plab omillar bilan bog'liq bo'lishi mumkin.

Ulardan **birinchisi** - ular harflarni farqlashda qiyinchiliklarga duch kelishadi. Vizual murakkablik va stimulning barcha qismlarini idrok eta olmaslik ham bolalar uchun muammo bo'lishi mumkin.

Ikkinchi omil - harf va tovushlarni farqlashdagi qiyinchiliklar.

Uchinchi omil - tovushlarning talaffuzi boshqa tovushlar bilan qo'shilganda hosil bo'ladigan muammolar. Bu vaqtda aqliy rivojlanishida muammosi bo'lgan bolalar tovushlarni so'zlarga birlashtirish yoki so'z ichidagi tovushlarni farqlashda qiyinchiliklarga duch kelishlari mumkin.

To'rtinchi omil - ba'zi tillarda shakl-tovush uyg'unligining tartibsizligi, bu tillarda o'qishni qiyinlashtiradi.

Xatosiz o'qitish usullarini qo'llashni istagan o'qituvchi uchta asosiy ko'nikmaga ega bo'lishi kerak:

1. O'qituvchi o'quvchining hozirgi imkoniyatlarini hisobga olgan holda o'rgatish zarur bo'lgan malakani aniqlashi va taqdim etishi kerak.
2. O'qituvchi kerak bo'lganda ko'nikmalar tahlilini ishlab chiqishi va bir vaqtning o'zida faqat kichik bir qismga e'tibor qaratishi kerak.
3. O'qituvchi o'rganishni osonlashtirish uchun maslahatlar va modellashtirish kabi turli xil o'qitish strategiyalarini qo'llashi mumkin.

BIRINCHI SINFINI TUGATGANDAN KEYIN ALOHIDA TA'LIM EHTIYOJLARI BO'LGAN BOLALARNING OTA-ONALARI UCHUN SAVOLNOMA

Hurmatli ota-onalar, quyidagi savollarga javob bering. Bu maktab mutaxassislari va o'qituvchilariga ta'limni tashkil etish va bolalarni qo'llab-quvvatlashni yaxshilashga yordam beradi. Bu yerda bitta ko'nikma (rivojlanish) belgisini qoldirmasdan, taklif qilingan to'rtta javobdan birini tagiga chizish kerak. Agar siz buni muhim deb hisoblasangiz, bola haqida qo'shimcha ma'lumot yozing.

1. Farzandingizni maktabga borishga ishtiyoqi bormi?

Men zerikishdan emas, quvonchdan javob berishda qiynalmoqdaman;
Xohlamaydi, uyda qolish istagini bildiriyapti.

2. U maktab tartib-qoidalariga moslashib ketganmi? Yoki faqat sizning hamda maktabning talabidan kelib chiqib majburiyat sifatida qabul qilyaptimi?

a. ha;

b yo'q;

d. men javob berishga qiynalyapman.

3. Ta'lim jarayonida o'quv yutuqlari va muvaffaqiyatsizliklari haqida qayg'urasizmi?

- a. yo'q;
- b. ha;
- d. yo'qdan ko'ra ha;
- e. Javob berishda qiynalmoqdaman.

4. Farzandingizda o'qish uchun mas'uliyat hissi shakllanganmi?

- a. hali emas;
- b. to'liq bo'lmagan;
- d. Shubhasiz;
- e. Men javob berishda qiynalmoqdaman.

5. Siz bilan maktabdan olgan taassurotlarini tez-tez baham ko'radimi?

- hali emas;
- ba'zan birgalikda; tez-tez birgalikda;
- tez-tez baham ko'rish;
- javob berishda qiynalmoqdaman.

6. Ta'lim jarayonida o'quv yutuqlari va muvaffaqiyatsizliklari, o'qish uchun mas'uliyat hissidan olgan ta'sirlarning asosiy xususiyati nimada?

- asosan salbiy hissiy ta'sirlar ustunlik qiladi;
- ta'sirlar xilma-xil, ammo salbiy;
- ijobiy va salbiy taxminan teng;
- ko'pincha ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

7. Kundalik uy vazifasini bajarish uchun bola o'rtacha qancha vaqt sarflaydi? aniq yozing _____

8. Uy vazifasini bajarishda bola sizning yordamingizga muhtojmi?

- Yordam doim kerak;
- biz tez-tez yordam beramiz;
- ba'zida yordamga muhtoj bo'lmaydi;
- javob berishga qiynalib qolaman.

9. O'rganish jarayonida yuzaga kelgan qiyinchiliklarni qanday yengish mumkin?

- Qiyinchiliklar yuzaga kelganda darhol yordamga muhtoj;
- yordam so'rab murojaat qilish;
- qiyinchiliklarni o'zi yengishga harakat qiladi, lekin orqaga chekinishi mumkin;
- qiyinchiliklarni yengishda qat'iyatli; javob berishda qiynalmoqdaman.

10. U o'zi bajargan ishlarini tekshira oladimi, xatolarini topib tuzatadimi?

u buni o'zi qila olmaydi;

ba'zan mumkin;

javob berishda qiynalmoqdaman.

11. Bola sinfdoshlari haqida tez-tez shikoyat qiladimi yoki jahli chiqadimi?

Juda tez-tez;

tez-tez;

kamdan-kam;

bu sodir bo'lmaydi;

javob berishda qiynalmoqdaman.

12. Bola ta'lim-tarbiya jarayonida berilgan o'quv yukini bosimsiz bajara oladimi?

yo'q;

ha emas, balki yo'q;

yo'qdan ko'ra ha;

albatta ha.

13. Uning sog'lig'ida salbiy o'zgarishlarni sezdingizmi?

juda aniq ko'rinadi;

e'tibor bermadim;

javob berishga qiynalib qoldim.

14. Farzandingiz uchun maktabga moslashish jarayoni muvaffaqiyatli bo'ldi deb o'ylaysizmi?

Ha;

yo'q;

yo'qdan ko'ra ha;

ha men javob berishga qiynalmoqdaman.

15. Ish paytida bola qanchalik tez charchaydi, u sabr qiladimi?

1) ha

2) yo'q;

3) sizga yoqmasa ham, uzoq vaqt (30 daqiqadan ortiq) ishlashi mumkin;

4) u uzoq vaqt davomida faqat o'zi yoqtirgan narsani qila oladi;

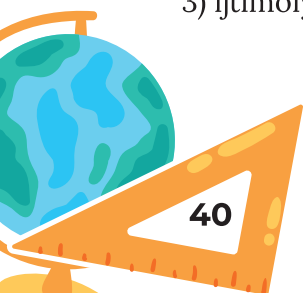
5) agar u yoqsa ham, u uzoq vaqt davomida qila olmaydi

16. Sizningcha, bola muvaffaqiyatli ta'lim olish uchun yordamga muhtojmi? (mutaxassis yordami talab qilinmaydimi?)

1) psixolog;

2) maxsus pedagog;

3) ijtimoiy pedagog;

- 4) logoped;
- 5) tibbiyot xodimi.

17. Bolaning darsda muvaffaqiyatli o'qishi uchun qanday sharoit yaratilishi kerak?

maxsus yoki maxsus shartlarga muhtoj emas;

majburiy:

- 1) dars davomida o'qituvchining shaxsiy yordamlashish uchun birinchi stolda o'tirish;
- 2) dars o'rtasida dam olishga vaqt berish;
- 3) individual savol ajratib berish.

Qo'shimcha ma'lumot:

Bolaning kuchli tomonlari:

Bolaning zaif tomonlari:

Bolaning ota-onalari bilan suhbat protokoli

(Inklyuziv ta'lim joriy etilgan umumta'lim maktabi boshlang'ich sinf o'qituvchisi hamda maxsus pedagog tomonidan to'ldirilishi kerak)

Bolaning ismi, familiyasi, Sharifi

Tug'ilgan yili ----- manzili

Oila tarkibi: otasi (tug'ilgan sanasi, tug'ilgan yili, ma'lumoti, ish joyi, faoliyati, ish telefoni, aloqa telefoni) -----

onasi (tug'ilgan sanasi, tug'ilgan yili, ma'lumoti, ish joyi, faoliyati, ish telefoni, aloqa telefoni)

Oilaning boshqa a'zolari:

Oilaning ijtimoiy xarakteri:

To'liq/qisman/ko'p bolali/ ijtimoiy jihatdan noqulay, yuqori, o'rtacha moddiy daromadli oila (ta'minlangan) / kam moddiy daromadli oila (kam daromadli); ijtimoiy yordam olish zarurati

Yashash sharoiti: yo'q/ shaxsiy uyi bor, kvartirani ijaraga oladi va hokazo. -----

Bolaning alohida xonasi bor / bola oila a'zosi bilan bir xonada yashaydi / bolaning o'qish va uxlash uchun alohida xonasi yo'q / h.k;

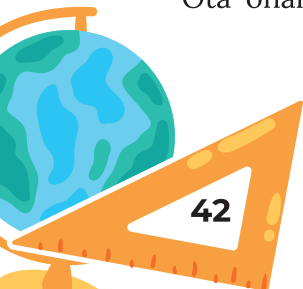
Oila, bola va ota-ona munosabatlarining xususiyatlari;

Oiladagi psixologik muhit;

Tarbiya turi (giperopeka, gipopeka va e'tiborsizlik, avtoritar tarbiya, beparvolik);

Ota-onalarning bolani o'qitishda, uy vazifasini bajarishda ishtiroki;

Ota-onalarning maktab o'qituvchilari bilan munosabatlari.

O‘QUVCHINING DARSDAGI XATTI - HARA-KATINI PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK BAHOLASH

(bir necha kunlik kuzatuv natijalari kiritilgan)

Bolaning ismi _____;

Yoshi: _____

O‘qituvchi/psixolog, pedagog, logoped _____

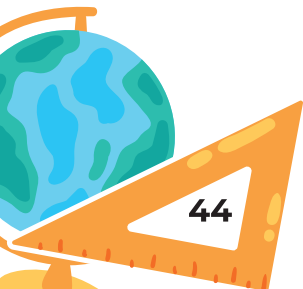
Sinf _____

Nazorat sanasi _____.

Dars davomida bolani nazorat qilish natijalariga ko‘ra to‘ldiriladi. Nazorat protokolidagi eng ko‘p ishlatiladigan holatlar har bir grafikda joylashtirilgan.

	Baholashning tabiati	Balli tizimda baholash
I. Sinfdagi xatti-harakat (xatti-harakatlar)		
1	Darslarda bezovta, diqqati beqaror, ishini tugatmaydi.	
2	Takroriy vazifalar va kattalarning doimiy nazorati kerak.	
3	O‘qituvchining ko‘rsatmalari va talablarini darhol emas, asta-sekin qabul qiladi. Qoloqlik mavjud. Ishga darhol qo‘shilmaydi, uzoq vaqt davomida o‘ylaydi.	

4	Sinfdagi o'qituvchini hamda bolani faoliyatini buzadi.	
5	O'qituvchining talablarini, sinfning kundalik tartibini bajarmaydi.	
6	O'qituvchining frontal ko'rsatmalarini qabul qilmaydi, dars ishida mustaqil ravishda qatnashmaydi (o'zini yo'q deb hisoblaydi) va kattalar yordamisiz sinf vazifalarini bajarmaydi.	
II. Xizmat tezligi		
1	U sekin, dangasa, boshqa bolalar bilan tenglasha olmaydi, muvaffaqiyatga erishmaydi.	
2	Ish sur'ati beqaror. Tez charchaydi, zaif.	
3	U ishtiyoq bilan ishlamaydi, ko'p xatolarga yo'l qo'yadi, darsning borishini kuzatmaydi, ko'p tashvishlanadi.	
4	Ish sur'ati tez, lekin ish tartibsiz va o'rinsiz.	
III. Kognitiv rivojlanish		
1	Yetarlicha aqlli emas: oddiy vazifalar va savollarga javob berishda qiyinchiliklar mavjud.	
2	Ko'pincha qo'shimcha yordam va tushuntirish kerak.	
3	Atrof-muhit haqidagi bilim va ko'nikmalar miqdori o'rganish uchun yetarli emas.	
4	Ko'rish orqali ma'lumot olishda qiyinchilik: rasmdagi kerakli belgilarni darhol ko'rmaydi, daftar, eslatma, darslik bo'shlig'ida yomon yo'naltirilgan.	
IV. Og'zaki nutqni rivojlantirish		
1	Og'zaki tili aniq emas. Talaffuz bilan bog'liq muammolar mavjud.	
2	Boshqa bolalar bilan solishtirganda, so'z boyligi kam. Nutqning grammatik tuzilishida buzilishlar mavjud.	
3	Aniq ifodalash va bayon qilishda qiyinchiliklari bor. Faqat bir bo'g'inli so'zlarda gapirishga harakat qiladi.	
4	Eshitish orqali ma'lumotni sekin qabul qilish, og'zaki so'rovlar va tushuntirishlarni tushunishda qiyinchiliklar kuzatiladi.	
V. Tengdoshlar va kattalar bilan munosabatlar		
1	Bolalardan qochadi, kam muloqot qiladi, yolg'iz o'ynashni afzal ko'radi.	
2	Bolalar bilan ko'p urishadi, jahli chiqadi.	

3	“O‘ynay olmayman, gapira olmayman” deb o‘ziga ishonmaydi.	
4	Bolalar, o‘qituvchilar va boshqa kattalar bilan muloqotda bo‘lishda uzoq masofada bo‘ladi.	
VI. Hissiy xususiyatlar		
1	Kayfiyati juda ham yaxshi, ko‘p gapiradi, “hamma joyda yuradi”, ogohlantirish va tanqidlarga zaif javob qaytaradi.	
2	Hissiy, ko‘ngilsizlikni osongina yengib ketadi, darhol hayajon va g‘azabdan yig‘lash va xafagarchilikka aylanadi. Hissiy jihatdan beqaror bo‘lishi mumkin. Nazoratsiz kulish, baqirish, o‘zi bilan gaplashish (tagini chizish kerak)	
3	Bolalar va kattalar bilan muloqot qilishda tajovuzkorlikni ko‘rsatadi.	
4	Uni kayfiyati tushib ketganda, qo‘rquv va xavotirda, yig‘laydi va o‘z kuchiga ishonmaydi.	
5	Past baholarga, ogohlantirishlarga, muvaffaqiyatsizlikka noto‘g‘ri munosabat bildiradi, tashvish, qichqiriq, yig‘lash, o‘qituvchilar bilan janjallashish, ishlashdan bosh tortish kuzatiladi (zarurini ta’kidlang).	
VII. Motor rivojlanishi		
1	Grafik harakati sust rivojlangan, yozishi egri, noaniq.	
2	Umumiy muvofiqlashtirish buzilgan. Qo‘pol, egiluvchan.	
3	U ish va rasm sohasida sezilarli muvaffaqiyatlarga erisha olmaydi.	
4	U ko‘pincha chap qo‘li bilan ishlashni yaxshi ko‘radi	
VIII. ijtimoiy va maishiy ko‘nikmalar		
1	Tugmalarni, tasmalarni o‘tkazishda qiyinchiliklar mavjud.	
2	U mustaqil ravishda darsga tayyorlana olmaydi. Dars uchun kerakli daftar, darslik, o‘quv materiallarini olishga yordam zarur.	
3	Noto‘g‘ri ovqatlanmaydi, beparvolik qilib kiyinadi, har doim narsalarni yo‘qotadi yoki unutadi (kerakli narsalarni tagiga chizish).	

Tugallangan sana “ _____ ” _____ yil
O'qituvchi/mutaxassisning imzosi_____.

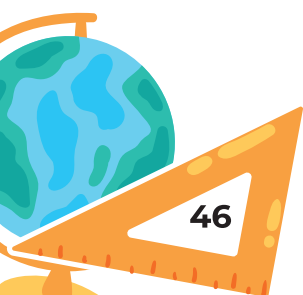
Bolaning umumiy tavsifi _____

F.I.SH. _____
__ sinf _____ kun

Materialni umumlashtirish va jamoaviy muhokama natijalariga ko'ra dastlabki kuzatish, o'qituvchini pedagogik o'rganishi, mutaxassislarni chuqur tekshirishi, ota-onalarning suhbatlari va so'rov ma'lumotlari asosida bolaning kommunikativ pasporti mazmuni shakllantiriladi.

O'rganishdagi qiyinchiliklar (asosiy va ikkinchi darajali)	Uning kuchli tomonlari, qiziqish va sevimli mashg'ulotlari	Psixologik (hissiy, xulq-atvor) xususiyatlar
Bolaning o'rganishdagi qiyinchiliklari sabablarini yuzaga kelishi		

Eslatma! Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni o'qitishdagi qiyinchiliklar o'qituvchi va mutaxassislarning ota-onalar bilan suhbatlari, o'quvchini sinfda kuzatish, uning faoliyati mahsulotlarini o'rganish (daftar, rasmlar va boshqalar) davomida aniqlanadi. Mutaxassislar tizimlashtirish asosida murakkab psixologik – pedagogik tadqiqotlar yordamida o'qitishdagi qiyinchiliklarning sabablarini aniqlaydilar.

Bolaning maxsus korreksion ta’limga bo’lgan ehtiyoji:

Sinf _____
(birinchi, ikkinchi chorak)

Maxsus korreksion ta’limga bo’lgan ehtiyoj	Ta’limning maxsus holatini qondirish
1. O’quv rejasini o’zgartirish (chizish kerak).	1. Majburiy emas. 2. Majburiy
2. O’quv rejasini fanlar bo’yicha o’zgartirish (tagini chizish kerak).	1. Majburiy emas. 2. Majburiy: a) kichraytirilgan yoki moslashtirilgan; b) maxsus/individual dastur.
3. Ta’lim usullari	1) 2) 3) 4) 5)
4. O’quv natijalarini baholash usullari (o’quvchilarning yutuqlari)	1) Nazorat vazifalari sonini kamaytirish; 2) Vazifa yo’riqnomasini soddalashtiring, ko’rsatmani bir necha qismlarga bo’ling; 3) Ish vaqtini ko’paytirish, 4) Og’zaki/yozma topshiriqni tanlash; 5) Tasviriy va boshqa yordamchi materiallardan foydalanish (eslatmalar, algoritmlar, rejalar); 6) O’qituvchining yordami (aniq nimani ko’rsatadi); 7) Shaxsiylashtirilgan tarkib bilan vazifalarni nazorat qilish; 8) Boshqalar.
5. Darslik, o’quv materiallarini tanlash, individual o’quv materiallarini tayyorlash	1) Darsliklar; 2) Ish kitobi; 3) Maxsus didaktik materiallar.
6. Ta’lim muassasasi va o’quv muhitini moslashtirish	1) Birinchi stol; 2) Stolda yolg’iz o’tirish; 3) O’qituvchining yonida o’tirish va hokazo; 4) Darsning yarmida tik turib; 5) Darsning yarmi resurs xonasida o’tkaziladi; 6) Boshqalar.
7. Texnik vositalarga bo’lgan ehtiyoj	Bolaga qanday texnik qurilmalar kerakligini va sinfda qanday qurilmalar mavjudligini ko’rsating (masalan: planshet, kompyuter, ovoz kuchaytiruvchi uskunalar va boshqalar).

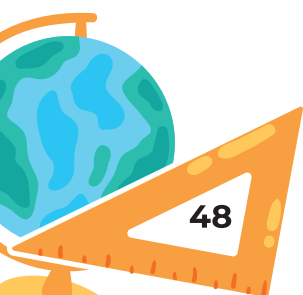
8. Maxsus o'qituvchining yordami	Yarim yillikning asosiy maqsad va vazifalari. Haftada maxsus o'qituvchi bilan mashg'ulotlarning chastotasi, darslarning davomiyligi, darslar turi (individual, kichik guruh).
9. Nutq terapevtining yordami	Haftada nutq terapevti bilan mashg'ulotlarning chastotasi, darslarning davomiyligi, mashg'ulotlar turi (individual, guruh).
10. O'qituvchi-yordamchining o'рни	O'qituvchi yordamchisi tomonidan bolaga yordam berish uchun faoliyat va xizmatlar. Agar kerak bo'lsa, ushbu yordamning xususiyatlarini o'zgartiring.
11. Psixologik yordam	Yarim yillikning asosiy maqsad va vazifalari. Haftada darslarning chastotasi, darslarning davomiyligi, psixolog bilan mashg'ulotlar turi (individual, guruh, guruh).
12. Ijtimoiy-pedagogik yordam	Yarim yillikning asosiy maqsad va vazifalari taqdimoti.

O'qituvchiga tavsiya

Bolaning darsda faol ishtirok etishiga nima yordam beradi (ta'lim usullari, ish joyiga moslashish, aloqa usullari, topshiriqlarni bajarish va baholash va boshqalar).	Qanday muammo

Ota-onalar uchun tavsiya

Mumkin bo'lgan faoliyat (sog'liqni saqlash, kundalik tartib, uy ishlarining turlari, oila bilan bo'sh vaqt o'tkazish, qo'shimcha ta'lim mashg'ulotlariga borish va hokazo).	Erishilgan natijalar

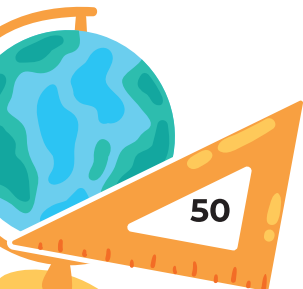
O‘qituvchilar uchun so‘rovnoma

O‘qituvchiga savol	O‘qituvchining javobi
1. Sizningcha, bolaning bilim olish jarayonida qanday muammolar yuzaga keladi? o‘quv materialini o‘zlashtirish; sotib olish va o‘qish qobiliyatini o‘rganayotganda. qiyin xatti-harakatlar.	
2. O‘quv topshiriqlarini bajarishda talaba qanday aniq qiyinchiliklarga duch keladi? (muammoni keltirib chiqaradigan muayyan faoliyatni nomlang)	
3. Bolaning muammoga munosabati?	
4. Sizningcha, o‘quvchining qaysi fazilatlari qiyinchiliklarni yengib o‘tishga yordam beradi?	
5. Sizningcha, o‘quvchining qaysi fazilatlari qiyinchiliklarni yengib o‘tishga to‘sqinlik qiladi?	
6. Bola qanday vazifa va ish turlarini mustaqil bajaradi?	
7. Sizningcha, qaysi tarbiyaviy faoliyat muvaffaqiyatli?	
8. Bolaga qanday yordam berasiz? umumiy qo‘llab-quvvatlash: Siz buni qila olasizmi? bu vazifa qanday qoidalarga amal qiladi? harakatning boshlanishini ko‘rsatish. barcha yechimlarni ko‘rsatish “Men sizga buni qanday qilishni ko‘rsataman va siz buni yana qilasiz”	
9. Siz bola bilan shaxsan sinfda, darsdan tashqari ishlaysizmi?	
10. Shaxsiy yordam qanday ko‘rsatiladi? topshiriqni aniq va chuqur qayta tushuntirish. o‘quvchining ta’lim jarayonida qiyinchiliklarini aniqlaysiz. Vazifaning bajarilishini nazorat qilish uchun darsdan keyin bolani olib ketasizmi?	
11. Ushbu talaba bilan ishlash vaqtidagi muammolarni umumlashtiring	

Eslatma! Ushbu shakl o‘qituvchi psixologik va pedagogik yordam xizmatlariga murojaat qilganda qo‘llaniladi.

Turli xil o'rganishda qiyinchiliklari bo'lgan bolalarni o'qituvchilarga o'qitish bo'yicha takliflar			
Ishlash qobiliyatining pastligi	O'z-o'zini tartibga solish, rejalashtirish va boshqarishdagi qiyinchiliklar	Vizual va vizual fazoviy ma'lumotlarni qayta ishlashda qiyinchiliklar	Eshitish-nutq ma'lumotlarini qayta ishlashda qiyinchiliklar
1. O'quv vazifalarini taqsimlash. 2. Darsda ish sur'atini va faoliyat turlarini o'zgartirish. 3. Dars vaqtida talaba charchamagan va ishlay oladigan vaqtda nazorat topshiriqlari va asosiy materiallarni taqdim etish. 4. Dars davomida juda zaif bo'lganingizda qisqa dam oling. 5. Bir lahza tetiklik qilish 6. O'yin shaklida, maqtovlar orqali ularning ishtiyoqini oshirish.	1. Talabani o'qituvchiga yaqin o'tiring, tashkiliy va yo'l-yo'riqli yordam bering, buni qanday amalga oshirishga shaxsiy e'tibor bering. 2. Tashqi nazorat va bosqichma-bosqich ko'rsatmalardan foydalangan holda bosqichma-bosqich topshiriqlarni bering. 3 Talabaga o'z faoliyatini tashqi muhitdan kelib chiqib rejalashtirishga yordam berish: (reja, sxema, eslatma) topshiriqning bajarilishini nazorat qilish. 4. Talabaning darsda mustaqil ishlash qobiliyatini bosqichma-bosqich rivojlantirish. 5. Uning yutuqlari haqida gapirib, motivatsiyasini oshirish.	1. Ular qog'ozga yo'naltirilgan bo'lishi uchun shaxsiy yordam ko'rsating. 2. Daftarning chiziqlarini rangli qalam bilan chizing, boshlang'ich chiziqqa nuqta qo'ying, katta to'r, endi chiziqli daftarga yozing. 3. Rasmlar, illyustratsiyalar, grafik tasvirlarni og'zaki taqdim etish. 4. Vizual ma'lumotlarni (jadval, grafik, reja va boshqalar) kompilyatsiya qilish, katta matn, turli rang bilan ajratib ko'rsatish.	1. Birinchi qatorda o'tirish. og'zaki ma'lumotni sekinroq va aniqroq etkazish. 2. Agar tushunmasangiz, og'zaki ko'rsatmalar va tushunchalarni takrorlang va maqtang. 3. tez javob talab qilmaslik. Javob berish uchun vaqt bering 4. Oddiy iboralar yordamida aniq va ixcham gapiring. 5. Ko'rgazmali materiallar (rasm, sxema, reja va boshqalar) bilan qo'shimcha og'zaki tushuntirish. 6. Bosimning tinglashiga yo'l qo'ymang: charchaganingizda yozma topshiriqlarni bering. 7. Diktant paytida gapni bir necha marta takrorlang

O‘qishda qiyinchiliklarga duch kelgan bolalarga psixologik va pedagogik yordam ko‘rsatish bo‘yicha mutaxassislar uchun tavsiyalar			
Psixolog: 1. Aqliy va jismoniy ohang va mehnat qobiliyatini oshirish: nafas olish, jismoniy va harakat mashqlari, diqqatning barqarorligini rivojlantirish uchun o‘yin va nayranglar. 2. Uyda va darsda o‘tirish holatini saqlash uchun sharoit yaratishda o‘qituvchilar va otalarga yordam berish.	Psixolog: 1. O‘yinlar va mashqlar: - ixtiyoriy diqqatni rivojlantirish, g‘azabni yengish; - nutqni ichki rejalashtirish va tartibga solish bilan tashqi muhit tayanchlari yordamida vosita darajasida rejalashtirish qobiliyatini rivojlantirish; - o‘z-o‘zini boshqarish ko‘nikmalarini shakllantirish 2. Maktabda va uyda bolaning oiladagi xatti-harakatlarini to‘g‘ri tashkil etishga yordam berish.	Psixolog: Kosmosda orientatsiyani rivojlantirish: tana qismlari; atrofdagi kosmosda; samolyotda (qog‘ozda) Nutq terapevti: - mantiqiy-grammatik konstruksiyalarni, fazoviy munosabatlarni ifodalovchi so‘zlarning ma’nosini tushunish, yozishdagi aniq xatolarni bartaraf etish bo‘yicha ishlar (optik disgrafiya).	Psixolog: - eshitish idroki va eshitish - nutq xotirasini rivojlantirish Nutq terapevti: - eshitish idrokini va fonemik eshitishni rivojlantirish; - nutqni tushunish va yozishda aniq (akustik disgrafiya) xatolarni bartaraf etish qobiliyatini rivojlantirish.

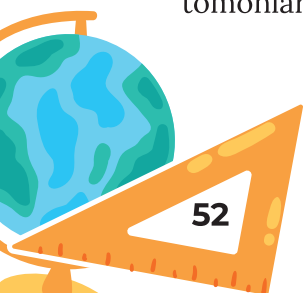
ALOHIDA TA'LIM EHTIYOJLARI BO'LGAN BOLALARNI O'YIN ORQALI RIVOJLANTIRISH USULLARI

O'yin bolalik davridagi asosiy faoliyat bo'lib, bolalarning rivojlanishi uchun zarur bo'lgan dunyoni kichik yoshdan boshlab o'rganishni boshlaydi.

O'yinlar boladan kelib chiqadigan yoki boshqa shaxslar tomonidan talab qilinmaydigan, boshqarilmaydigan faoliyat turi bo'lib, tashqi qoidalardan xoli erishilishi kerak bo'lgan aniq maqsaddir.

Bolalarning rivojlanishiga sezilarli hissa qo'shadi, ularga atrof-muhitni o'rganish va ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirish imkoniyatini beradi. Bundan tashqari, bu ularning shaxsini tarbiyalash va rivojlantirishning ajoyib vositasi bo'lib xizmat qiladi.

O'yinlar alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning normal rivojlanishi uchun juda muhim bo'lib bolalarning ko'nikmalarini (ijtimoiy, intellektual, ijodiy, jismoniy) rivojlantirish hamda o'sishiga yordam berib, ularni ijtimoiy hayotga kirishga tayyorlaydi. Eng qiziq tomonlaridan biri o'yinlarni yozuv ixtiro qilinmasdan oldin ham o'ynashgan.

Autistik spektri buzilgan bolalar uchun mo'ljallangan o'yinlar bolalarning rivojlanish darajasi, o'zining ichki dunyosining mavjudligi tufayli boshqa bolalar o'yinlaridan butunlay farq qiladi. Ayrim autistik bolalar tasavvur doirasining torligi, o'yinlarga qiziqish mavjud emasligi, ijodkorlik yo'qligi sababli ularning xatti-harakatlariga ta'sir ko'rsatadigan kommunikativ dunyoni tushuna olishmaydi. Bunday vaziyatda autistik bolalar uchun ramziy va ijtimoiy o'yin muhimligini ko'rsatadi.

Shuning uchun o'yin barcha bolalarni tarbiyalashning asosiy tarkibiy qismi bo'lishi kerak va o'qituvchilar maktabda foydalanib, rivojlantirib borishda rag'batlantirishga alohida ahamiyat berishi kerak.

O'yinning asosiy maqsadi bolalarda qoniqish hosil qilishi, uni har bir bolaning o'quv jarayoniga kiritib, zavqli qilish maqsadga muvofiqdir.

Inklyuziv ta'limda o'yinning ahamiyati

Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun o'yin sinfdagi tengdoshlari bilan do'stlik munosabatlarini o'rnatish uchun zaruriy shartdir. O'yin shunchaki faoliyat emas, balki bolalar o'z yoshidagi bolalar bilan o'z dunyosini yaratuvchisi bo'lib, do'stlari bilan muloqot qilish orqali o'rganadigan mazmunli jarayondir. Bu uchun atrof-muhit va o'yin materiallari mos, samarali bo'lishi lozim.

O'yinlarni tanlash bo'yicha maslahatlar:

- bolaga ko'proq hissiy rag'batlantirish imkoniyatlarini taqdim etishi;
- o'yin jarayonida bolani oson va faol ishtirok etishini ta'minlash;
- o'yin muhiti (ichki-tashqi) hisobga olinishi;
- bola muvaffaqiyatga erishishi uchun o'yinda imkoniyatlar berilishi;
- bolalar o'yinlar orqali o'zini namoyon qila olishi;
- o'yin har bir bola uchun mos bo'lishi va uning individual xususiyat, qiziqishlarini inobatga olib tanlanishi;
- bolalar xavfsizligini ta'minlagan holatda uzoq va mazmunli davom etishi;
- o'yin to'g'ri ijtimoiy ta'sir qilishi zarur.

Shuningdek, alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun o'quv va o'yin muhitini tashkil qilishda quyidagi tamoyillarni hisobga olish kerak:

- atrof-muhitdan sezilarli darajada farq qilmasligi kerak;
- o'yin maydonchalari va sinf xonalari bir-biriga bog'langan bo'lishi;
- takrorlash asosida ilg'or tajribalardan foydalanish;
- ekologik toza, rag'batlantirish prinsiplariga asoslangan bo'lishi;
- yuzaga kelishi mumkin bo'lgan to'siqlar imkon qadar cheklanishi maqsadga muvofiqdir.

Olimlardan Beers va Wehman (1985) alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun kognitiv va ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan to'rt turdagi o'yinlarni ajratgan:

- kashfiyot o'yini;
- har xil o'yinchoqlar bilan o'ynaladigan;
- ijtimoiy o'yin;
- qoidalar bilan tuzilgan o'yin.

Autistik bolalar atrof-muhitni o'rganish uchun ko'p imkoniyatlarga muhtoj bo'ladi. Ular imkon qadar kinetik bo'lishi va o'z muhitida harakatlanishi kerak. Ular atrofdagi dunyoni his qilish uchun barcha his-tuyg'ularini ishlatishlari kerak. Yosh bolalar sezgi orqali o'rganadi. Hidlashi, tatib ko'rishi, eshitishi va ko'rishi kerak. Shuning uchun ham o'qituvchilar o'z farzandlarini sinfdan tashqariga olib chiqib, ekskursiyalarni rejalashtirishlari kerak.

Shuningdek, alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar haqiqiy narsalar va o'yinchoqlarni ushlab turishlari va o'ynashlari kerak. Bolalar materiallar va o'yinchoqlar bilan ishlashda yangi g'oyalar, obyektlarning fizik xususiyatlarini kashf qiladi.

Ijtimoiy hayotga moslashtirish o'yini o'qituvchi yoki boshqa bolaning tashabbusi bilan boshlanishi mumkin. Ijtimoiy o'yin til, ijtimoiy ko'nikmalar, moslashuvchanlik, o'zini o'zi boshqarish va fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi.

Bolalar mantiqiy fikrlash ko'nikmalariga ega bo'lgandagina qoidalar bilan o'ynaladigan o'yinlarga tayyor bo'ladi.

Ammo tasavvur qiladigan o'yinlar ham alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun juda muhimdir. Odatda o'qituvchilar barcha e'tiborni asosiy ko'nikmalarni egallashga qaratishlari kerakligini hisobga olib, ijodkorlik va tasavvur bilan bog'liq bo'lgan tajribalarni alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga tegishli qilib olgan. Ushbu tajribalar o'rganishga ochiq yondashuvni talab qilib ularga barcha his-tuyg'ularini ishlatishga imkon beradi.

Agar bolalarda autizm kabi muayyan muammo mavjud bo'lsa, san'at va musiqa o'zini namoyon qilish va ijodkorlik vositasiga aylanishi mumkin.

Bu yerda og'zaki nutq muvaffaqiyatsizlikka uchraydi. Ijodkorlik va tasavvur bilan bog'liq bo'lgan tajribalar alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga tashqi dunyo tomonidan idrok etilgan narsalarni tasniflash, ularni ichki qabul qilish va boshqalar bilan baham ko'rish imkoniyatini beradi. Masalan, musiqa va raqs so'zlarga bo'lgan ehtiyojdan tashqari tushunchalarni ifodalashi mumkin.

Xulq-atvor va ruhiyatning qo'pol buzilishlarisiz autistik spektri buzilgan bolalar o'yini:

Ruterford (2006), autistik bolalar o'zlarini normal rivojlanishi bo'lgan bolalardagi qiziqishni yo'qotgandek tutishlarini o'yinlar orqali isbotlashgan. Stahmer (1999) autistik bolalarni o'yin o'ynamasada, bu o'yinni to'liq bajara olmaslik natijasi emas, balki ular o'yinni qiyin deb hisoblashlari bilan bog'liqligini aytadi. Bu esa ketma-ket umidsizlikka va o'ynash

uchun motivatsiyaning etishmasligiga olib kelishi mumkin. Autistik bolalar o'yin o'ynashning ramziy ma'nosini tushunish uchun zarur ko'nikmalarga ega bo'lmaydi.

Shunday qilib, biz ularga oddiy o'yinchoq berganimizda, ular u bilan nima qilishni bilishmaydi, shuning uchun ular uni hidlaydi yoki tatib ko'rishga harakat qiladi. Autistik hamda tovush talaffuzida kamchiligi bo'lgan bolalar o'yin o'ynash uchun yumshoq o'yinchoqlarni tanlashadi.

Ko'pincha boshqa tashxisli alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar bilan olib borilgan tadqiqotlarda sevimli buyumlari koptoklar, oynalar, qattiq plastmassadan yasalgan buyumlar, bo'sh gugurt qutilari va hokazolar kabi kundalik buyumlardan iborat ekani kuzatildi. Bu bolalar ko'pincha qattiq narsalarni afzal ko'rishadi. Ushbu afzallikning bir izohi shundaki, bu obyektlar qattiq sirtga ega va bola uni polga yoki stolga ursa shovqin keltirib chiqaradi (Brodin, 2004). Bolalar shu tarzda aniqroq stimull oladi.

Autistik bolalar uchun o'yinlardan foydalangan holda ta'lim usullari bo'yicha boshqa tadqiqotlar o'tkazildi. Ushbu bolalar uchun o'yin orqali ta'lim deviant xatti-harakatlarning pasayishiga olib keldi.

Autistik bolalarni hatto o'sha yoshdagi bolalar bilan o'yinlarda ishtirok etishga o'rgatish mumkin, bu ko'nikma va ijtimoiy-dramatik o'yinlarda qatnashish uchun zarurdir. Stahmer (1995) autistik bolalar ijtimoiy-dramatik o'yin uchun zarur bo'lgan yangi, doimiy va ramziy o'yinlarni o'rganishi mumkinligini isbotladi.

Thorp va boshqalar tomonidan o'tkazilgan tadqiqot natijalari (1995) ijtimoiy-dramatik o'yinlar ekanligini ochib beradi.

Bunda tegishli rivojlanish darajasidagi autistik bolalar quyidagi hollarda samarali ta'sir ko'rsatishi mumkin:

- ijtimoiy-dramatik o'yinni ko'paytirish;
- og'zaki nutq ko'nikmalarini rivojlantirish;
- ijtimoiy xulq-atvorni takomillashtirish.

Ushbu tadqiqotda kuzatilgan o'zgarishlar o'yinlardagi joylar va shaxslar uchun umumiydir. Har bir bolani uyda va maktabda kuzatish jarayonida hatto xatti-harakatlarda ijobiy o'zgarishlar kuzatildi. Tekshiruvlar shuni ko'rsatadiki, autistik bolalar ijtimoiy-dramatik o'yinlarda ishtirok etishni o'rganadilar, ammo o'yinning asosiy turi rivojlanishda nuqsoni bo'lgan boshqa bolalardan sifat jihatidan farq qiladi va nogironlikning og'ir yengilligiga bog'liq bo'ladi.

Xulosa qilib aytganda, tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ijtimoiy-dramatik o'yinlar tegishli rivojlanish shartlari bilan birgalikda autistik bolalarning o'yin, nutq rivojlanishi va ijtimoiylashuvini yaxshilash uchun butun davolashning bir qismi sifatida samarali bo'lishi mumkin.

O'yinlarni mustahkamlashga doir yondashuvlar

O'yin autistik bolalarning asosiy mashg'uloti bo'lsa-da, u o'quv rejasiga kiritilmagan va odatda tanaffus paytida bo'ladigan mashg'ulot sifatida qaraladi. Bunday fikrlash tarzini o'zgartirish va o'yinni o'quv dasturiga kiritish kerak. O'qituvchilar va ota-onalar o'yinni "vaqtni behuda sarflash" deb hisoblashni bas qilishlari va autistik bolalarga to'g'ri o'ynashni o'rganishlariga yordam berishlari kerak.

Xulq-atvor va ruhiyatning qo'pol buzilishlarisiz autistik spektri buzilgan bolalarda o'yinning xususiyatlari:

Oddiy rivojlanishdagi bolalar bir yoshdan boshlab o'z tashabbusi bilan o'ynashni boshlaydilar va to'rt yoshgacha o'sha yoshdagi bolalar bilan tashkillashtirilgan ramziy va ijtimoiy-dramatik o'yinni rivojlantiradilar. Ammo autistik bolalar to'rt yoshga to'lgunga qadar rivojlanmaydilar, ramziy, ijtimoiy-dramatik o'yinlarni tashkil qilishadi.

Shu vaqtda sensomotor rivojlantiruvchi o'yinlarni tashkil qilish zarur bo'ladi. Bu orqali og'ziga narsalarni solish, urish, o'yinchoqlarni uloqtirish kabi xislatlari yo'qoladi. Qiziqarli qilish maqsadida qalpoqlar, lentalar va boshqalardan foydalanish tavsiya qilinadi.

Ular yolg'iz o'ynashi afzal ko'rishini, tafakkurini, fikrini boshqalarga yetkazishdagi qiyinchiliklarni inobatga olish zarur.

Shuningdek, narsalarga tom ma'noda qarashlari mavjudligi sababli xayoliy o'yinlarda qatnasha olmaydi.

Uyushtirilgan o'yin bolalarning vaziyatlarning so'zma-so'z ifodasini ang'lay olmasligiga olib keladi. Autistik bolalar bilan xayoliy xususiyatlarni berish, boshqa bolalar ham shug'ullanayotganlarini ko'rsatib berish ham mumkin. Bu ular o'z-o'zidan uyushtirilgan o'yinda qatnasha olmaganlari uchun emas, balki umidsizlikka olib kelishidan, o'ynash uchun motivatsiya shakllantirish, takroriy muvaffaqiyatsizliklarni oldini olishga qaratilgan bo'lishini anglatadi.

Ular murakkab operatsion o'yinlarda qatnashmaydilar, faqat oddiy funksional o'yinlarda qatnashadi.

Yolg'iz — bola yolg'iz o'zi o'ynaydi;

Parallel - bolalar yonma-yon, vaqti-vaqti bilan bir-biri bilan o'ynaydi;

Do'stlik - bola boshqa bolalar bilan birga bir xil o'yinchoqlar o'ynaganda;

Kooperativ - boshqa bolalar bilan bir xil o'yinni umumiy maqsad va muayyan rollarga ega bo'lgan holatda o'ynaydi;

Datchik motorli o'yin (6 oy-2 yosh) — bolalar obyektning jismoniy xususiyatlarini o'rganish, uni og'ziga solishi, urish, uloqtirish va hokazolarni inobatda olish;

Bolalar obyektlarni yig'ish bilan shug'ullanganda, masalan, g'isht quyish, narsalarni bir- biriga joylashtirish va hokazo;

Jismoniy harakat — yugurish, toqqa chiqish, sakrash va boshqa jismoniy faoliyat o'yinlari kabi kinetik yoki jismoniy faollik o'yinlari;

O'yin maqsadini tushunish, bolalar o'yin jarayonida o'yinning maqsadini tushunib undan to'g'ri foydalanish;

Konstruktiv - materiallardan foydalanib biror narsa qurilish;

Qoidalar - bolalar qoidalarga rioya qilgan holda o'yin o'ynashi (masalan, stol o'yini yoki to'p o'yini);

Qo'pol o'yin - bolalar tajovuzkor kayfiyatda emas, balki boshqa bolalarni itarish orqali qiziqarli bahslarda (soxta janjal, soxta jang, ta'qib).

Ushbu turdagi o'ynlarning barchasi bolalar uchun zarur bo'lib, har biri bolani rivojlanishini yaxshilaydi.

Masalan:

- Harakat va o'zaro ta'sirni o'z ichiga olgan o'yin bolaning jismoniy va harakat ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi;
- Tovushlar va so'zlarni o'z ichiga olgan o'yin lingvistik ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi;
- Qoidalar bilan o'yin bolalarga o'z mas'uliyatini, burchlarini, shuningdek, qoidalar mohiyatini o'rganishga yordam beradi;
- Soxta xayoliy yoki ramziy o'yin ayniqsa muhimdir, chunki u bolalar rivojlanishining barcha jabhalariga foyda keltiradi va maktabga tayyorgarligini oshiradi.

Vygotskiy (1967) go'yo o'yinni ijtimoiy faoliyat va muloqot shakli sifatida ko'rsatadi.

Xulq-atvor va ruhiyatning qo'pol buzilishlarisiz autistik spektri buzilgan bolalar bilan ishlashda o'yindan foydalanish

Autistik bolalarni bilan ishlashda o'yindan foydalanish bu bolalar uchun katta foyda keltiradi. Autizm jiddiy ijtimoiy-kommunikativ buzilishdir. Autistik bolalarni boshqalar bilan, ayniqsa o'sha yoshdagi bolalar bilan oddiy yo'llar bilan munosabatda bo'lish juda qiyinligi uchun o'yin bolalarga o'zaro munosabatlarda ishtirok etishga yordam beradigan ajoyib vositadir. Agar undan to'g'ri foydalanilsa, o'yin bolalarga o'z his-tuyg'ularini, atrof-muhitni va ota-onalari, aka-uka va opa-singillari va bir xil yoshdagi bolalar bilan munosabatlarini aniqlashga imkon beradi.

O'yin terapiyasini ota-onalarga o'rgatish mumkin va ular o'z farzandlarining terapevtlari bo'lishlari mumkin, shu bilan birga bolalar bilan yanada kuchli va mazmunli munosabatlarni yaratadilar. Bir nechta tadqiqotchilar autistik bolalar uchun o'yin terapiyasining afzalliklarini ta'kidladilar.

Shunday qilib, Kerol (2002) o'yin terapiyasi orqali bolalar o'zlarini ifoda etish qobiliyatini rivojlantiradi, deb aytgan. Hess (2006) o'yin terapiyasi bilan bolalarni jarayonlarga kirib borishni taklif qildi. Shunda autistik bolalar savollarga to'g'ri javob berishni, ijtimoiy hayotga o'tishni o'rganadi. Lowery (1995) ham o'yin terapiyasi orqali autistik bolalarning munosabatlarni o'rnatish qobiliyati yanada rivojlanadi. Shuningdek, Mero (2002) o'yin terapiyasi paytida o'zaro ta'sir qilish orqali autistik bolalar rivojlanadi va individuallashadi. Sherratt (2002) autistik bolalarga o'yin o'rgatish ularning fikrlash moslashuvchanligini oshiradi, deb ta'kidladi.

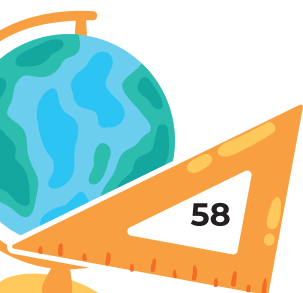

Uning so'zlariga ko'ra, o'yinlarni o'rgatish takroriy va qo'pol xatti-harakatlarni kamaytirishga yordam beradi va bolalarda muloqotni rivojlantirishga sababchi bo'ladi. Uilyams (2001), o'yinlarni to'g'ri o'rgatish bilan autistik bolalar boshqa bolalar bilan tasavvur qilish orqali o'ynaladigan o'yinlarda qatnashishi mumkinligi ham isbotlab bergan.

O'yin terapiyasida bola tezligini oshiradi va shu bilan bolaning o'yindagi avtonomiyasi kuchaytiradi. Bundan tashqari, bolalar va kattalarning hissiy reaksiyasi, bolalarning ichki yolg'iz so'zlashishini kamaytirishga olib keladi. Bundan tashqari, ular qoidalar va cheklovlarni qabul qilishni o'rganadi.

Barcha bolalar qatori alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar ham o'yin o'ynashlari, shu orqali rivojlanishiga turtki bo'lishi lozimdir. Umumta'lim maktablariga qabul qilingan alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar bilan shug'ullanadigan pedagoglar ularning ehtiyojlarini qondiradigan o'yinlar tashkil qilishi va shu orqali rivojlanishiga ijobiylik olib kirishi kerak. Bu jarayonda ota-onalari ham faol ishtirok etib o'z farzandlari bilan o'z oilasi muhitida muloqot qilishi va farzandini zavqlantirishini ham chetda qoldirmaslik, pedagoglar ham tashkil qilgan o'yinlarni oila bilan bog'lashi shu orqali ota-onalarga uyda ishlashi uchun yordam berishi joiz.

Shu orqali bolalarning uyda oila davrasida o'zini tutish madaniyati shakllanib borishini ham inobatga olish zarurdir.

ALOHIDA TA'LIM EHTIYOJLARI BO'LGAN BOLALARNI MATEMATIK SAVODXONLIGINI RIVOJLANTIRISH

Aqliy rivojlanishida, ruhiy rivojlanishda orqada qolgan, xulq-atvor va ruhiyatning qo'pol buzilishlarisiz autistik spektri buzilgan, ko'rishi va eshitishida muammosi bo'lgan bolalar uchun matematika fani misolida ijtimoiy hayotga moslashtirishga hamda tayyorgarlik faoliyati quyida usullar bilan rivojlantiriladi:

Bir xil miqdorni belgilash

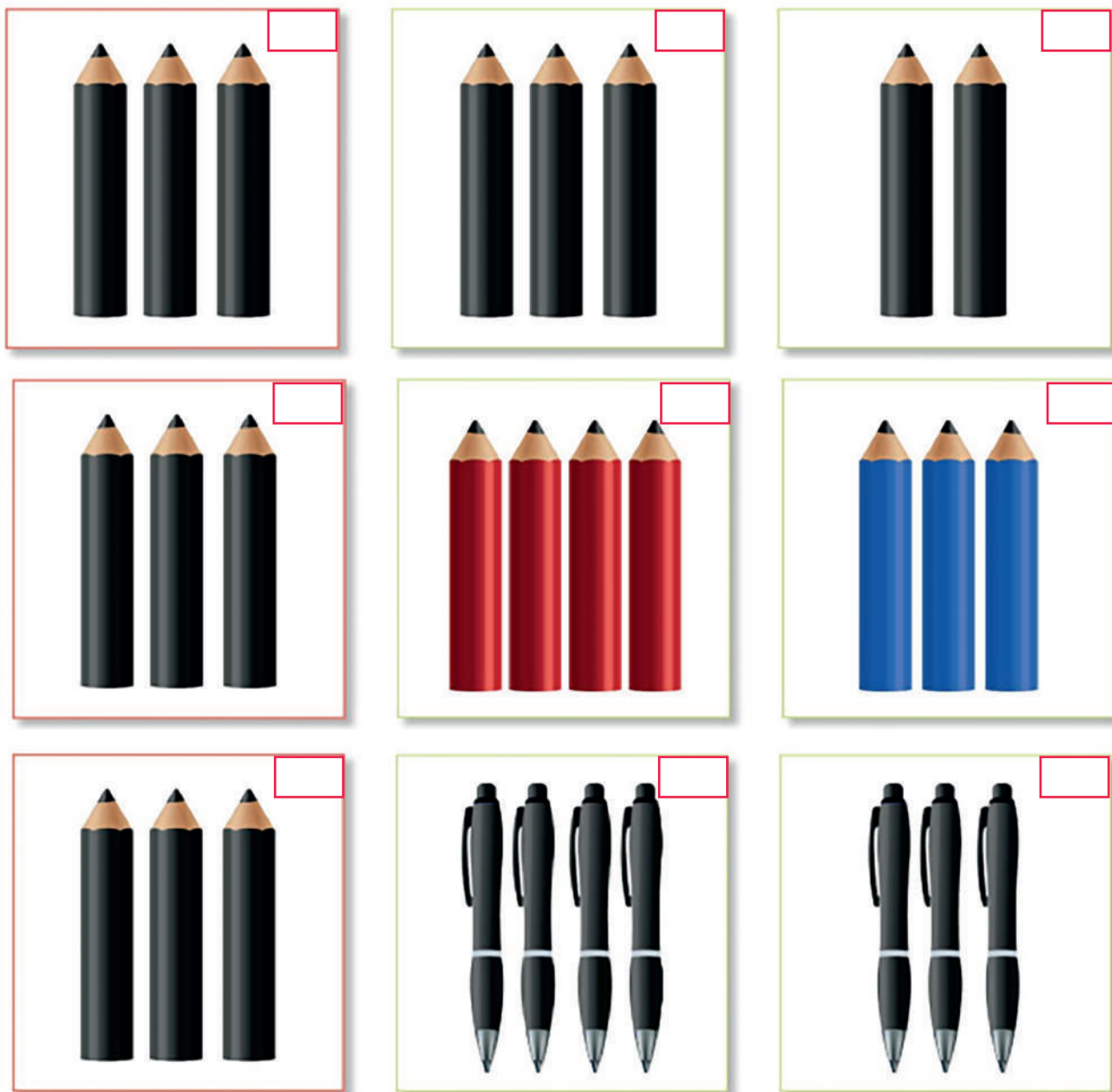
1-FAOLIYAT. Quyida berilgan rasmlarga qarab bir xil miqdorni belgilang.

Bu jarayonda alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga rasmlarga qarab bir xil va har xil, kam va ko'p, teng tushunchalarini o'rgatish mumkin.

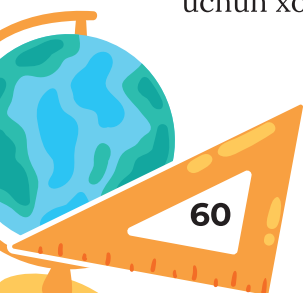
Bolalarga rasm tepasida berilgan katakchaga bir xil miqdorni belgilash uchun xohlagan ishorasini qo'yishiga imkon berish lozim.

2-FAOLIYAT. Quyidagi rasmlarga qarab ranglarga ahamiyat bermagan holatda bir xil miqdorni belgilang.

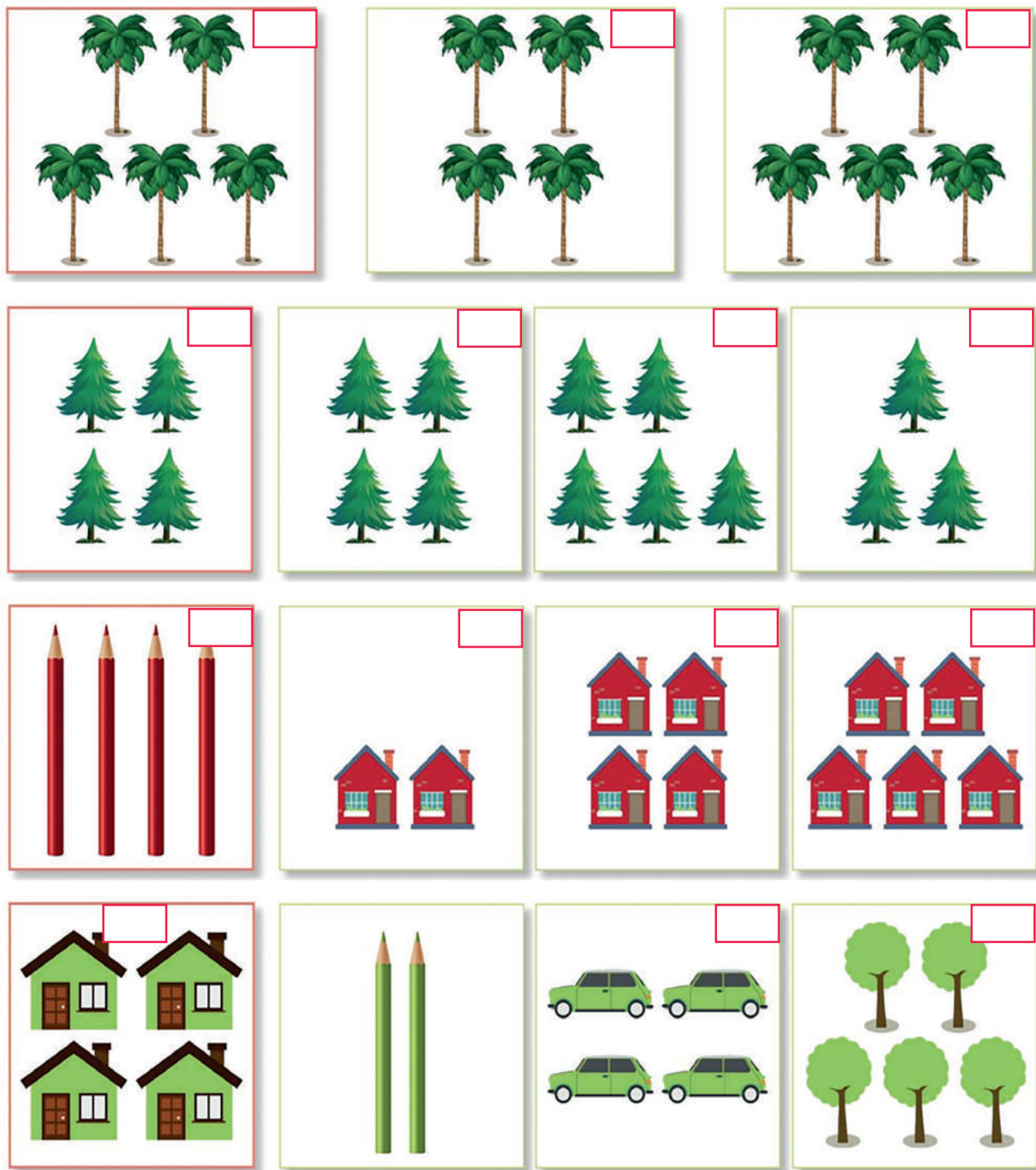

2-faoliyatda alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga dastlab miqdorga qarab belgilash aytiladi. Bola to'g'ri belgi qo'ygandan keyin har bir rasmdagi ranglar aytiladi. Ranglarga ahamiyat bermagan holatda bir xil miqdorlar belgilab chiqiladi.

Shu orqali bir xil va har xil miqdor tushunchalarini farqlash, ranglarni ajratish, yangi so'z boyliklari oshiriladi. Bolalarga rasm tepasida berilgan katakchaga bir xil miqdorni belgilash uchun xohlagan ishorasini qo'yishiga imkon berish lozim.

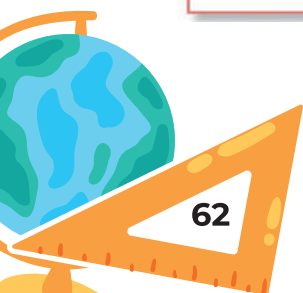
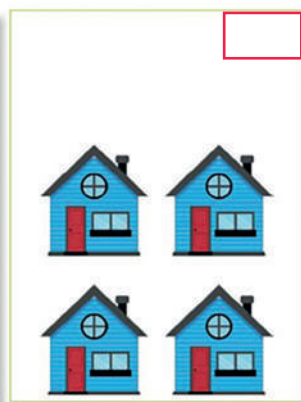
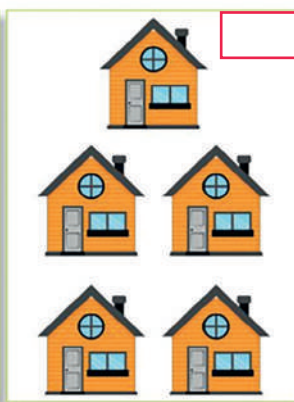
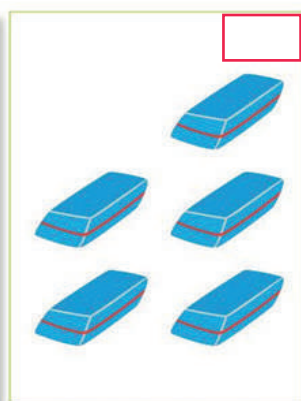
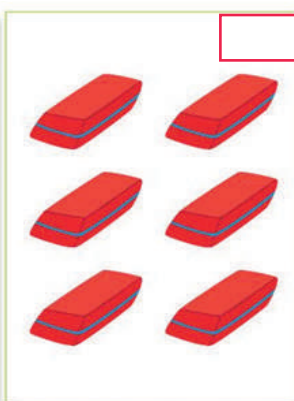
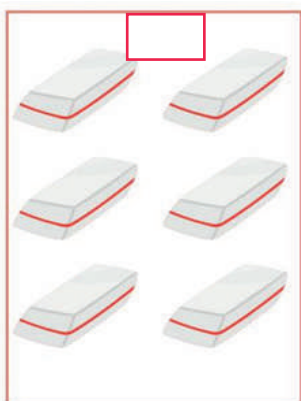

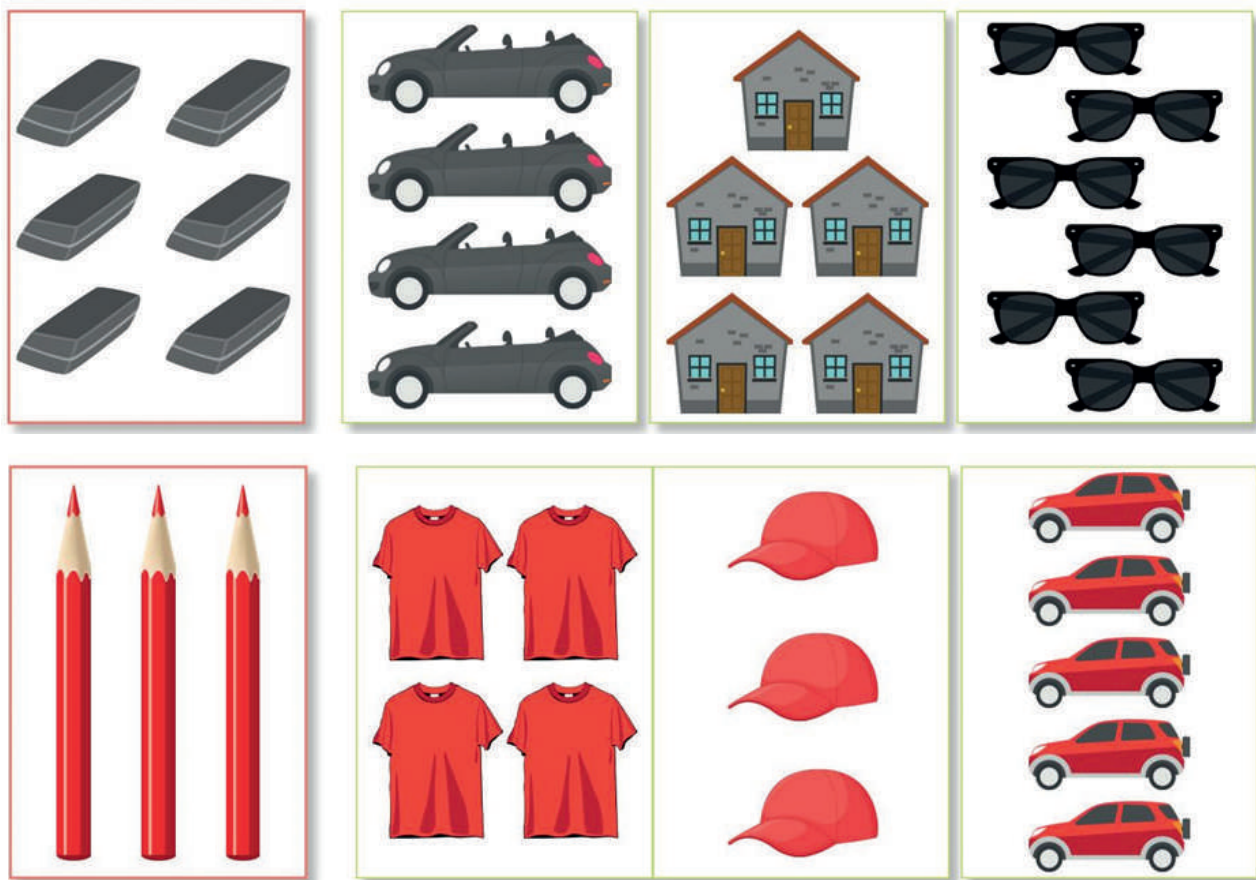
3-FAOLIYAT. Rasmlarda berilgan tasvirning nomini aniqlab bir xil miqdor belgilanadi.

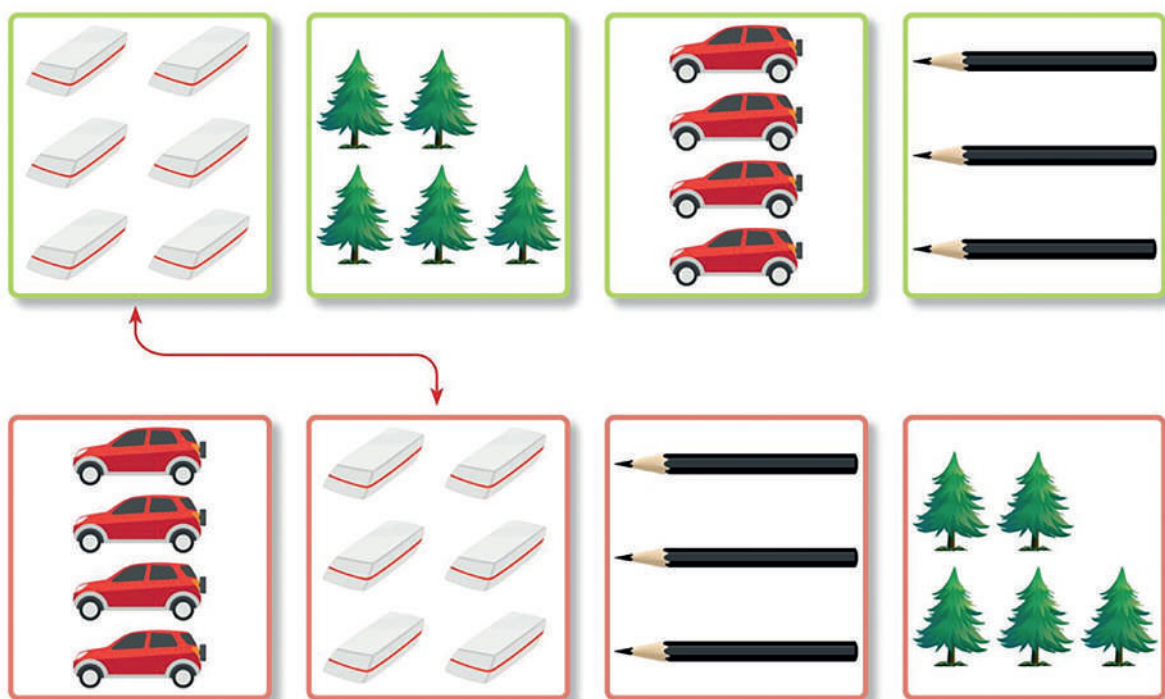
Ushbu faoliyat davomida alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga berilgan rasmlarni nomlaydi, vazifalari haqida tushuntiradi. Soni bir xil predmetlarni xohlagan ishora orqali belgilaydi.

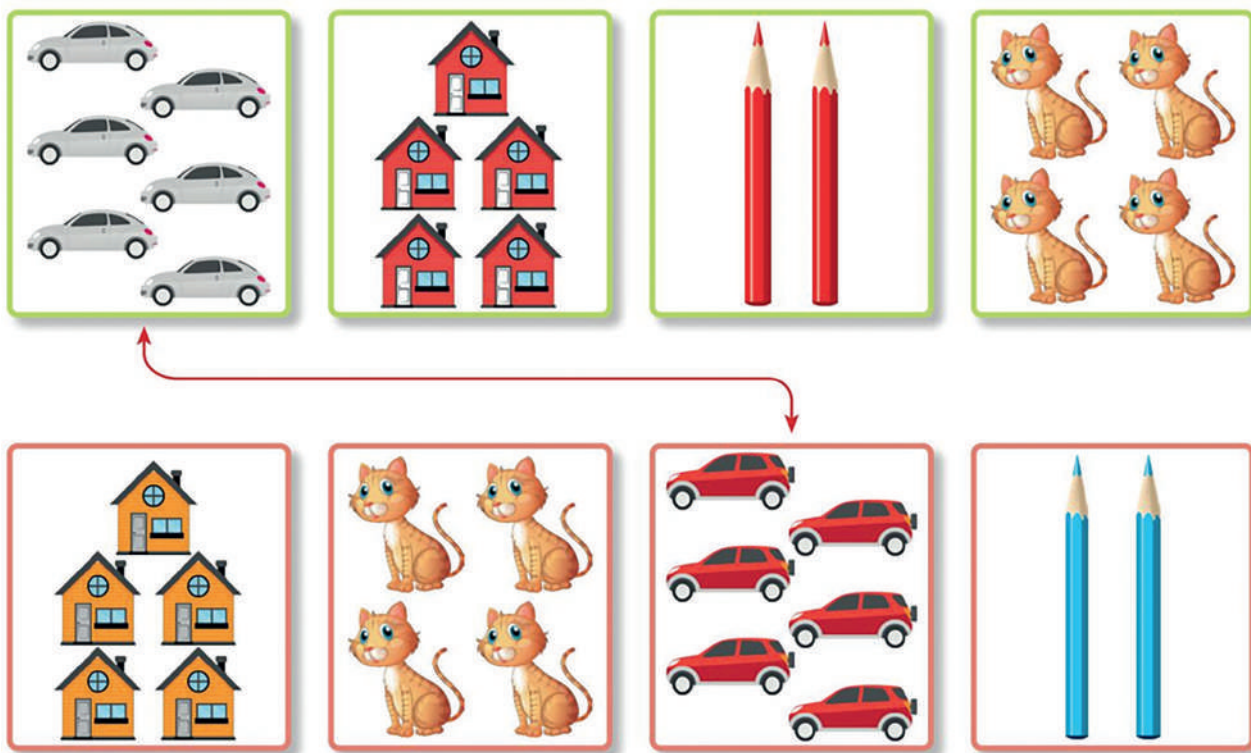
Mustaqil ishlash uchun

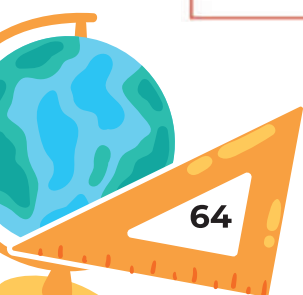
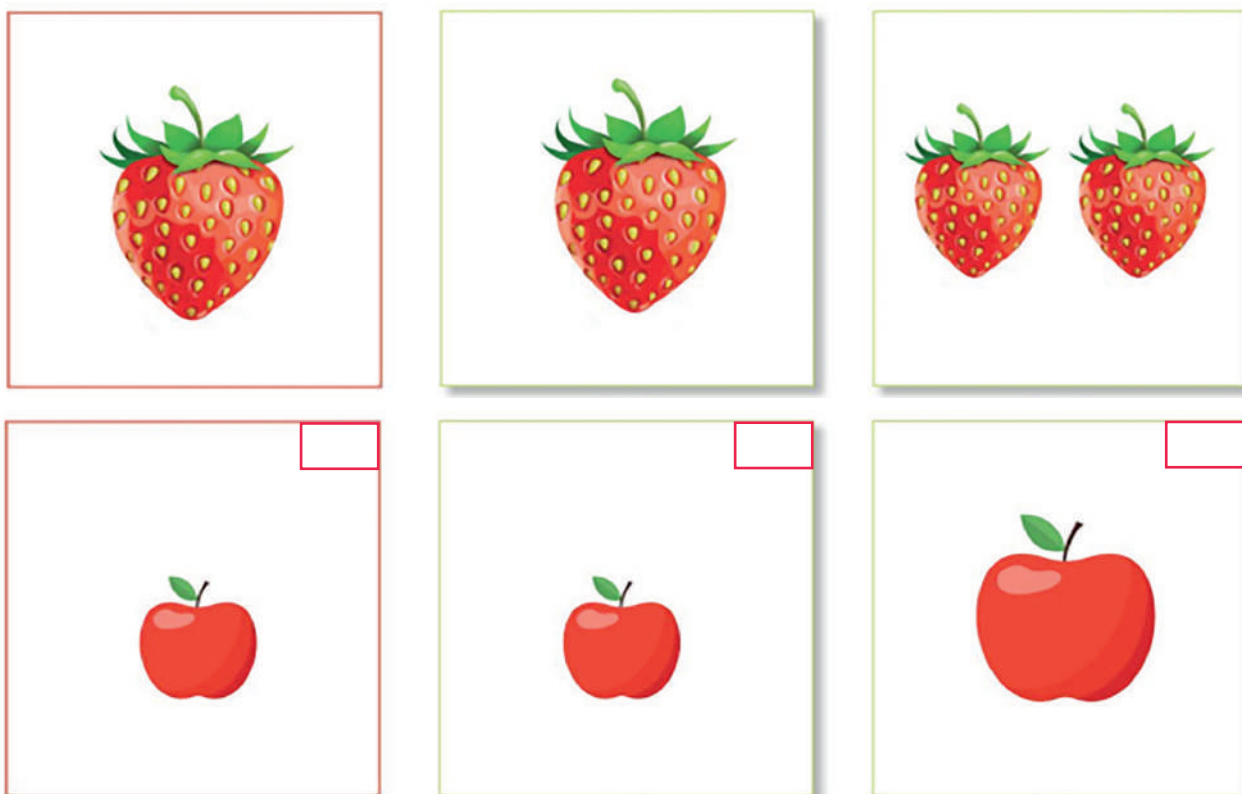
4-FAOLIYAT. Berilgan rasmlarni yo'naltiruvchi chizmalar orqali bir xil ko'rinishdagilar birlashtiriladi.

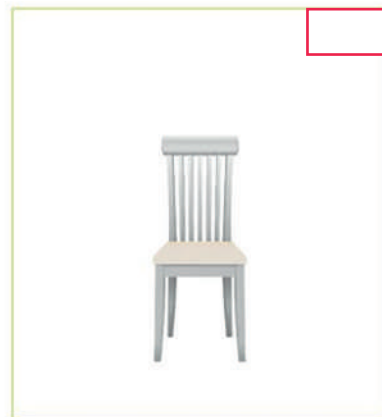
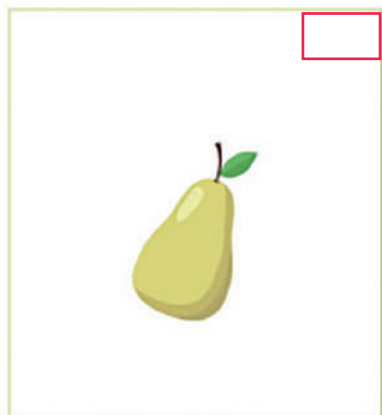
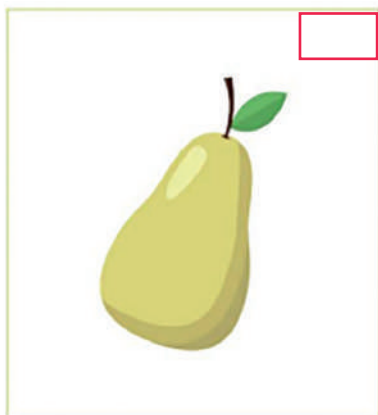
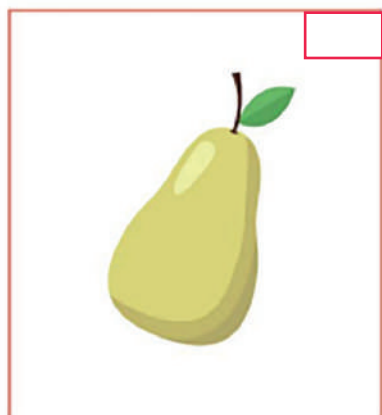

5-FAOLIYAT. Bir xil o'lchamdagi predmetlarning rasmlarini moslashtirish
 Quyidagi rasmga qarab bir xil o'lchamdagilarni belgilang.

Namuna

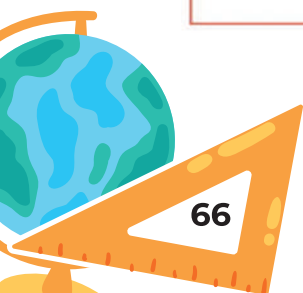
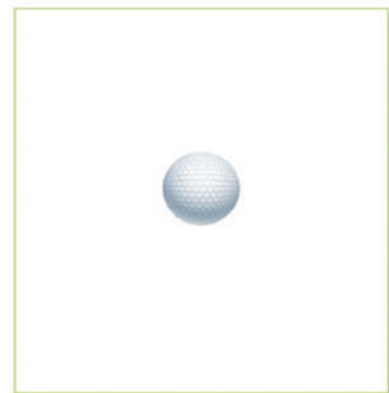
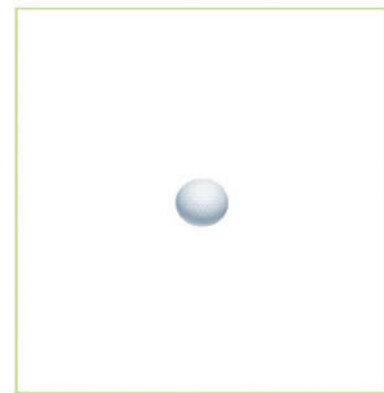
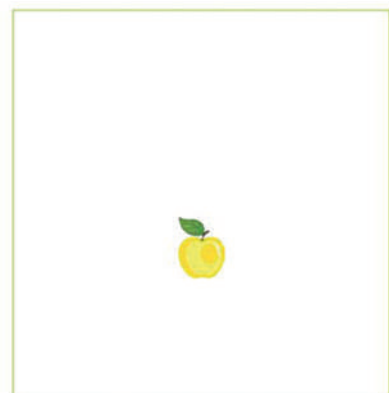
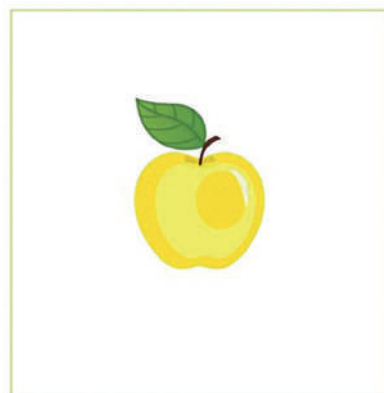

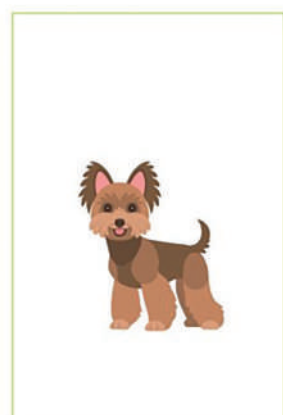
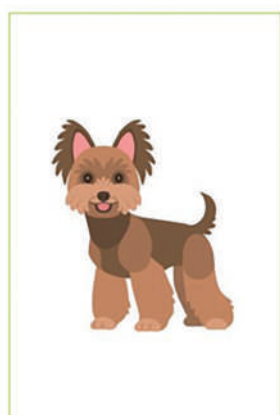
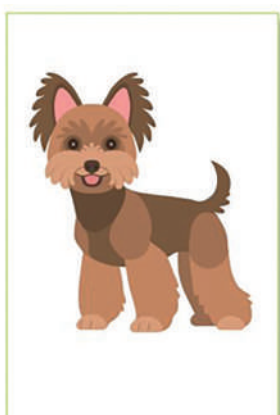
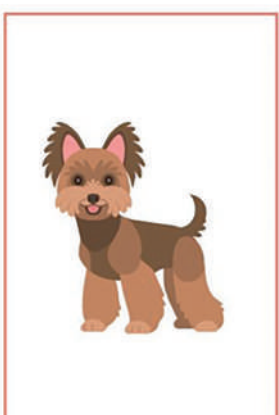
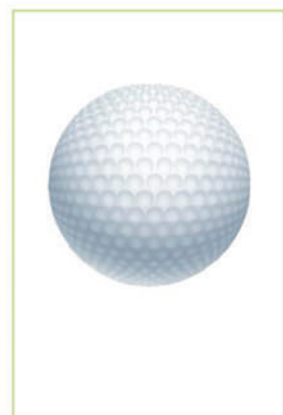
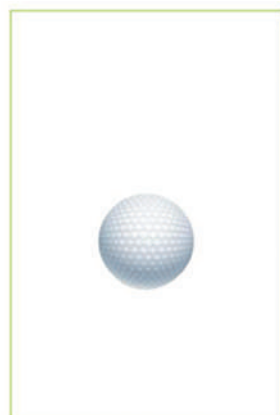
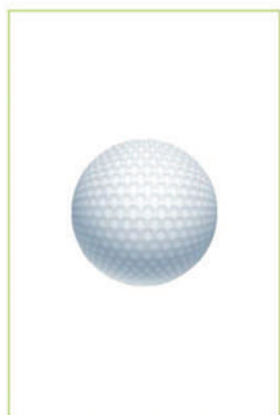
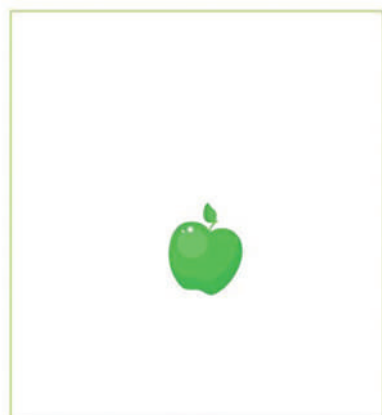
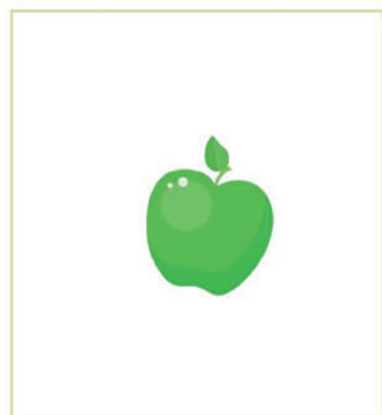
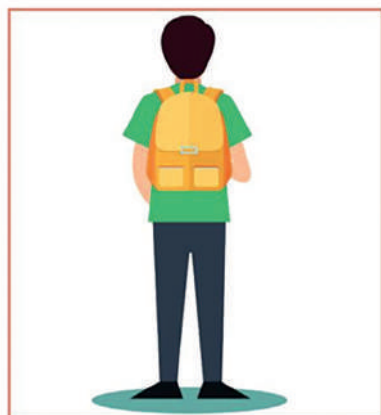

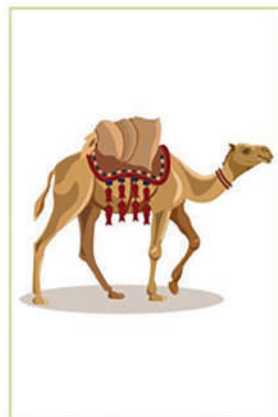
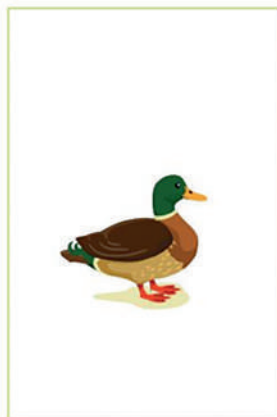
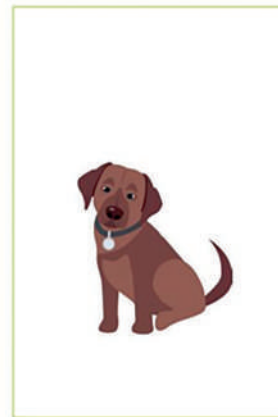
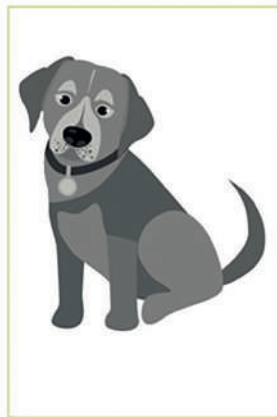
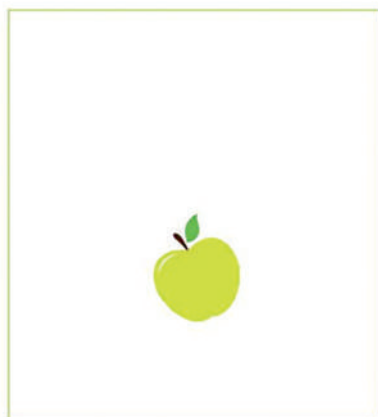
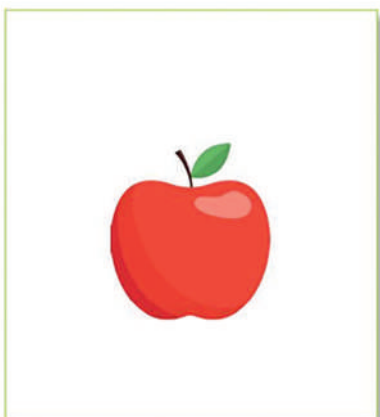
6-FAOLIYAT. Rang va shaklga ahamiyat bermagan holatda, bir xil o'lchamdagini belgilang.

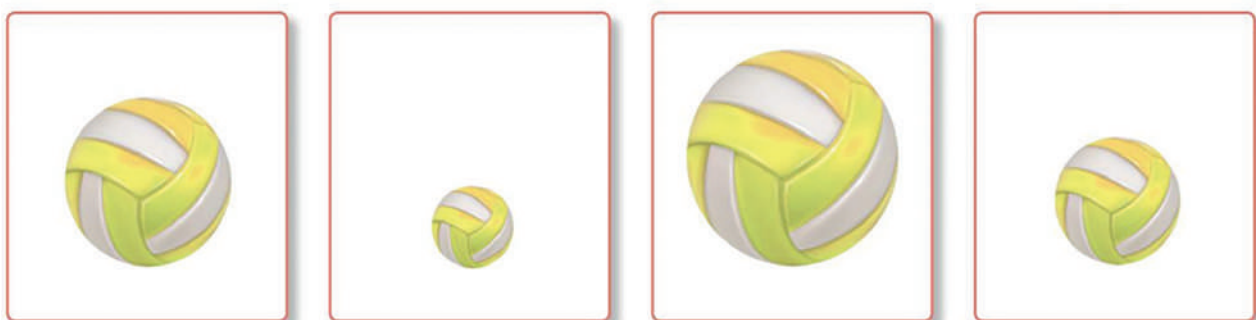
Quyidagi rasimga qarab, bir xil o'lchamdagilarni belgilang.

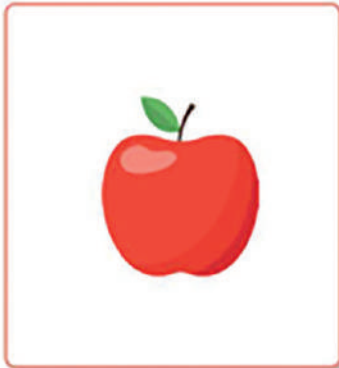

Berilgan rasmlarni rangiga ahamiyat bermasdan yo'naltiruvchi chizmalar orqali bir xil ko'rinishdagilar birlashtiriladi.

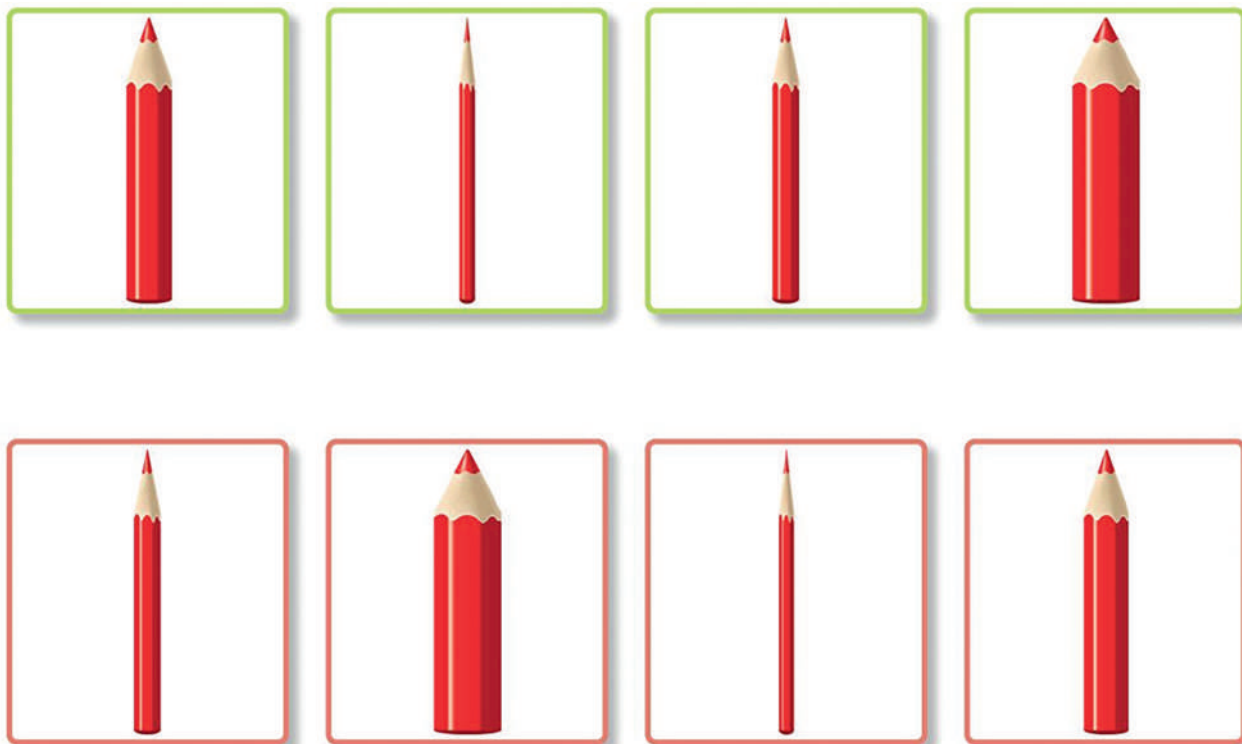
7-FAOLIYAT. Bir xil qalinlikdagi predmetlarning tasvirlarini moslashtirish

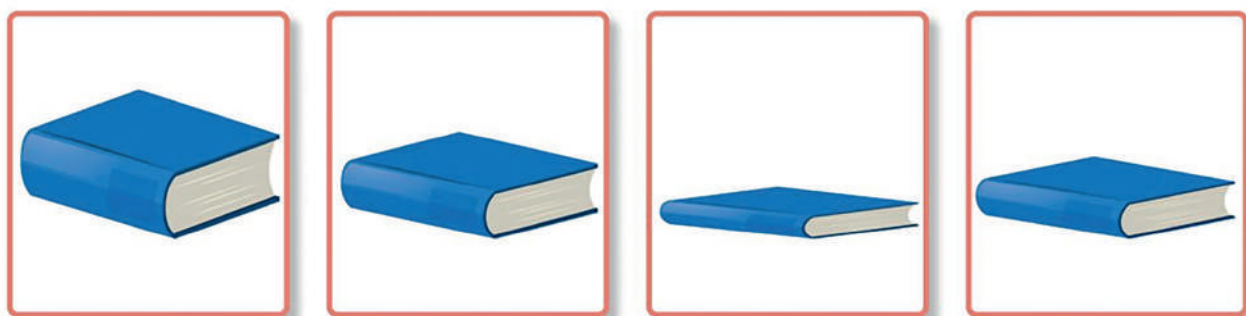
Quyidagi rasmga qarang, bir xil qalinlikdagilarni belgilang.

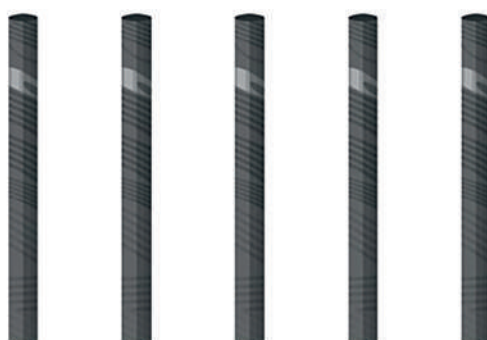
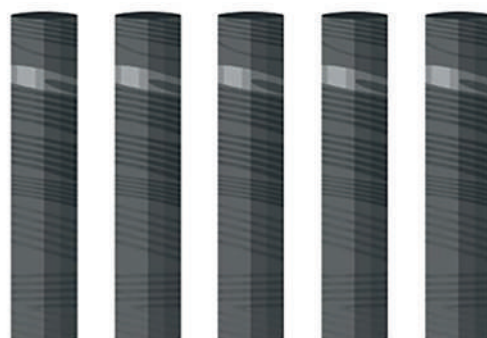

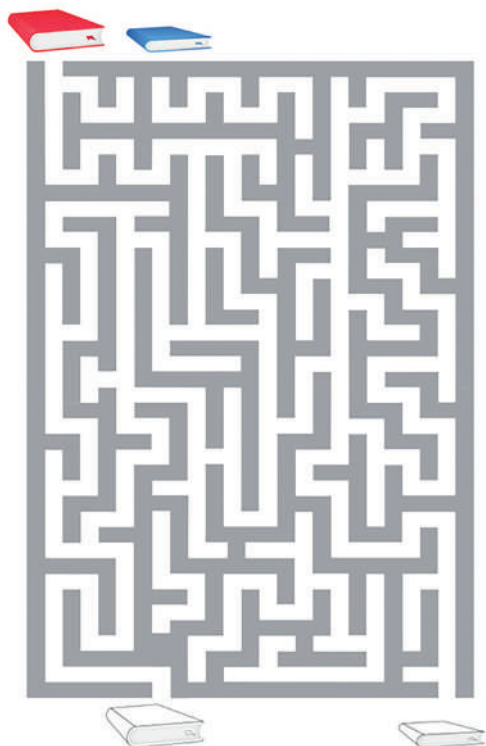
Qalinligi bir xil bo'lgan rasmlarni moslang.

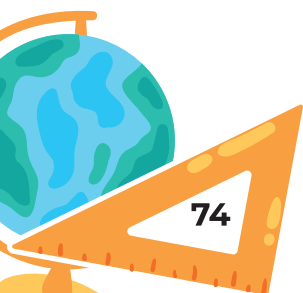
Alohida ko'rsatilgan predmet o'lchamidek berilgan shakllarni toping va sanang.

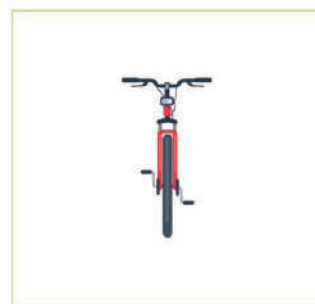
Dastlab qizil qalam yordamida qizil kitobni ochiq rangdagi yo'llar bo'ylab harakatlantiring va uni bir xil qalinlikdagi kitob bilan tutashtiring va mos bo'lgan xuddi shu qalinlikdagi kitobni qizil rangga bo'yang. Keyin ko'k qalam bilan shu ishni takrorlang.

Bu orqali bolalar predmetlarni taqqoslaydi, mayda qo'l motorikasi yaxshilanadi. Diqqatini bir joyga to'play olish ko'nikmasi rivojlanadi.

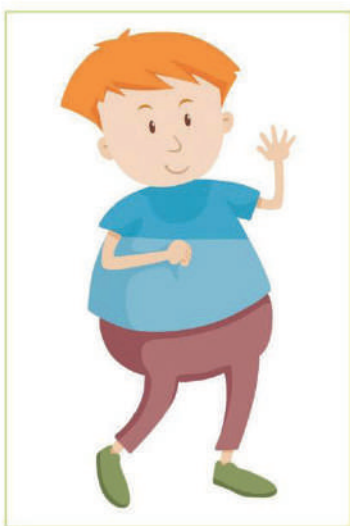
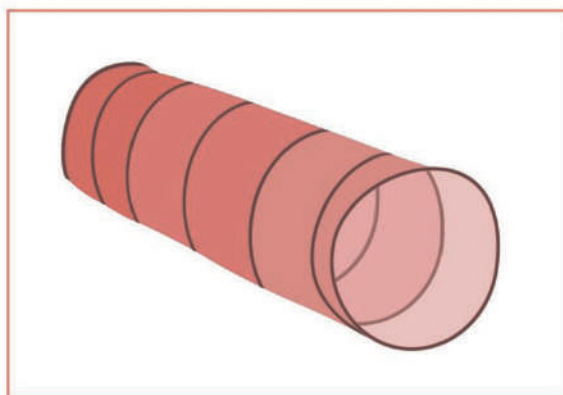

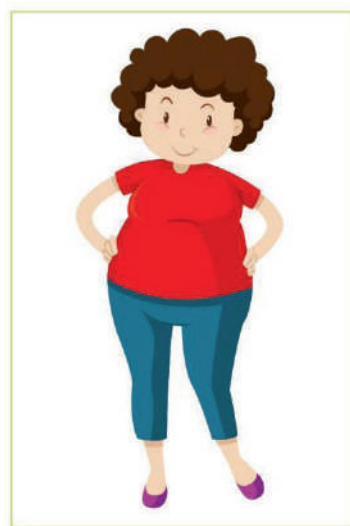
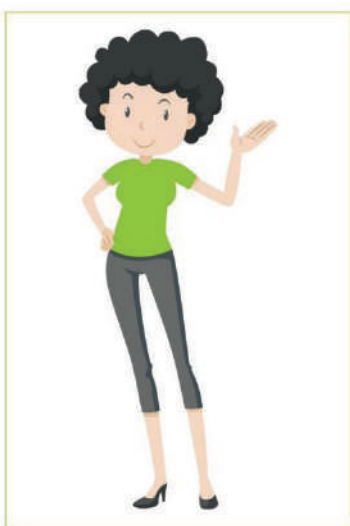
DAM OLISH DAQIQASI UCHUN TOPSHIRIQLAR

Tuneldan o'ta oladigan rasmlarni belgilang.

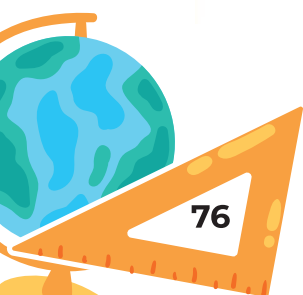
☐☐☐☐☐☐☐

Berilgan rasmlardagilardan qaysi biri sun'iy yo'lakdan o'ta oladi.

☐

☐

☐

☐

☐

☐

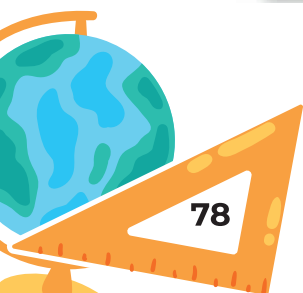
ALOHIDA TA'LIM EHTIYOJLARI BO'LGAN BOLALARGA BIR XIL SHAKL, TUR, RANG, KAM VA KO'P TUSHUNCHALARINI SHAKLLANTIRISH

Berilgan maydonga eng kam olma mavjud bo'lgan tarelkani joylashtiring.

KAM

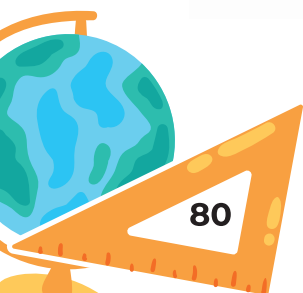
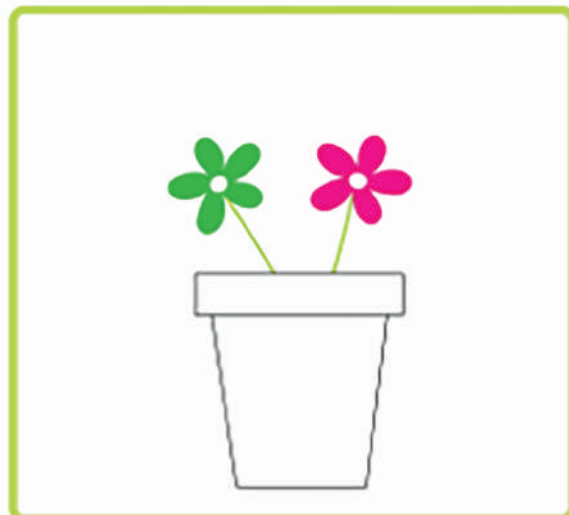
Savatchadagi eng kam to'plarni aniqlang va qizil rangga bo'yang.

Rasmdagi eng kam tuxum turgan uyani doira bilan belgilang.

Ichida gullari kam bo'lgan tuvakni ko'k ranga bo'yang.

Rasm asosida qaysi faslda nima voqea yuz berayotganligi haqida suhbat tashkil qiling. Qaysi bolaning chelagida baliq kam bo'lsa yumaloq bilan belgilang.

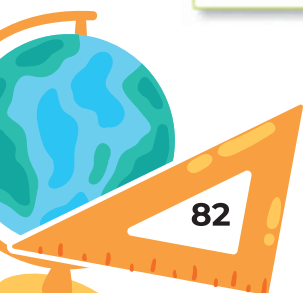

Qaysi xonqizining qora belgilari ko'p.

☐

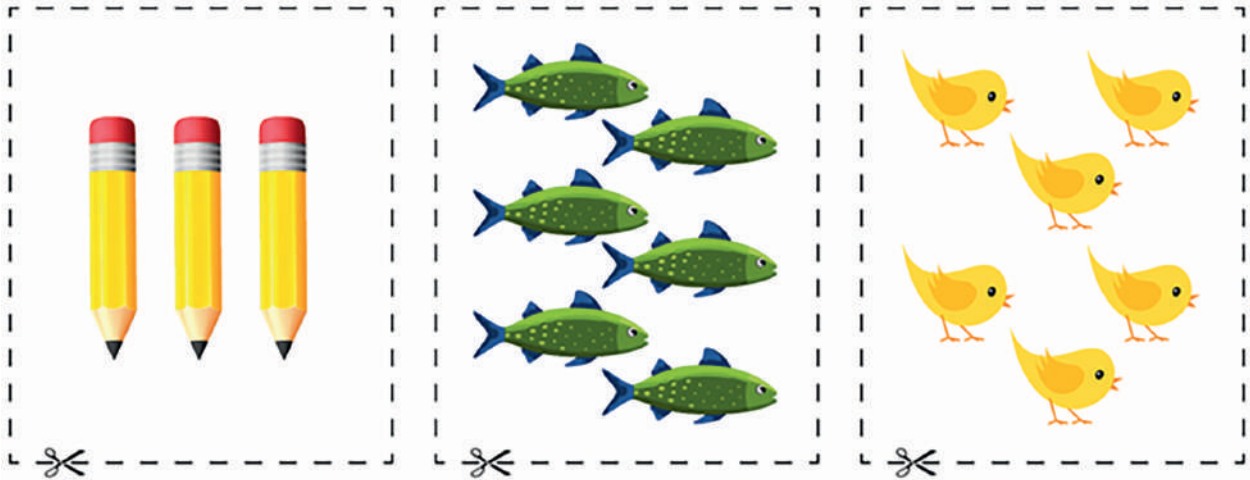
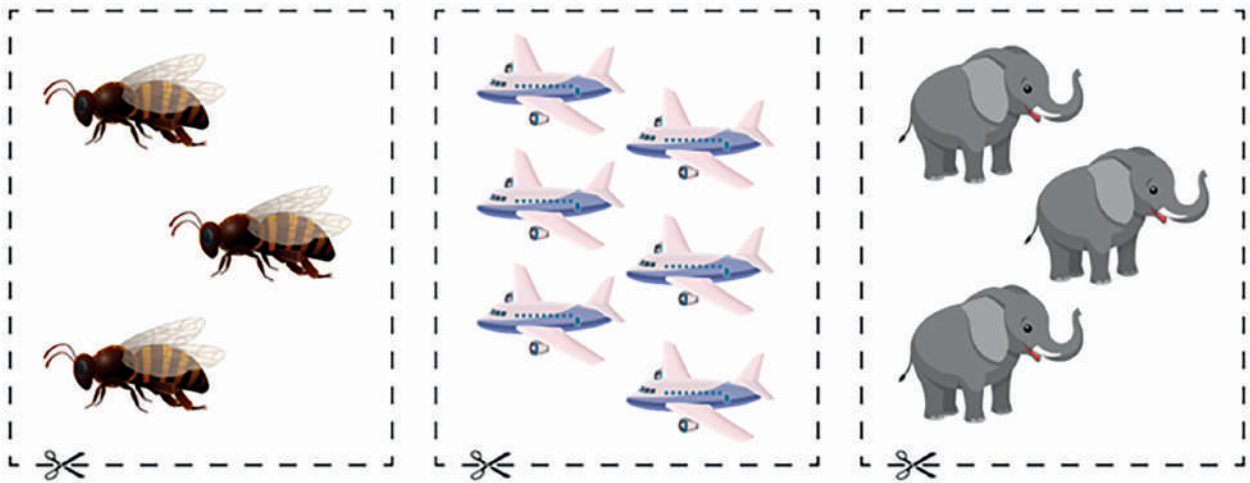
☐

☐

☐

Ikkita ustunga kam va ko‘p rasmlarni joylashtiring.

Kam	Ko‘p

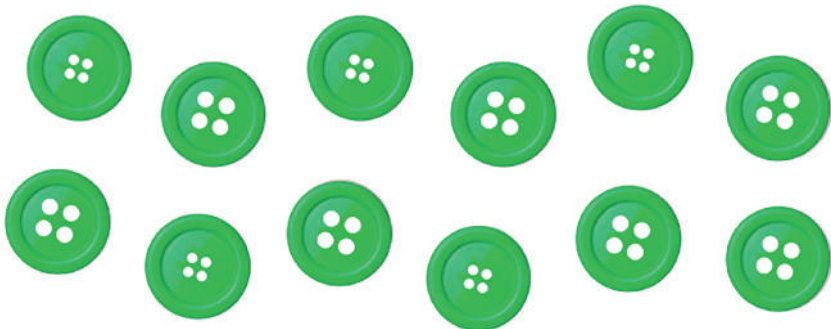

**BIR XIL TURDAGI, RANG VA SHAKLDAGI
PREDMETLAR USTIDA ISHLASH**

Katta shakldagi sharlarni yumaloq qilib aylantiring	Akvariumdagi katta baliqlarni to'rt burchak shakl bilan belgilang
	

Katta shakldagi sharlarni yumaloq qilib aylantiring	Akvariumdagi katta baliqlarni to'rt burchak shakl bilan belgilang
	

Hajmi katta bo'lgan tugmalarni aylana ichiga oling.

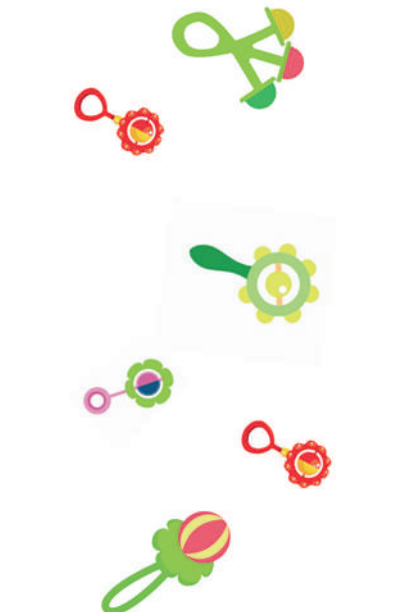
Rasmlarni hajmi bo‘yicha guruhlash

Hajmi kattaroq bo‘lgan shirinliklarni ixtiyoriy belgilar bilan aylantiring	Hajmi kattaroq bo‘lgan qopqoqlarni ixtiyoriy belgilar bilan aylantiring
	

Rasmlarni o‘lchamiga ko‘ra guruhlarga ajratish

Kattaroq mashinalarni aylana bilan belgilang.

Kattaroq munchoqlarni belgilang	Kattaroq o‘yinchoqlarni belgilang
	

Predmet tasvirlarini o'lchamlari bo'yicha guruhlarga ajratish

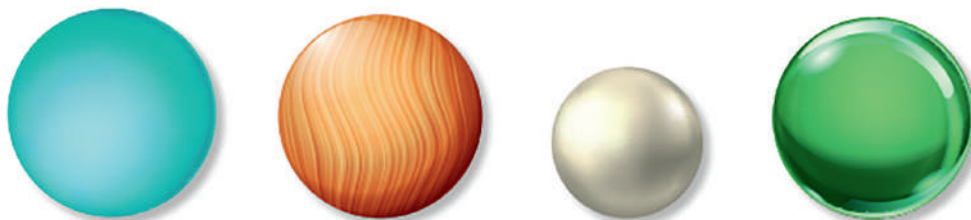
Kattaroq likopchalarni yumaloq belgi yordamida aylantiring.

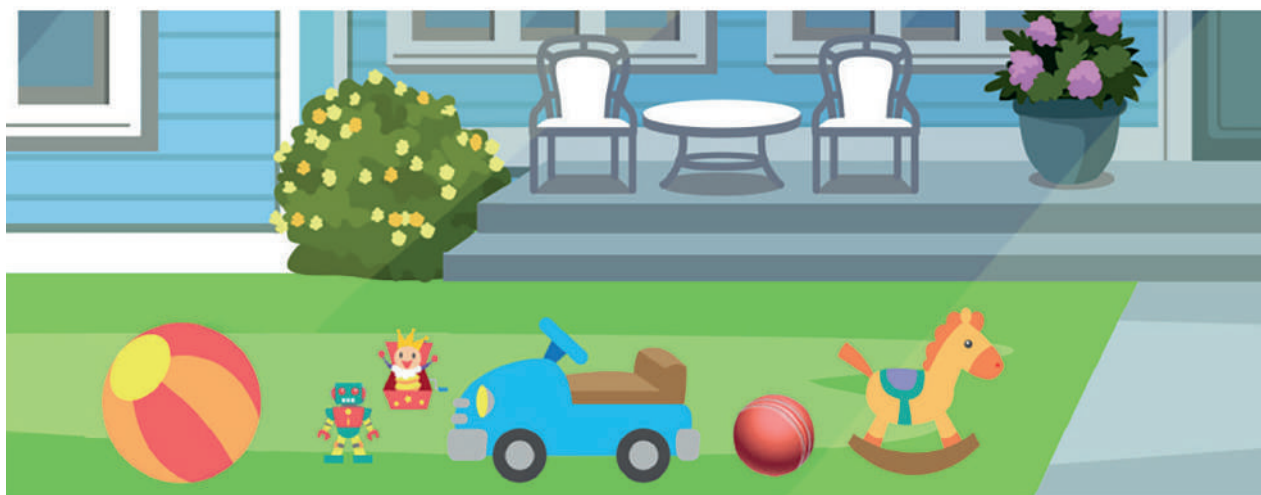
Kattaroq stakanlarni yumaloq belgi yordamida aylantiring.

Kattaroq to'plarni yumaloq belgi yordamida aylantiring.

Tasvirlarni hajmi bo'yicha guruhlash

Rasmda berilgan hovlidagi kattaroq narsalarni belgilang.

Zamira opa do'kondan hajmi katta meva-sabzavotlar sotib olmoqchiligi uchun hajmi kattalarini aylana yordamida belgilab beramiz.

Hajmi katta predmetlarni aylana yordamida belgilang.

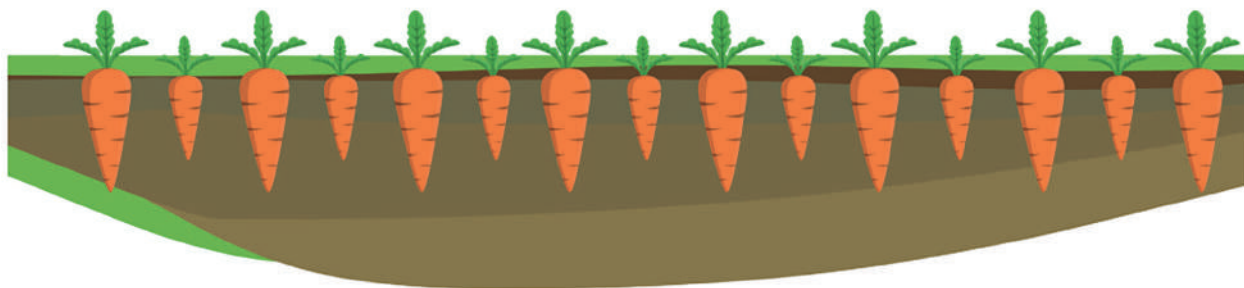

Hajmi kichik bo'lgan predmetlarni belgilash

Kichik o'lchamdagi soyabonlarni belgilang	Tort ustidagi kichikroq gilosni belgilang
	

Hajmi kichikroq bo'lgan sabzilarni belgilang.

Obyekt tasvirlarini o'lchamlari bo'yicha guruhlarga ajratish

Kichikroq marmarlarni belgilang.

Kichikroq botinkalarni belgilang.

Bolalarga kichik hajmdagi sumkalarni tanlashga yordam beramiz.

Hajmi kichikroq shakldagi oshxona anjomlarini belgilang.

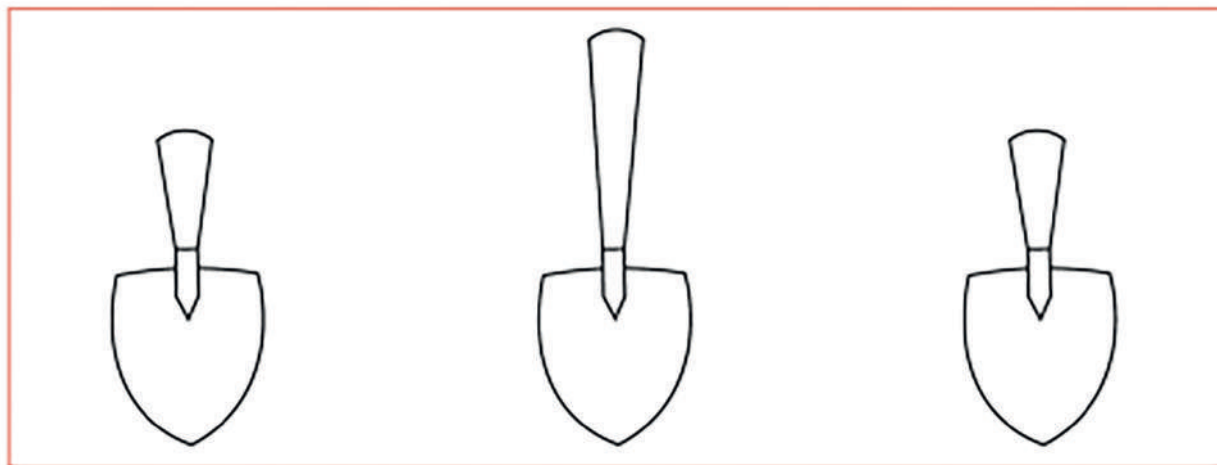

Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga o'lchamni o'rgatish

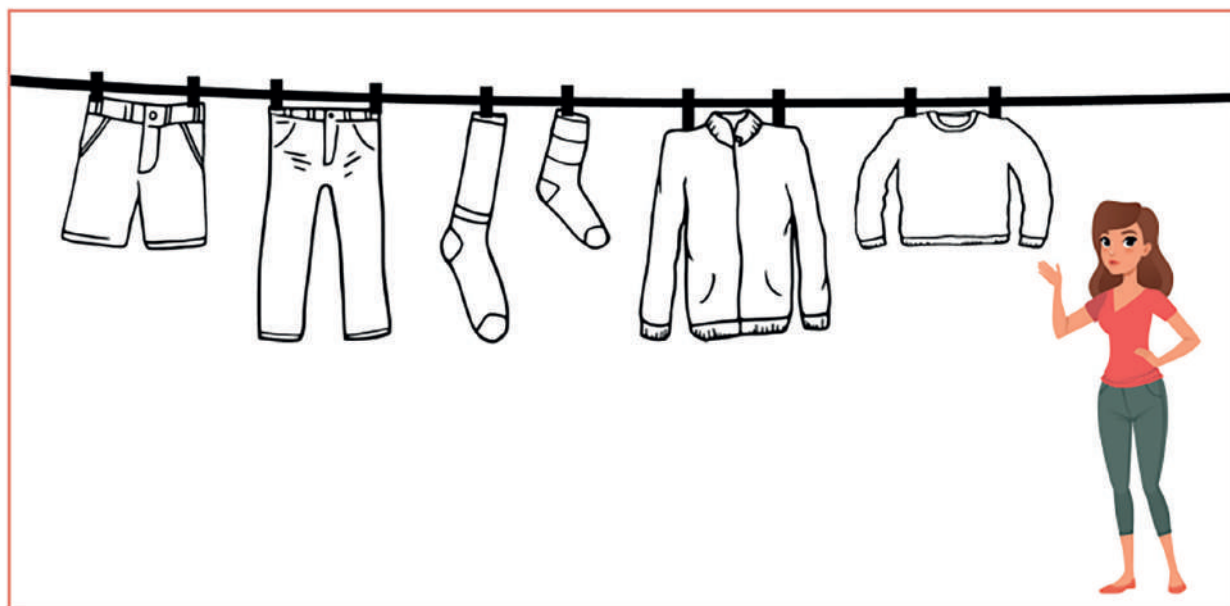
Berilgan gullar orasidan eng uzunini toping va bo'yang.

Belkuraklar orasidan qisqasini toping va bo'yang.

Shoiraga yordam beramiz. Uzunligi kalta kiyimlarni topamiz va sariq rangga bo'yaymiz.

Berilgan rasmlarni uzunligi kaltalarini belgilang

Predmetlarni kengligi bo'yicha guruhlarga bo'lish

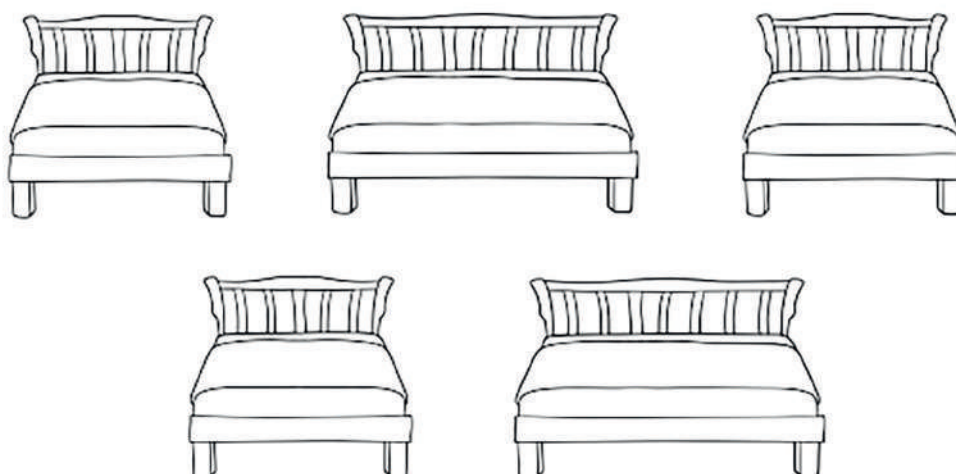
Eniga nisbatan tor suv idishlarini belgilang.

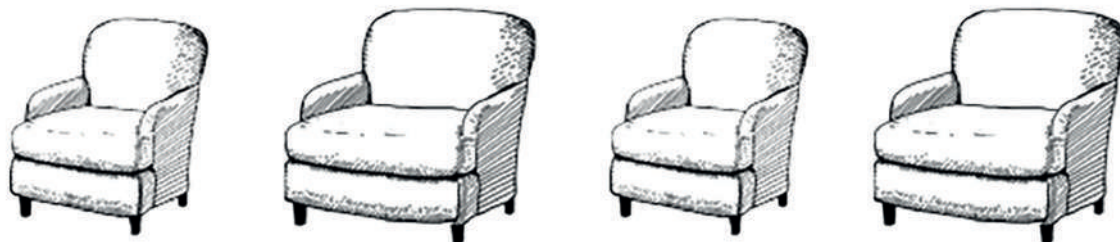
Eniga nisbatan tor lentalarni belgilang.

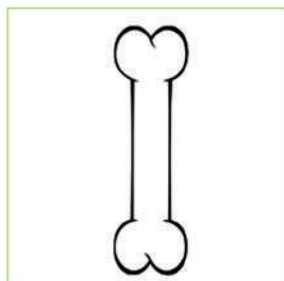
Eniga nisbatan tor to'shklarni qizil rangga bo'yang.

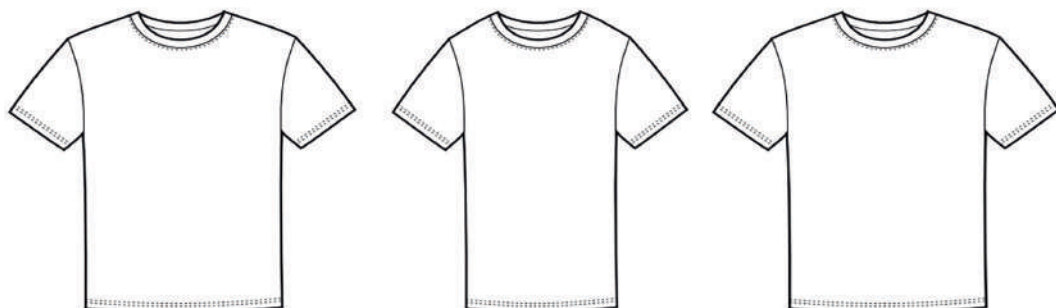
Eniga nisbatan tor o'rindiqlarni sariq rangga bo'yang.

Ensiz bo'lgan tor predmetlar tasvirlarini belgilang.

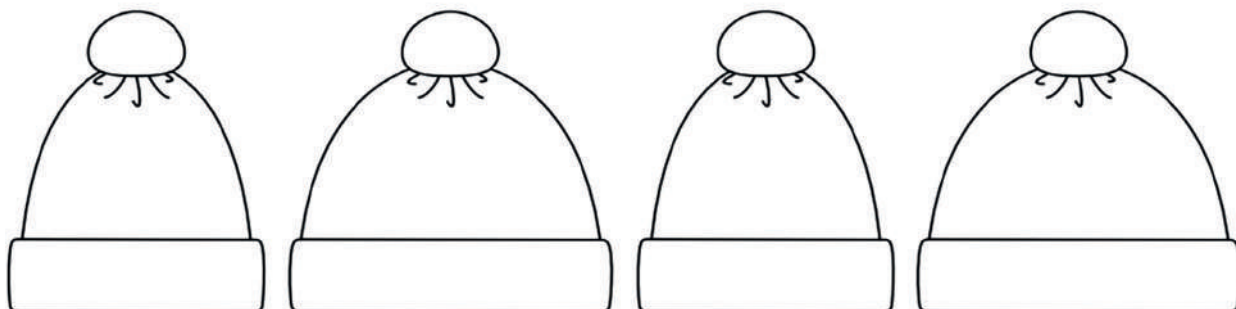
Katta hajmdagi futbolkalarni bo'yash.

Eniga nisbatan keng cho'tkalarni belgilang.

Eniga nisbatan keng shapkalarni ko'k rangga bo'yang.

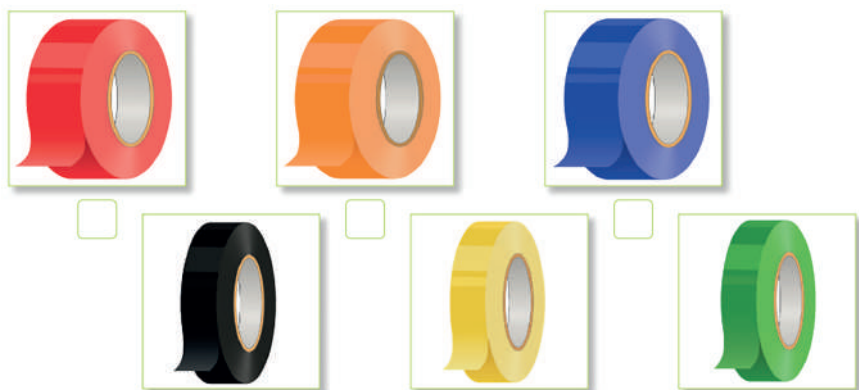

Berilgan predmetlarni kengligi bo'yicha guruhlarga ajratish

Keng bo'lgan stakanlarni belgilang.

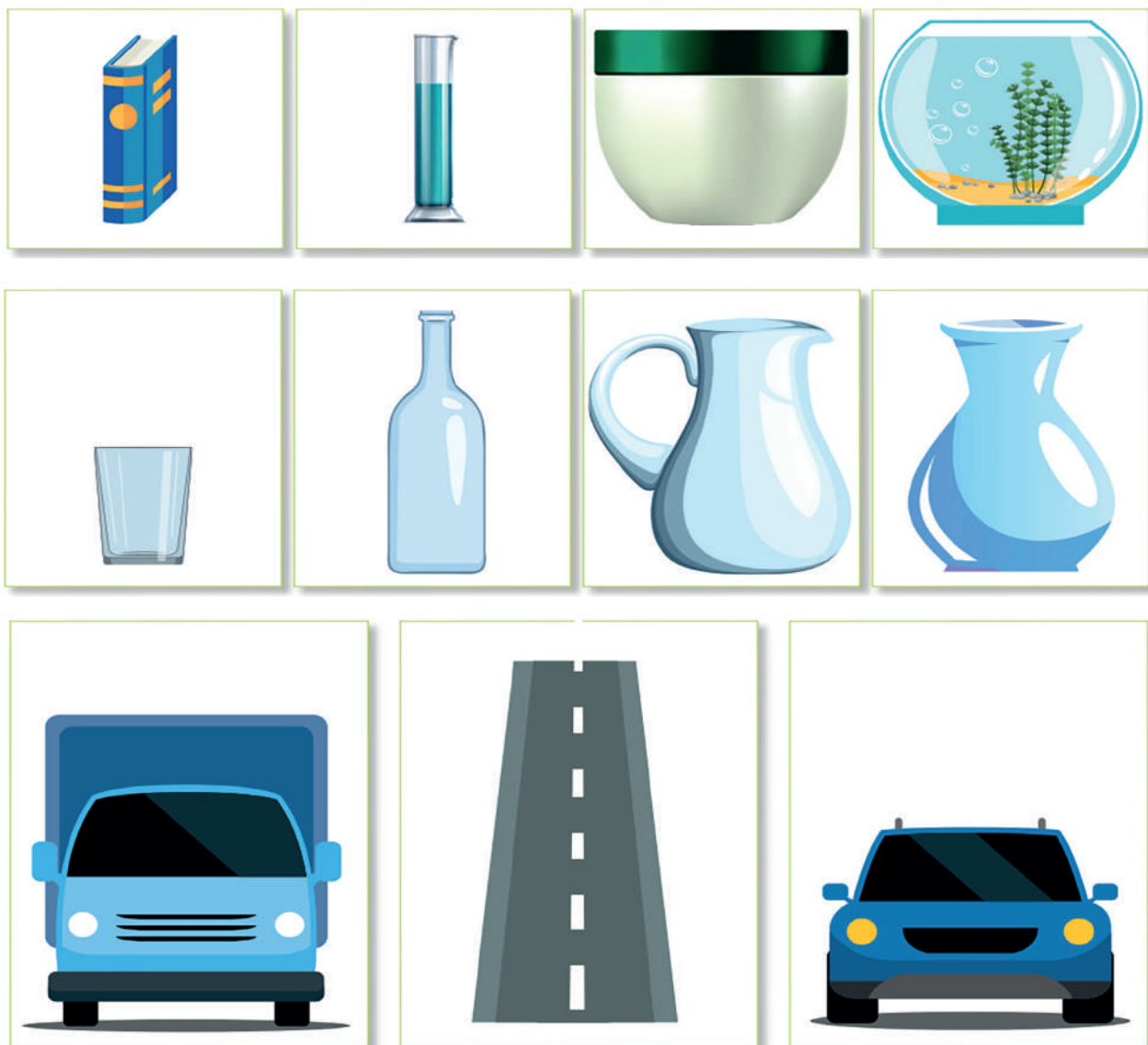
Berilgan rasmlardan keng lentalarni belgilang.

Keng shamlarni belgilang.

Hajm jihatdan keng rasmlarni belgilang

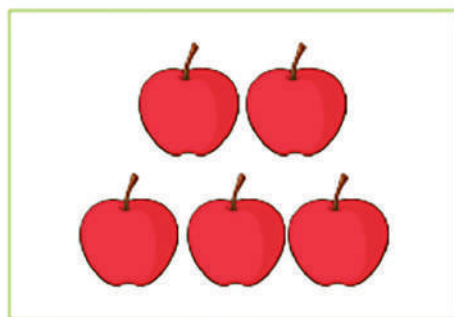
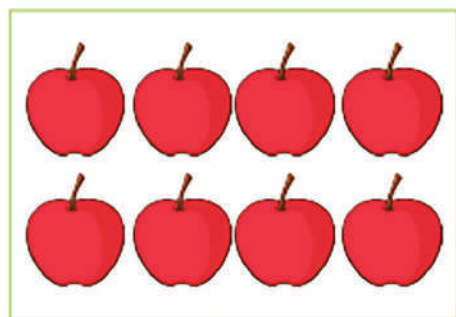
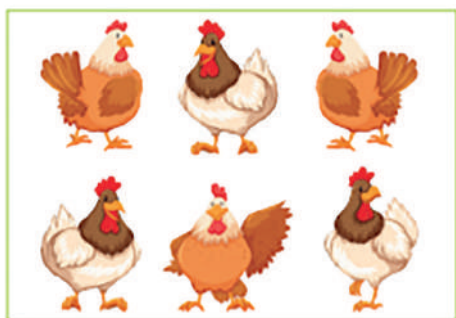

Ikki predmetni taqqoslash

Masxarabozga ko'proq sovg'alarni
topib beramiz va bo'yaymiz.

Berilgan rasmlardan kam qismlarini topamiz va katakchani chiziqdan chiqib ketmagan holatda bo'yaymiz.

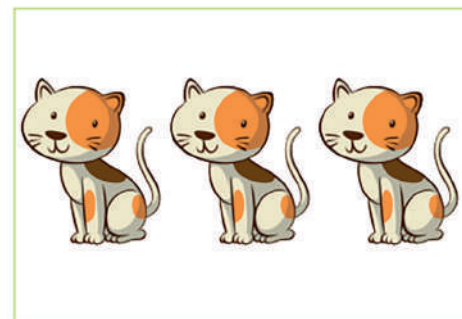
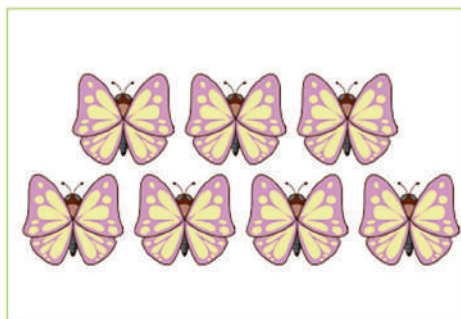
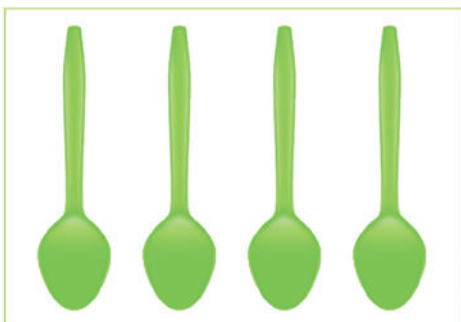
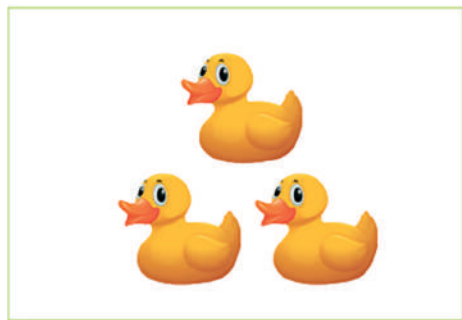
Itga kam bo'lgan o'yinchoqlar bo'lgan yo'lni bo'yab ko'rsating.

Sabzavotchilar oz sonli mevalarni sotmoqchi shuning uchun kam sonli mevalarni belgilaymiz.

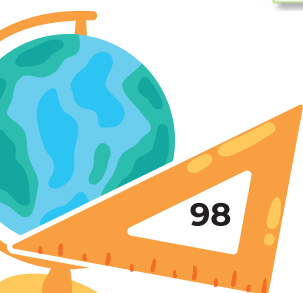
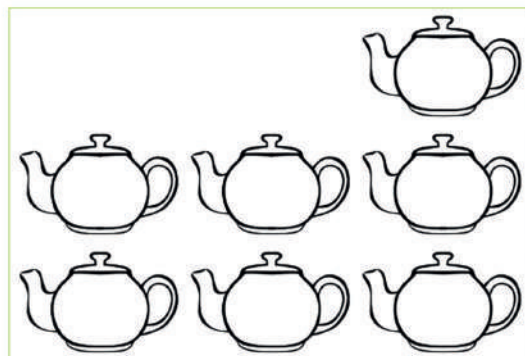
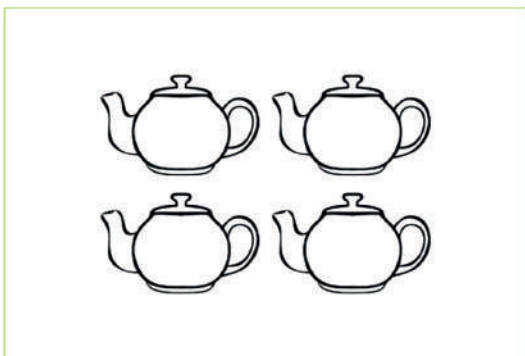
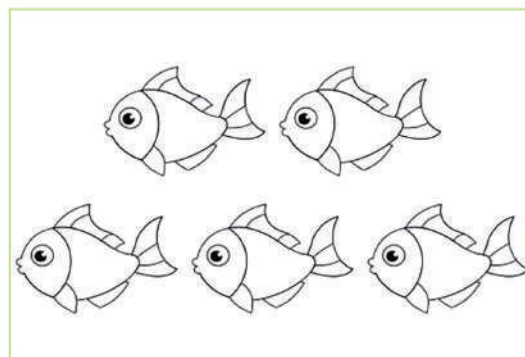
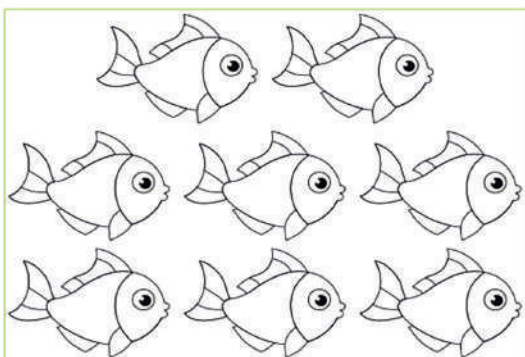
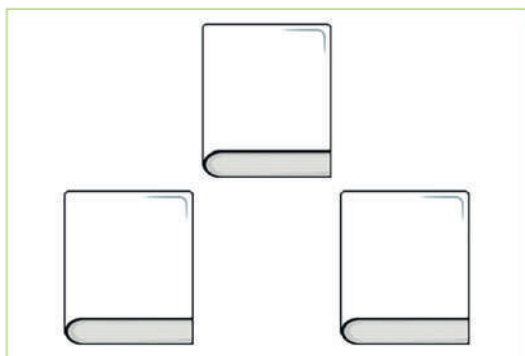
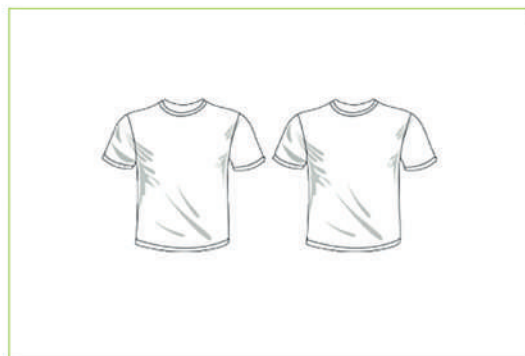
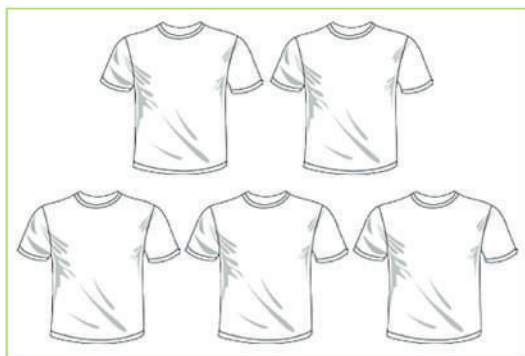

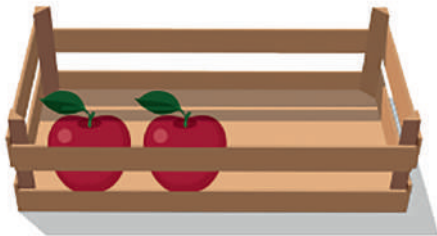
Son va hajm jihatdan kam bo'lgan tomondagi kvadratni chiziqdan chiqib ketmagan holatda bo'yang.

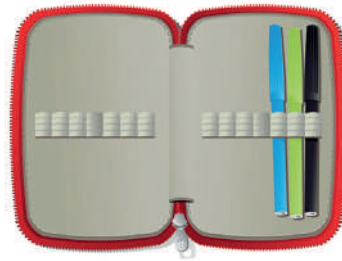
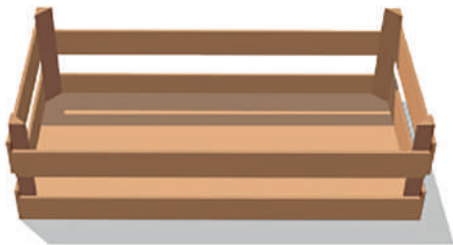
Taqqoslash va necha marta ortiqlicini hisoblash

Ikki tomonda ham berilgan rasmlarni sanab ko'ring va ko'p tomoni kam tomonidan nechta ko'pligini hisoblang.

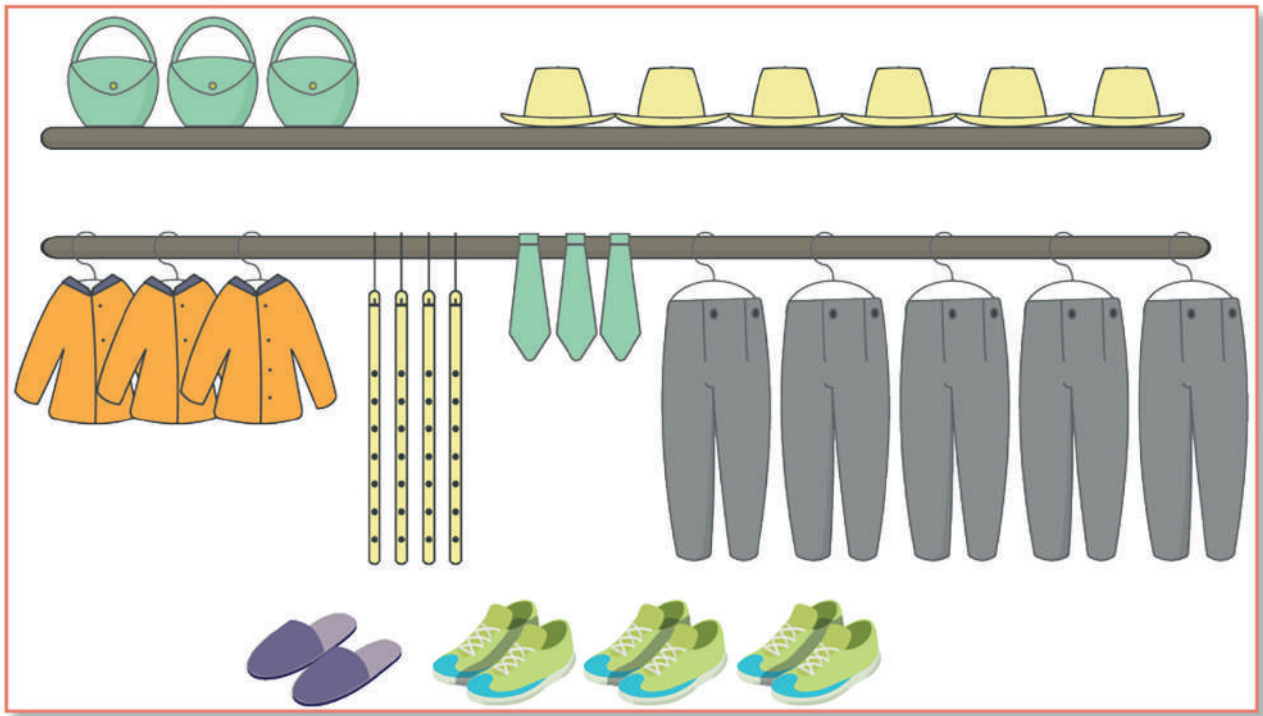
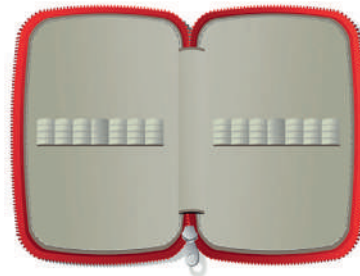

Yuqoridagi rasmga qarab, quyi qismdagi savatga ko'proq olma chizing

Yuqoridagi rasmga qarab, quyi qismdagi qalamdonga ko'proq ruchka chizing

Yuqoridagi rasmga qarab quyidagi savollarga javob bering:

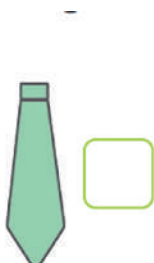
1. Rasmda qaysi biri kam?

2. Yuqoridagi rasmda qaysi biri ko'proq?

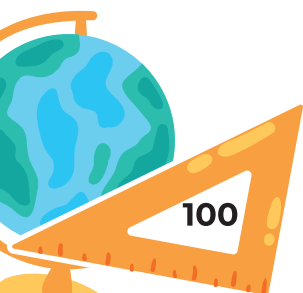
3. Yuqoridagi rasmda qaysi biri kichikroq?

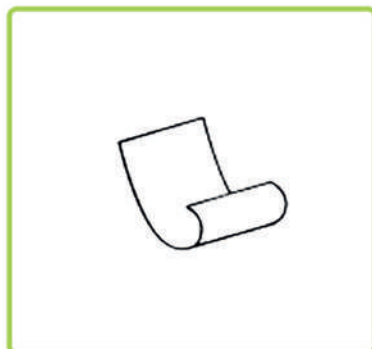
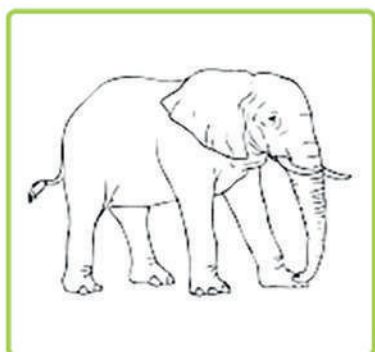
4. Yuqoridagi rasmda qaysi biri ko'proq?

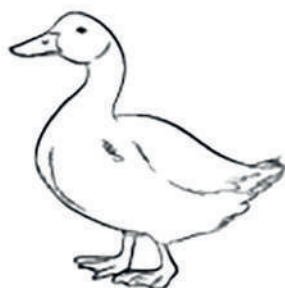

5. Yuqoridagi rasmda qaysi biri kam?

Rasmlardan og'irini bo'yang.

Rasmlarni ko‘rib to‘g‘ri ifodalagan gapning past qismidagi katakka belgi qo‘ying.

	Quyov toshbaqadan og‘irroq.
	Quyov toshbaqadan og‘irroq emas
	It qushdan og‘irroq
	It qushdan og‘irroq emas
	Kitob qog‘ozdan og‘irroq
	Kitob qog‘ozdan og‘irroq emas

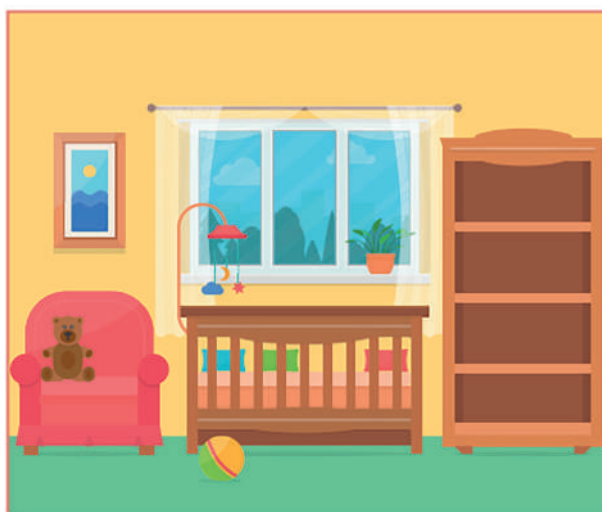
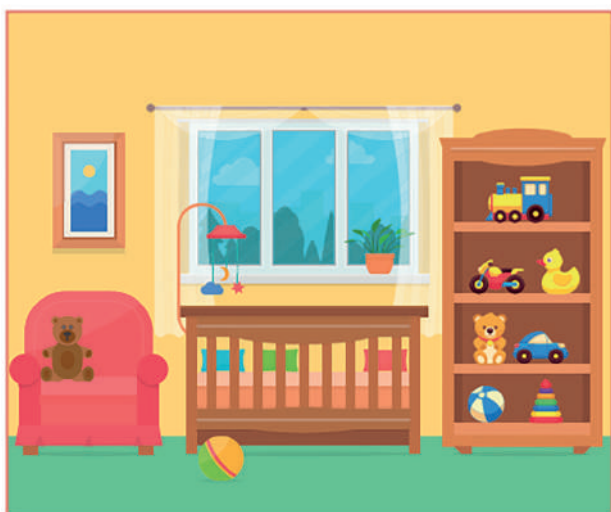
Bo‘sh savatni belgilang.

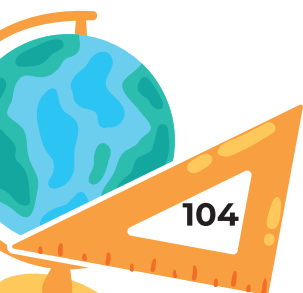
Bo‘sh asboblari qutisini belgilang.

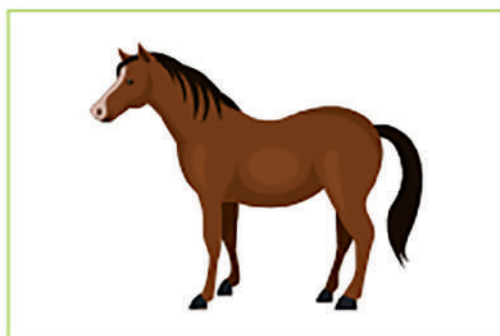
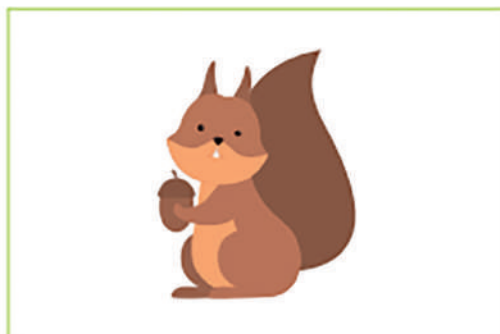
Ikki rasm orasidagi farqni toping va aylanaga chizing.

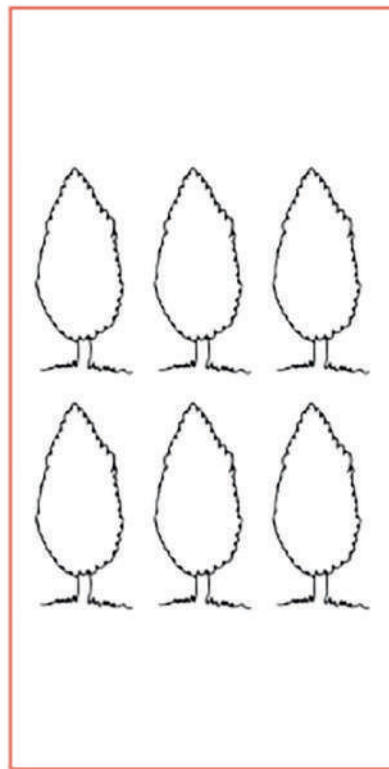
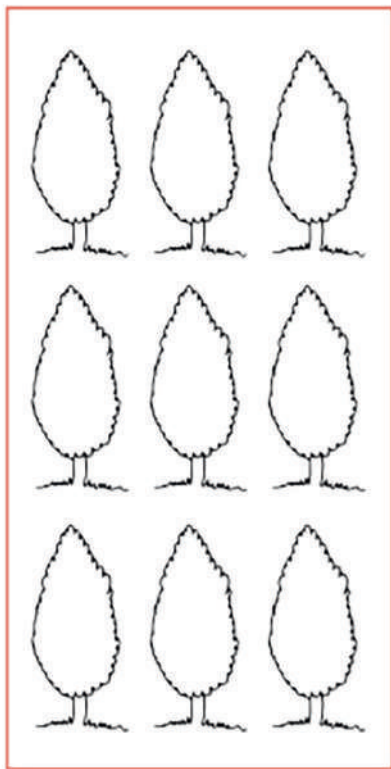
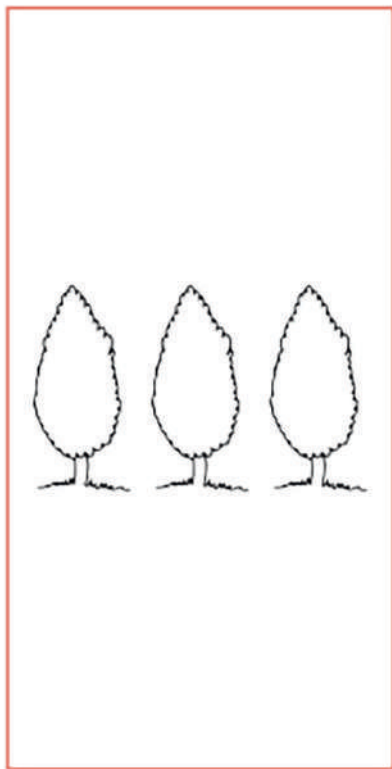
Bu rasmlar orqali alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga predmetlarni taqqoslash, mantiqiy tafakkurini oshirish, hisob-kitob malakalari oshiriladi.

Rasmda berilgan hayvonlarni o'zi yashaydigan uylari bilan moslang.

Eng kam daraxtni sariq, o'rtachasini yashil va eng ko'pini ko'k rangga bo'yang.

XULOSA

O'zbekistonda inklyuziv ta'limni rivojlantirish, alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini takomillashtirish hamda ularga ko'rsatiladigan ta'lim xizmatlari sifatini yaxshilash borasida muayyan ishlar amalga oshirilmoqda. Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni o'z sog'lom tengdoshlari bilan birgalikda umumta'lim maktablarida bilim olishi, do'stona muhitni, teng huquqligining kafolatlanishi, turli xil zo'ravonlik hamda kamsitishlikka yo'l qo'ymaslik, shu bilan birga bir sinfdagi bir xil sharoitda ta'lim-tarbiya olishi ko'zda tutilgan.

Ushbu qo'llanma asosida maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarbiyachilari, maxsus pedagoglari hamda umumta'lim maktablarida tashkil etilgan inklyuziv sinflarda faoliyat ko'rsatadigan boshlang'ich sinf o'qituvchilari hamda maxsus pedagoglar uchun mo'ljallangan bo'lib alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar bilan yakka hamda guruhli ishlash usullari tavsiyalar berib borilgan.

Qo'llanma alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning shaxsiy qiziqish hamda qobiliyatlari inobatga olinib yaratilgan. Bunda bolalarning sinf guruhli, yakka mashg'ulotlarda bajaradigan vazifalari, savollarga beradigan javoblari, uy vazifasini bajarishi, yangi dars mavzusiga tayyorlanishi bolalarning imkoniyati va qobiliyatlariga moslashtirilgan holda ishlangan. Barcha bolalar qatori alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar ham o'yin o'ynashlari, shu orqali rivojlanishiga turtki bo'lishi lozimdir.

Umumta'lim maktablariga qabul qilingan alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar bilan shug'ullanadigan pedagoglar ularning ehtiyojlarini qondiradigan o'yinlar tashkil qilishi va shu orqali rivojlanishiga ijobiylik olib kirishi kerak. Bu jarayonda ota-onalari ham faol ishtirok etib o'z farzandlari bilan o'z oilasi muhitida muloqot qilishi va farzandini zavqlantirishini ham chetda qoldirmaslik lozim.

Pedagoglar ham tashkil qilgan o'yinlarni oila bilan bog'lashi shu orqali ota-onalarga uyda ishlashi uchun yordam berishi joiz.

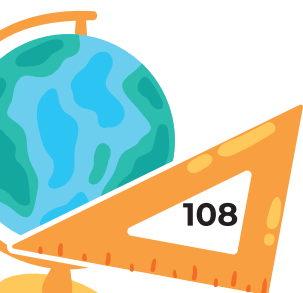
Shu orqali bolalarning uyda oila davrasida o'zini tutish madaniyati shakllanib borishini ham inobatga olish zarurdir.

**Biz doim qo'limizdan kelgacha ilm ulashishga
tayyormiz! Sizchi?**

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Nikolaos Georgoulas - Importance of Game in Special Education and its Use in the Treatment of Children with Autism, Belgrade – SERBIA;
2. “Okullarımızda 3 neden nasıl niçin Kaynaştırma” MEB özel eğitim rehberlik ve danışma hizmetleri genel müdürlüğü, Ankara Eylül 2010.
3. Maxsus ta'limga ehtiyojli bolalar uchun umumiy ta'lim maktabida psixologik-pedagogik yordamni ta'minlanish, Uslubiy qo'llanma, Olmaota-2019.
4. S.Mo'minov, Sh.Axmedova, G.Alimova “Inklyuziv sinfdagi maxsus o'qituvchining alohida ta'limga ehtiyoji bo'lgan o'quvchilar bilan ishlash metodikasi” nomli metodik qo'llanma 2022-yil.
5. <https://brainwave.watch/games-for-special-need-kids-activities-for-them-to-learn/> .
6. <https://www.canva.com/p/templates/EAFIZL1YHpo-renkli-r-nt-ler-al-ma-sayfas-r-nt-s-ralama-boyama-renkler-matematik-dikkat-i-lkokul-anas-n-f-5-ya-6-ya-/> .

Mundarija

Kirish	3
Umumtaʼlim maktabi inklyuziv taʼlim sinfiga qabul qilingan alohida taʼlim ehtiyojlari boʻlgan bola haqida maʼlumot	5
Alohida taʼlim ehtiyojlari boʻlgan bolalar haqida qisqacha taʼrif	8
Maxsus yordam koʻrsatish xonalarida korreksion yordam koʻrsatish usullari	15
Mashgʻulotlarda interfaol usullar va metodlar	23
Alohida taʼlim ehtiyojlari boʻlgan bolalarga oʻqish va yozishni oʻrgatish usullari	26
Birinchi sinfni tugatgandan keyin alohida taʼlim ehtiyojlari boʻlgan bolalarning ota-onalari uchun savolnoma	38
Oʻquvchining darsdagi xatti - harakati psixologik-pedagogik baholash	43
Alohida taʼlim ehtiyojlari boʻlgan bolalarni oʻyin orqali rivojlantirish usullari	52
Alohida taʼlim ehtiyojlari boʻlgan bolalarni matematik savodxonligini rivojlantirish	59
Dam olish daqiqasi uchun topshiriqlar	75
Alohida taʼlim ehtiyojlari boʻlgan bolalarga bir xil shakl, tur, rang, kam va koʻp tushunchalarini shakllantirish	77
Bir xil turdagi, rang va shakldagi predmetlar ustida ishlash	84
Xulosa	107
Foydalanilgan adabiyotlar	108

QAYDLAR UCHUN